

JERRY BROTTON

RÖNESANS

KÜLTÜR KİTAPLIĞI 119

DOST

KÜLTÜR KİTAPLIĞI: 119

D

Jerry Brotton

Jerry Brotton Londra Üniversitesi, Queen Mary'de Rönesans dönemi ve Rönesans sanatı üzerine dersler vermektedir.

Brotton, Jerry
Rönesans
ISBN 978-975-298-475-2 / Türkçesi: Hakan Gür
Ekim 2012, Ankara, 175 sayfa
Kültür Kitaplığı: 119; Sanat: 15

RÖNESANS

Jerry Brotton

DOST

ISBN 978-975-298-475-2

The Renaissance
Jerry Brotton

Türkçesi, Hakan Gür

Teknik hazırlık, Mehmet Dirican

Baskı, Pelin Ofset Ltd. Şti.; İvedik Organize Sanayi Bölgesi, Matbaacılar Sitesi 588. Sokak no: 28-30 Yenimahalle / Ankara
Tel: (0.312) 395 25 80-81 • Faks: (0.312) 395 25 84

Dost Kitabevi Yayınları
Paris Cad. No: 76/7, Kavaklıdere 06680 Ankara
Tel: (0.312) 435 93 70 • Faks: (0.312) 435 79 02
www.dostyayinevi.com • bilgi@dostyayinevi.com

İÇİNDEKİLER

Giriş

ESKİ BİR USTA

"Rönesans"tan söz ettiğimizde ne demek istediğimizi anlamak için gidebileceğimiz en iyi yerler ulusal müzeler ve sanat galerileridir. Londra'da National Gallery'yi gezenlerin çoğu galerinin koleksiyonunun en ünlü eserlerinden birini görmeden ayrılamaz – Hans Holbein'ın 1533'e tarihlenen *Sefirler* adlı tablosu. Birçok insana göre, Holbein'ın bu tablosu Avrupa Rönesansı'nın kalıcı bir imgesi. Fakat Holbein'ın tablosunu "Rönesans"ın böylesine kolay tanımlanabilir bir imgesi yapan şey ne?

Sefirler tablosunda çok zarif giyimli iki adam ile onların etrafında yer alan, 16. yüzyıl yaşantısını temsil eden nesneler görülmekte. Tabloya bakanlara kendilerinden emin ama aynı zamanda da sorgulayıcı bir ifadeyle bakan bu Rönesans insanının Holbein tarafından en ufak ayrıntısına kadar, eksiksiz bir biçimde yansıtılışı resim sanatında daha önce hiç görülmemiş bir şey. Ortaçağ sanatı bizlere daha yabancı geliyor çünkü bireyin özbilincinin böylesine güçlü bir biçimde yansıtılışı Ortaçağ sanatına özgü bir nitelik

1. Hans Holbein'ın Rönesans'ın ikonu haline gelse de ancak 19. yüzyılda keşfedilebilen tablosu *Sefirler*. Tabloda yer alan şaşırtıcı kişiler ve nesneler döneme ilişkin bol miktarda fikir vermektedir.

değil. Holbein'ınkine benzer tablolarda ifade edilen duygu zenginliğine neden olan motivasyonları kavramak zor olsa bile, yine de bu duyguları tanınabilir düzeyde "modern" olmalarından ötürü orada görebilmek olanaklı. Diğer bir deyişle, *Sefirler* gibi tablolara baktığımızda modern kimliğin ve bireyselliğin ortaya çıkışını görüyoruz.

Bu, Holbein'ın tablosunu Rönesans'ın sanatsal ifadesi olarak kavrama çabamız açısından iyi bir başlangıç. Ama

daha şimdiden, açıklanmaları gereken bazı oldukça müphem terimler birikmeye başladı bile. "Modern dünya" nedir? Bu da en az "Rönesans" kadar değişken bir terim değil mi? Benzer biçimde, Ortaçağ sanatı bu kadar kolaylıkla tanımlanabilir mi (ve de bir kenara atılabilir mi)? Peki "Rönesans Erkeği"ne ne demeli? Ya "Rönesans Kadını"na? Bu sorulara yanıt vermeye başlamak için Holbein'ın tablosuna daha yakından bakmak gerekiyor.

Eğitimli bir Rönesans

Tabloda yer alan kişilerin bakışları kadar dikkatleri çeken bir diğer unsur kompozisyonun ortasında yer alan masa ile onun üst ve alt katlarında dağınık bir biçimde duran nesneler. Alt rafta iki kitap (bir ilahiler kitabı ile bir tacirin aritmetik kitabı), bir ud, bir yerküre, bir flüt kutusu, bir gönye seti ve bir pergel yer almakta. Üst bolümde de gök cisimlerinin ele alındığı bir küre ile uzmanlık gerektiren birkaç bilimsel alet: açıölçerler, güneş saatleri ve bir de *torquetum* (zamanı da gösteren bir yön bulma gereci). Bu nesneler Rönesans eğitim izlencesinin temelini oluşturan yedi liberal sanatı temsil etmekte. Üç temel sanat –dilbilgisi, mantık ve retorik– *triviu* adıyla tanınıyordu. Bu sanatlar tablodaki kişilerin etkinlikleriyle ilişkilendirilebilir. Bunlar metin kullanımı konusunda eğitim görmüş, ama her şeyin ötesinde tartışma ve ikna sanatında becerikli elçiler. Geri kalan *quadrivium* ise aritmetik, müzik, geometri ve astronomi demekti; bunların tümü de Holbein'ın titizlikle betimlediği aritmetik kitabı,

ud ve bilimsel aletler yoluyla açık bir biçimde temsil edilmekte.

Bu akademik konular dönemin birçok delikanlısının takip ettiği eğitimin ana hattının –*studia humanitatis*, yani daha bilinen adıyla hümanizm– temelini oluşturuyordu. Hümanizm 14. ve 15. yüzyıl Avrupası'nda Yunan ve Roma dillerinin klasik metinlerini, kültür, siyaset ve felsefe çalışmayı içeren önemli, yeni bir gelişmeyi temsil ediyordu. *Studia humanitatis*in çok esnek yapısı Rönesans düşüncesinin merkezini oluşturacak olan klasik dilbilim, yazın sanatı, tarih ve ahlak felsefesi gibi çeşitli yeni disiplinlerin çalışma konusu edilmesini de teşvik etti.

Holbein, tablosunda yer alan adamların öğrendiklerini şöhret kazanma ve arzularını yerine getirme yolunda kullanan bilgili ama bu dünyaya ait "Yeni Erkekler" olduklarını göstermekte. Sağda yer alan kişi 8. Henry döneminde İngiltere sarayında görev yapan Fransa elçisi Jean de Dinteville. Soldaki de onun yakın dostu, Lavaur Piskoposu Georges de Selve. Masanın üzerindeki nesneler de onların siyaset ve din dünyasındaki konumlarının hümanist düşünce anlayışlarıyla yakından bağlantılı olduğunu anlatmak için seçilmiş. Tablo yoluyla, bu nesnelerin temsil ettiği bilginin bu dünyaya yönelik istek ve başarı için büyük önem taşıdığı anlatılmaktadır.

Rönesans'ın karanlık yüzü

Fakat Holbein'ın tablosundaki nesnelere daha da yakından baktığımızda, Rönesans'ın tamamen farklı bir

versiyonuyla karsılaşırız. Alt rafta, udun tellerinden biri kopuk – düzensizliğin simgesi. Udun yanında açık duran ilahiler kitabının din reformcusu Martin Luther'in eseri olduğu seçilebiliyor. Tablonun sağ kenarında perde hafifçe aralanmakta ve gümüş bir haç görülmekte. Bu nesneler dikkatimizi Rönesans'ta yaşanan din tartışmalarına ve anlaşmazlıklarına çekiyor. Holbein'ın tabloyu yaptığı günlerde Luther'in Protestan görüşleri tüm Avrupa'yı silip süpürüyor, Roma Katolik Kilisesi'nin yerleşik otoritesini sarsıyordu. Bozuk ud da Holbein'ın Luther çizgisindeki ilahiler kitabı ile Katolikliğin simgesi olan haçı yan yana yerleştirmesiyle anlatılmak istenen dinsel çatışmanın güçlü bir simgesi.

Holbein'ın resmettiği ilahiler kitabı belli ki matbaadan çıkmış bir kitap. 15. yüzyılın son yarısında matbaanın icadı haber ve bilginin yaratılması, dağıtımı ve anlaşılması alanında tam bir devrim gerçekleştirdi. Elyazmalarının büyük emek isteyen ve çoğu zaman da güvenilir olmayan kopyalanma işlemleriyle kıyaslanınca, basılı kitaplar büyük bir hızla ve hatasızca, üstelik de daha önce hayal bile edilemeyecek sayılarda okuyuculara ulaştırılabiliyordu. Fakat yeni fikirlerin, özellikle de din alanındaki fikirlerin matbaa yoluyla yaygınlaşması aynı zamanda istikrarsızlığı, belirsizliği ve endişeyi beraberinde getirdi ve sanatçılarla düşünürleri kim olduklarını ve hızla genişleyen bir dünyada nasıl yasadıklarını sorgulamaya yönlendirdi. Başarı ile bu başarının yarattığı endişe arasındaki bu ilişki Rönesans'ın karakteristik niteliklerinden biridir.

Luther'in ilahiler kitabının yanında ilk bakışta din konusuyla ilgisiz gibi görünse de Rönesans'ın bir diğer belir-

gin niteliğini temsil eden başka bir matbaa ürünü kitap durmakta. Bu kitap tacirlere kâr ve zararın nasıl hesaplanacağını anlatan bir elkitabı. Tablonun daha "kültürel" nesneleri arasındaki varlığı, Rönesans'ta iş ve finans dünyalarının kültür ve sanatla ayrılmaz bir bütün oluşturduğunu göstermekte. Kitap bir yandan Rönesans hümanist öğretisinde *quadrivium* ile bağlantılıyken, diğer yandan da Rönesans'ın kültürel başarılarının ticaret ve finans alanlarındaki başarılara dayandığı gerçeğine de işaret eder. Dünya boyut ve karmaşıklık açılarından büyüdükçe, para ve malların görünmez bir biçimde el değiştirmesinin de artmasını anlamaya yardımcı olacak yeni mekanizmalara kârların en üst düzeye çıkarılıp kayıpların en aza indirilmesi için gereksinim duyuluyordu. Bunun sonucunda da gitgide daha küresel bir nitelik kazanan Rönesans devri ekonomisini anlamanın bir yolu olarak matematik gibi disiplinlere duyulan ilgi yeniden canlandı.

Tacirin aritmetik kitabının arkasındaki yerküre ticaret ile finansın Rönesans'ın belirleyici nitelikleri olarak yayılmasını simgeler. Bu yerküre tablodaki en önemli nesnelerden biridir. Seyahat, araştırma ve keşif Rönesans'ın dinamik, tartışmalı yönleriydi ve Holbein'ın yerküresi de bunu bize dünyayı 1533'te algılandığı biçimiyle sunarak anlatmaktadır. Yerküre üzerinde Avrupa "Europa" olarak gösterilmekte. Bu kendi başına çok önemli çünkü 15. ve 16. yüzyıllar Avrupa'nın ortak bir siyasal ve kültürel kimliğe sahip bir birlik olarak tanımlanmaya başladığı dönemlerdi. Bunun öncesinde insanlar kendilerini ender olarak "Avrupalı" olarak adlandırıyordu. Holbein'ın tablosunda Afrika ve Asya'da yapılan yolculuklar ile Christopher

Columbus'un 1492'de başlayan "Yeni dünya" yolculukları ve Ferdinand Magellan'ın 1522'de dünyanın çevresini ilk kez kat edişi sonucunda gerçekleştirilen yakın tarihli keşifler de yer alır. Bu keşifler hem Avrupa'yı hızla genişleyen bir dünyada belirli bir konuma getirdi, hem de kıtanın karşılaştığı kültürler ve topluluklarla ilişkisini değiştirdi.

Matbaanın ve din alanındaki başkaldırıların etkisinde görüldüğü gibi, bu küresel genişleme de ardında iki yönlü bir miras bıraktı. Sonuçlardan biri yerli kültürlerin ve toplulukların savaş ve hastalık yoluyla yok edilmesiydi; çünkü bu yerli unsurlar Avrupa'ya özgü inançların ve yaşam biçiminin benimsenmesine ya hazırlıklı değildi ya da isteksizdi. Dönemin kültürel, bilimsel ve teknolojik başarılarının yanında dinsel hoşgörüsüzlük, siyasal cehalet, kölelik ve varsıllık ile statü alanlarında devasa eşitsizlikler de boy gösterdi – buna da bugün "Rönesans'ın karanlık yüzü" denmektedir.

Siyaset ve imparatorluk

Bu da bizi Rönesans'ın Holbein'ın tablosunda dile getirilen ve hem tablodaki kişileri hem de nesneleri tanımlayan diğer önemli boyutlarına götürmekte: erk, siyaset, imparatorluk. Bu konuların önemini kavrayabilmemiz ve tabloda nasıl ortaya çıktıklarını anlayabilmemiz için, konular hakkında biraz daha fazla bilgiye gereksinim duymaktayız. Dinteville ile Selve 1533 yılında Fransa Kralı 1. François'nın emriyle İngiltere'deydi. Kral 8. Henry gizlice Anne Boleyn'le evlenmişti ve papa eğer ilk karısından bo-

şanma hakkını vermeyi reddederse Katolik Kilisesi'nden ayrılma tehdidinde bulunuyordu. Dinteville ile Selve, Henry'nin Roma'dan kopmasını engellemek ve görüşmelerde François'nın arabulucuları olarak görev yapmak üzere oradaydı. Bu nedenle de bu tablo, Rönesans tarihinin büyük bölümünde olduğu gibi, erkekler arasındaki ilişkileri konu alsa da, bu ilişkinin merkezinde tabloda görülmeyen ve varlığı tablonun nesnelerinde ve ortamında güçlü bir biçimde hissedilen bir kadının yer aldığı gözden kaçırılmamalı. Erkeklerin kadınları susturmaya yönelik ısrarlı çabaları yalnızca kadınların ataerkil bir toplumdaki karmaşık konumlarına daha fazla ilgi duyulmasına neden oldu: kadınlardan Rönesans'ın birçok kültürel ve toplumsal gelişmesinin yararları esirgeniyordu, ama kadınlar yine de Rönesans'ın erkek egemenliğindeki kültürünün devamı için erkek vârisler doğurarak düzenin işlemesinde anahtar rol üstleniyordu.

Dinteville ile Selve'in Londra'da olmalarının bir diğer nedeni de Henry, François ve o zamanın Avrupa siyasetinin diğer büyük gücü olan Osmanlı Padişahı Muhteşem Süleyman arasında arabuluculuk yapmaktı. Holbein'ın tablosunda masanın üst bölümündeki kilim Osmanlı desenlerini ve imalat özelliklerini taşır ve bu da Osmanlılar ile onların doğuda yer alan topraklarının da Rönesans'ın kültürel, ticari ve siyasal ortamının bir parçası olduğunu gösterir. Selve ile Dinteville'in 8. Henry'yi François ve Süleyman'la ittifaka sokma çabalarının ardında Rönesans'ın bir diğer emperyal gücü olan 5. Karl'ın Habsburg İmparatorluğu'na karşı hissedilen korku yatmaktaydı. Kıyaslandığında, İngiltere ile Fransa nispeten daha küçük

emperyal güçlerdi: tablodaki yerküre bunu da bize göstermekte. Bu yerküre üzerinde Avrupa imparatorluklarının yeni keşfedilen dünyayı şekillendirmeye başlayışları gösteriliyor. Holbein'ın yerküresinde Columbus'un Amerika'yı "keşfi" sonrasında, 1494'te, İspanya ve Portekiz imparatorlukları tarafından belirlenen paylaşım hattı da yer almaktadır.

Bu paylaşım Uzakdoğu'daki bölgeler konusunda yaşanan bir anlaşmazlık sonrasında gerçekleşti. Hem İspanya hem de Portekiz Endonezya takımadalarının uzak ama çok verimli baharat üreticisi konumundaki adalarını –Molucca Adaları'nı– ele geçirmek için çaba harcamaktaydı. Rönesans döneminde Avrupa kendisini yerkürenin merkezine yerleştirdiyse de Osmanlı İmparatorluğu'nun dokuma ve ipeklerinden Endonezya takımadalarının baharatları ve karabiberine kadar Doğu'nun çok çeşitli varsıllıklarına gözünü dikmişti. Holbein'ın tablosunda elçilerin giydiği ipek ve kadifeden odanın dekorasyonunda kullanılan dokuma ve desenlere kadar birçok nesne Doğu kökenlidir.

Holbein'ın tablosunun alt bölümündeki nesneler Rönesans'ın farklı yönlerini gözler önüne serer – hümanizm, din, matbaa, ticaret, araştırma, siyaset ve imparatorluk, Doğu'nun varsıllık ve bilgisinin sürekli varlığı. Üst raftaki nesneler çok daha soyut ve felsefi konuları yansıtır. Gök cisimleri küresi yıldızlar ile evrenin doğasını ölçmekte kullanılan bir astronomi gereci. Bu kürenin yanında güneş ışınları yardımıyla zamanı belirlemeye yardımcı olan çeşitli güneş saatleri durmaktadır. Görülen iki büyük nesne bir geminin hem zaman hem de uzam içinde konumunun bulunmasında kullanılan yön bulma gereçlerinden açıölçer

ile hızölçerdir. Bu gereçlerden birçoğu Araplar ve Yahudi astronomlar tarafından icat edildi ve Avrupalı seyyahlar uzun mesafeli yolculuklar için yön bulma alanında uzmanlık kazanma gereksinimini hissedince Batı'ya getirildi. Bunlar da Rönesans içinde dünyayı anlama ve o dünyaya egemen olma arzusunu yansıtmakta. Rönesans felsefecileri yaşadıkları dünyanın doğasını tartışırken yön bulma gereçlerini geliştirip imal edenler ile bilim adamları da bu tartışmaları doğal sorunlara pratik çözümler haline getirdi. Sonuçlar da Holbein'ın tablosunda görülen türden nesnelerdi.

Son olarak, tablonun alt bölümünde tam bir eğim oluşturan eğik görüntüyü ele alalım. Tam karşıdan bakıldığında bu çarpıtılmış görüntünün ne olduğunu anlamak olanaksız. Ama eğer tabloya bakan kişi belirli bir açıda durursa bu şeklin kusursuz bir biçimde çizilmiş bir kafatası olduğu görülür. Bu o zamanlar birkaç Rönesans sanatçısı tarafından kullanılan ve anamorfoz adı verilen, çok beğenilen bir perspektif oyunuydu. Sanat tarihçilerinin görüşüne göre bu kafatası bir *vanitas* simgesidir – bütün bu varsıllık, erk ve bilgi ortamında ölümün hepimize uğrayacağını insanın kanını donduracak bir biçimde anımsatan bir simge. Fakat bu kafatası aynı zamanda Holbein'ın tabloyu sipariş edenin isteklerinden bağımsız olarak kendi sanatsal inisiyatifini kullandığını gösterir. Holbein yetenekli bir zanaatkâr kimliğinden sıyrılır ve bir ressamın yenilikçi resim imgeleri yaratmak için optik ve geometri gibi yeni teknikleri ve kuramları kullanmayı deneme gücünü ve bağımsızlılığını savunmasını gözler önüne serer.

Rönesans nerede ve ne zaman gerçekleşti?

Rönesans genellikle Floransa gibi İtalyan kentleriyle ilişkilendirilir, fakat İtalya'nın tartışma götürmeyecek önemi Kuzey Avrupa, İber Yarımadası, İslam dünyası, Güneydoğu Asya ve Afrika'da yeni fikirlerin gelişmesini çoğu zaman gölgede bırakır. Rönesans'ın doğası konusunda daha bütünsel bir perspektif sunarken, bu bölgelerde gerçekleşen ve her biri kendine özgü çok özel ve ayrı nitelikler sergileyen bir dizi "Rönesans"tan söz etmek daha doğru olur. Bu diğer Rönesanslar genellikle merkezini İtalya'nın oluşturduğu daha klasik ve geleneksel düzeydeki Rönesans'la çoğu zaman örtüşmekte ve bir alışverişte bulunmaktaydı. Rönesans hayranlık uyandırıcı düzeyde uluslararası, akışkan ve hareketli bir olguydu.

Bunun Rönesans'ın Avrupa kültürü, siyaseti, sanatı ve toplumunda 1400 ile 1600 yılları arasında gerçekleşen köklü ve kalıcı bir değişiklik ve dönüşüm anlamını taşıdığı konusunda yaygın bir görüş birliği mevcut. Rönesans sözcüğü hem tarih içinde bir dönemi hem de daha genel bir kültürel yenilenme idealini betimlemektedir. Sözcüğün kökeni Fransızca "yeniden doğuş"tan gelmekte. 19. yüzyıldan beridir de bu terim Avrupa tarihinde Yunan-Roma kültürüne duyulan entelektüel ve sanatsal hayranlığın yeniden canlanışının modern bireyin yanı sıra günümüzde Batı dünyasında onca insanı tanımlayan toplumsal ve kültürel kurumların ortaya çıkmasına yol açtığı dönemi nitelendiriyor.

Sanat tarihçileri genellikle Rönesans'ın 13. yüzyılda Giotto ve Cimabue'nin eserleriyle başlayıp 16. yüzyılın

sonlarında Michelangelo'yla ve Tiziano gibi Venedikli ressamların eserleriyle sona erdiğini kabul ederler. Anglo-Amerikan dünyanın yazın alanındaki bilim adamları ise farklı bir perspektife sahiptir ve İngiliz yazın sanatının 16. ve 17. yüzyıllarda Spenser, Shakespeare ve Milton'ın şiiri ve tiyatrosuyla sergilediği yükselişe odaklanırlar. Tarihçiler de apayrı bir yaklaşımı benimseyip yaklaşık olarak 1500 ile 1700 arasındaki dönemi "Rönesans" değil de "erken modern" olarak adlandırırlar. Rönesans'a bir tarih, hatta bir ad verme konusundaki bu farklılıklar o kadar yoğun bir hal aldı ki artık Rönesans teriminin geçerliliği bile kuşkuludur. Bugün bu terim bir anlam taşıyor mu? Rönesans'ı ondan önce gerçekleşen Ortaçağ'dan ve ondan sonra gelen modern dünyadan ayırt etmek olanaklı mı? Rönesans, Avrupa'nın kültürel üstünlüğü inancı için bir örtmece mi? Bu sorulara yanıt verebilmek için "Rönesans" teriminin kendisinin nasıl ortaya çıktığını anlamamız gerekiyor.

16. yüzyılda söylense "Rönesans" terimine hiç kimse bir anlam veremezdi. 16. yüzyılda klasik kültürün yeniden canlanışını anlatmak için *rinascita* ("yeniden doğuş") sözcüğü kullanılıyordu. Ama Fransızca kökenli "Rönesans" sözcüğünün belirli bir tarihsel dönemi betimlemek için kullanılışı ancak 19. yüzyıl ortalarına rastlar. Bu terimi ilk kullanan da Fransız Devrimi'nin eşitlikçi prensiplerine derinden inanan Jules Michelet adında Fransız bir tarihçiydi. 1833 ile 1862 arasında Michelet en büyük projesi olan ve birden fazla ciltten oluşan *Histoire de France* adlı eseri üzerinde çalıştı. Tam bir cumhuriyetçi olan Michelet hem aristokrasiyi hem de kiliseyi şiddetle eleştirmekten geri kalmıyordu. 1855'te uzun soluklu *Histoire de France*'ın

La Renaissance başlıklı yedinci cildini yayımladı. Ona göre Rönesans'ın anlamı şuydu:

> (...) Dünyanın keşfi ve insanın keşfi. On altıncı yüzyıl (...) Columbus'tan Copernicus'a, Copernicus'tan Galileo'ya, dünyanın keşfinden gökyüzünün keşfine kadar uzandı. İnsan kendisini yeniden buldu.

Columbus, Copernicus ve Galileo gibi kaşiflerin ve düşünürlerin bilimsel keşifleri Michelet'nin Rabelais, Montaigne ve Shakespeare'in yazdıklarında saptadığı bireyselliğin daha felsefi tanımlarıyla el ele ilerledi. Bu yeni ruh hali Michelet'nin Ortaçağ'ın "tuhaf ve canavarca" niteliği olarak gördüğü şeyin taban tabana karşıtıydı. Michelet'ye göre Rönesans onun değer verdiği büyük erdemleri –akıl, Gerçek, Sanat, Güzellik– üstün tutan ilerlemeci, demokratik bir koşulu temsil ediyordu. Michelet'nin görüşüne göre Rönesans "kendi kendisini temel olarak modern çağ ile bir tutmaktaydı".

Rönesans'ın Avrupa kültürü içinde Ortaçağ'dan kesin bir kopuşu temsil eden ve insanlık ile onun dünya üzerindeki yeri hakkında modern bir anlayış getiren belirleyici bir tarihsel dönemi tanımladığını ilk belirten düşünür Michelet oldu. Michelet ayrıca Rönesans'ın hem belirli bir tarihsel dönem demek olduğunu, hem de belirgin bir ruh hali ve tutumu temsil ettiğini ileri sürmekteydi. Michelet'nin Rönesans'ı, tahmin edeceğimizin aksine, 14. ve 15. yüzyıl İtalyası'nda yer almaz. Bunun yerine, onun Rönesans'ı 16. yüzyılda gerçekleşir. Bir Fransız milliyetçisi olarak Michelet, Rönesans'ın Fransa'ya özgü bir olgu olduğunu ileri sür-

me çabasındaydı. Bir cumhuriyetçi olarak da İtalya'nın 14. yüzyılda kilise ve siyaset tabanlı tiranlığa beslediği hayranlık olarak gördüğü şeyi de kesinlikle demokratik olmaktan uzak biçiminde nitelendiriyor ve bu nedenle de Rönesans ruhunun bir parçası olarak değerlendirmiyordu.

Michelet'nin Rönesans öyküsünü içinde yaşadığı 19. yüzyıl koşulları kesin bir biçimde şekillendirdi. Aslında, Michelet'nin Rönesans'ının değerleri onun el üstünde tuttuğu Fransız demokrasisi değerleriyle çarpıcı benzerlikler taşır: özgürlük, akıl ve demokrasi değerlerinin benimsenmesi, siyasal ve dinsel tiranlığın reddedilmesi, özgürlük ruhunun ve "insan"ın onurunun yüceltilmesi. Kendi zamanında bu ideallerin başarısızlığa uğraması karşısında hayal kırıklığına uğrayan Michelet, özgürlük ve eşitlikçilik değerlerinin zafere ulaştığı ve tiranlıktan arındırılmış modern bir dünya vaat ettiği bir tarihsel anın peşindeydi.

İsviçre Rönesansı

Rönesans düşüncesini Michelet icat etti; fakat İsviçreli akademisyen Jacob Burckhardt da Rönesans'ı bir 15. yüzyıl İtalyan olgusu olarak tanımlayan kişi oldu. 1860'ta Burckhardt *Die Cultur der Renaissance in Italien* başlıklı çalışmasını yayımladı. Burckhardt'ın savına göre, 15. yüzyıl İtalyası'nın siyasal yaşamının özellikleri dikkate değer düzeyde modern bir bireyselliğin yaratılmasına yol açtı. Klasik değerlerin yeniden canlanması, daha geniş bir dünyanın keşfedilmesi ve örgütlü dine karşı gitgide büyüyen hoşnutsuzluk "insan tinsel bir *birey* haline geldi" demek

anlamını taşıyordu. Burckhardt bu yeni gelişmeyi, kendi görüşüne göre Ortaçağ'ın ortak niteliğini oluşturan birey bilinci yoksunluğuyla karşılaştırıyordu. Ortaçağ'da "insan yalnızca bir ırkın, halkın, partinin, ailenin ya da kuruluşun bir üyesi olma bilincini taşıyordu". Diğer bir deyişle, 15. yüzyıl öncesinde insanlar kendi bireyselliklerini güçlü bir biçimde hissediyor değillerdi. Burckhardt'a göre, 15. yüzyıl İtalyası "modern Avrupa'nın büyük oğlu" niteliğini taşıyan "Rönesans İnsanı"nı yarattı. Sonuç da bugün Rönesans'ın bildik tanımı haline gelen şeydi: Petrarca, Alberti ve Leonardo tarafından yaratılan, klasik kültürün yeniden canlanması niteliğini taşıyan ve 16. yüzyılın ortalarında gelindiğinde de sona eren modern dünyanın doğum yeri.

Burckhardt Rönesans sanatı ya da ekonomik değişikliklerden çok az söz eder ve o günlerin din temelindeki kuşkucu, hatta "pagan" denebilecek yaklaşımını da abartır. Burckhardt'ın odaklandığı nokta öncelikle İtalya'dır; Rönesans'ı diğer kültürlerle ilişkisi açısından görme yönünde hiçbir çaba harcamaz. "Bireysellik" ve "modern" terimlerinden ne anladığı da çok müphem kalır. Michelet gibi Burckhardt'ın Rönesans görüşü de içinde bulunduğu koşulların bir versiyonu gibidir. Burckhardt Protestan ve cumhuriyetçi İsviçreli bireyciliğinden gurur duyan entelektüel bir aristokrattı. Endüstriyel demokrasinin büyümesinden ve onun sanatsal güzelliğin yok olması olarak algılanmasından kaygı duyuyordu. Sonuçta Rönesans'ın sanat ile yaşamın birleştirildiği, cumhuriyetçiliğin baş tacı edildiği ama kısıtlandığı ve dinin de devlet tarafından yoğrulduğu bir dönem olduğu biçimindeki görüşleri tıpkı çok sevdiği Basle'ın idealleştirilmiş bir hali gibidir. Yine

de, Rönesans'ın modern yaşamın kurucusu olduğunu ileri sürmesi niteliğiyle, Burckhardt'ın kitabı şimdiye kadar gerçekleştirilmiş bütün Rönesans çalışmalarının merkezinde kalmayı sürdürmektedir; sık sık eleştirilse de asla tümüyle göz ardı edilemiyor.

Michelet ile Burckhardt'ın sanat ile bireyselliği Rönesans'ı tanımlayıcı unsurlar olarak tanıtması İngiltere'de Walter Pater'in ilk olarak 1873'te yayımlanan çalışması *The Renaissance* ile mantıksal bir sonuca ulaştı. Pater gerçekleştirdiği Rönesans incelemesini "sanatı sanat için sevmek" inancına giden bir araç olarak kullanan Oxford eğitimli bir öğretim görevlisi ve sanat âşığıydı. Pater, Rönesans'ın siyasal, bilimsel ve ekonomik yönlerini konuyla ilişkisiz oldukları gerekçesiyle bir kenara bırakıyor ve Botticelli, Leonardo ve Giorgione gibi 15. yüzyıl ressamlarının sanatında "zamanın ahlaksal ve dinsel görüşlerine karşı bir isyan ve ayaklanma ruhu" görüyordu. Bu da Pater'in "duyuların ve hayal gücünün verdiği zevkler" diye adlandırdığı şeyin estetik, hedonist, hatta pagan bir tarzda benimsenmesiydi. Pater "zekâ ile hayal gücünün yarattığı şeyleri sırf öyle oldukları için sevmek" olarak adlandırdığı bu durumun izlerinin 12. yüzyıl kadar eski bir tarihten 17. yüzyıl kadar yakın bir tarihe kadar uzandığını söylüyordu. Birçokları Pater'in kitabını kokuşmuş ve din karşıtı gördükleri için dehşete kapılsa da Pater'in görüşleri İngilizce konuşulan dünyada Rönesans'a yönelik görüşleri onlarca yıl etkiledi.

Michelet, Burckhardt ve Pater 19. yüzyılda Rönesans'ı tarihsel bir dönemden ziyade bir *ruh* olarak gören bir görüşü yarattı. Sanat ve kültür alanlarındaki başarılar bireyselliğe ve "uygarlaşmış" olmanın ne anlam taşıdığına ilişkin

yepyeni bir tutumu ortaya çıkardı. Rönesans'ı bu biçimde tanımlamanın sorunu da, 15. yüzyıldan itibaren neler olup bittiği konusunda net bir tarihsel anlatım sunmak yerine bu tanımın daha çok 19. yüzyıl Avrupa toplumunun ideallerini yansıtmasıydı. Bu eleştirmenler sınırlı düzeyde demokrasiyi, kiliseye karşı gelişen kuşkuculuğu, sanat ile yazın sanatının gücünü ve Avrupa uygarlığının diğer bütün uygarlıklar karşısındaki zaferini göklere çıkardı. Bu değerler 19. yüzyıl Avrupa emperyalizmini destekler nitelikteydi. Tarihte Avrupa'nın otoritesini Amerika kıtasının tamamında, Afrika ve Asya'da saldırganca yerleştirdiği bir anda, Pater gibi insanlar Avrupa'nın yerkürenin geri kalanı karşısındaki egemenliğine bir köken ve bir neden sağlayacak bir Rönesans görüşü yaratmaktaydı.

20. yüzyıl Rönesansı

20. yüzyılın başlarında Rönesans'a ilişkin çok daha kararsız bir görüş ortaya çıktı. Burckhardt'a ilk karşı çıkışlardan biri 1919'da Johan Huizinga'nın *Herfsttij der Middeleeuwen* adlı çalışmasıyla gerçekleşti. Huizinga Rönesans'ın önceki tanımlarında Kuzey Avrupa kültürünün ve toplumunun nasıl ihmal edildiğini ele alıyordu. Burckhardt'ın "Ortaçağ" ile "Rönesans" arasında dönemsel bir ayrım yapmasına karşı çıkarak Burckhardt'ın "Rönesans" olarak tanımladığı biçem ve tutumun aslında Ortaçağ'ın solmaya ya da azalmaya yüz tutan ruhu olduğunu ileri sürdü. Huizinga örnek olarak da 15. yüzyıl Hollanda ressamı Jan van Eyck'in sanatını göstermekteydi:

Hem biçim hem de düşünce açısından solmaya yüz tutmuş Ortaçağ'ın bir ürünü. Eğer bazı sanat tarihçileri onda Rönesans unsurlarını keşfettilerse, bunun nedeni onların, büyük bir yanılgıyla, gerçekçilikle Rönesans'ı birbirine karıştırmış olmaları. İşte bu titiz gerçekçilik, tüm doğal ayrıntıları oldukları gibi kullanma hevesi, solmaya yüz tutmuş Ortaçağ ruhunun temel niteliğidir.

Van Eyck'in tablolarında yer alan ayrıntılı görsel gerçekçilik Huizinga'ya göre yüksek düzeyde sanatsal ifadeler taşıyan bir Rönesans ruhunun doğuşunu değil, Ortaçağ geleneğinin sonunu temsil eder. Huizinga "Rönesans" teriminin kullanımını reddetmese de, Ortaçağ'dan yansıyanlar dışında pek fazla bir şey kalmıyordu. Huizinga'nın kitabı 19. yüzyılda yazanların aksine çok karamsar bir Rönesans ideali görüşü sunmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı'nın ortalarında yazıldığı düşünüldüğünde, Rönesans'ın Avrupa bireyciliğinin ve "uygarlığı"nın üstünlüğünün serpilmesi olduğu görüşüne pek de rağbet etmemesi şaşırtıcı sayılmaz.

20. yüzyılın ortalarında totaliter rejimlerin yükselişe geçerek Rönesans hümanizminin insancıl felsefi değerlerini temelden yok etme tehdidini sergilediği bir ortamda yazılar yazan bir grup Orta Avrupalı entelektüel sığınmacı sayesinde Rönesans'ın yeniden ve bu kez kalıcı bir biçimde yüceltilmesine tanıklık edildi. Aralarında Paul Oscar Kristeller, Hans Baron ve Erwin Panofsky'nin de bulunduğu Alman bilim adamları 1930'larda faşizmin yükselişinden kaçıp Birleşik Devletler'e sığındı. Ardından Rönesans konusunda gerçekleştirdikleri çalışmalar da bu olaylardan

derinden etkilenmişti ve bugün de döneme ilişkin çağdaş çalışmaları etkilemeyi sürdürmektedir.

Hans Baron'un *The Crisis of the Early Italian Renaissance* (1955) başlıklı çalışmasında Rönesans hümanizminin belirleyici anlarından birinin Floransa'da İkinci Milano Savaşı'nın (1397-1402) bir sonucu olarak ortaya çıktığı savunulmaktaydı. Baron'a göre, Milano Dükü Giangaleazzo Visconti'nin 1402'de Floransa'ya saldırmaya hazırlandığı an, "modern tarihte birleştirici bir fetih düşüncesini Avrupa'ya sokan olaylar"ı andırıyordu. Giangaleazzo'yu Napoleon ve Hitler'le karşılaştıran Baron'a göre, bu türden modern örnekler "1402 yazındaki kriz"in anlaşılmasına "ve Rönesans'ın siyaset tarihi, özellikle de Floransa'da kentli ruhunun gelişmesi açısından taşıdığı maddesel ve psikolojik önemin kavranması"na yardımcı oldu. Giangaleazzo Eylül 1402'de vebaya yakalandı ve Floransa kurtuldu. Baron'a göre, kentsel cumhuriyetçiliğin feodal otokrasiye karşı zaferi olarak nitelendirdiği bu olayın gerçek kahramanı öğretim görevlisi ve devlet adamı Leonardo Bruni'ydi. Yine Baron'a göre, *Laudatio Florentinae Urbis* ve *Historiarum Florentini Populi Libri*'de Bruni "akademisyenlere özgü olaylara dışarıdan bakma ideali karşısında geliştirilmiş yepyeni bir siyasal katılım ve aktif yaşam felsefesi"ni dile getiriyordu. Bu da Baron'un "bir insanı toplumunun ve devletinin bir üyesi olarak eğitmeye çabalayan" kentsel hümanizm tanımını temsil etmekte ve Baron'a göre Medici Hanedanı'nın elindeki Floransa'nın temsil ettiğini düşündüğü cumhuriyetçi değerleri kucaklamaktaydı.

Avrupa'nın siyasal totaliter rejimlerin yükseliş tehdidini yaşadığı bir dönemde, Baron'un tezi insancıl düşünü-

rün rolüne çekici bir yanıttı ve Floransa ile Medici Hanedanı'nı Rönesans'ın kökeni olarak göstermekteydi. Paul Oscar Kristeller ise Baron'dan farklı bir yaklaşım izledi. Kristeller'e göre, klasik dünyayla Hıristiyanlığın yepyeni kaynaşımını tanımlayan şey Floransalı hümanist Marsilio Ficino'nun kestirimsel felsefesi ve özellikle onun (1469 ile 1473 arasında kaleme aldığı) *Theologia Platonica* adlı eseriydi. Kristeller'e göre, Ficino'nun getirdiği yenilik şu inanca dayanmaktaydı:

> Felsefe bugün dinin yanı başında, özgür ve onunla denk biçimde durmaktadır; fakat din ile çatışması söz konusu bile olamaz çünkü vardıkları anlaşmanın güvencesini ortak köken ve içerikleri oluşturmakta. Bu, hiç kuşkusuz, Ficino'nun geleceğe uzanan yolu işaret etmek için kullandığı kavramlardan biridir.

Ficino'nun Platonculuğu felsefe, din ve devlet arasındaki gergin ilişkileri titizlikle bağdaştırmaktaydı – bu ilişkiler Kristeller'in Ficino konusunu incelediği 1930'larda ve 1940'larda da özellikle gerilimliydi.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ve 1960'ların toplumsal ve siyasal gerilimleri –özellikle de beşeri bilimlerin siyasallaştırılması ve feminizmin yükselişe geçmesi– esnasında Rönesans önemli düzeyde yeniden değer görür hale geldi. Buna çok önemli bir katkı da Birleşik Devletler'den geldi. 1980'de yazın alanında çalışan Stephen Greenblatt *Self-Fashioning From More to Shakespeare* adlı kitabını yayımladı. Kitapta Burckhardt'ın Rönesans'ın modern insanın doğduğu an olduğu görüşü temel alınıyordu. Psikanaliz,

antropoloji ve toplumsal tarihe dayanarak, Greenblatt, 16. yüzyılda "insan kimliğinin şekillendirilmesi konusunda artan düzeyde bir özbilinçlilik" görüldüğünü ileri sürüyordu. Erkekler (ve ara sıra da kadınlar) kimliklerini koşullara göre yönlendirmeyi ya da "şekillendirme"yi öğrendi. Burckhardt gibi Greenblatt da bunu tamamen modern bir olgunun başlangıcı olarak görmekteydi. Greenblatt'a göre, 16. yüzyıl İngilteresi'nin büyük yazarları –Edmund Spenser, Christopher Marlowe ve William Shakespeare– kendi kimlikleri üzerinde özbilinçli bir biçimde düşünmeye ve bu kimliği yönlendirmeye başlayan Faustus ve Hamlet gibi kurgu karakterler yarattı. Bu açıdan, modern insanlar gibi görünmeye ve davranmaya başladılar. Greenblatt'ın kendi kendisini şekillendirme kuramını sunmak için kullandığı tablo da Hans Holbein'ın *Sefirler* tablosundan başkası değildi.

Greenblatt'ın vardığı sonuca göre, Rönesans'ta "insanın kendisi şaşılacak düzeyde özgürlükten uzak, belirli bir toplumun erk ilişkilerinin ideolojik ürünü olarak görülmeye başladı". Amerikalı kimliğiyle yazmakta olan Greenblatt, bunun ardından hem Rönesans'ın başardıklarına duyduğu hayranlığı hem de Rönesans'ın karanlık yüzü –kendisi açısından özellikle Yeni Dünya'nın sömürgeleştirilmesi ve 16. yüzyıl boyunca her yerde görülen Yahudi karşıtlığı– karşısında duyduğu endişeyi derinden inceleme konusu yaptı.

Kitabının taşıdığı başlığa karşın, Greenblatt ve başkaları Rönesans'ı tanımlamak için "erken modern dönem" terimini kullanmaya başladı. Bu terim toplumsal tarihten gelmekte ve Rönesans ile modern dünya arasında Michelet ile

Burckhardt'ın idealist yaklaşımlarına oranla daha kuşkucu bir ilişki önermekteydi. Ayrıca, Rönesans'ın 19. yüzyıl yazarları tarafından önerildiği biçimiyle kültürel "ruh"undan ziyade tarihte bir dönem olma niteliğine vurgu yapılmaktaydı. "Erken modern" terimi yine de 1400 ile 1600 arasında gerçekleşenlerin modern dünyayı derinden etkilediğini anlatmaktaydı. Rönesans'ın kendisinden önceki klasik döneme nasıl baktığına odaklanmak yerine, "erken modern" bu dönemin bizim kendi modern dünyamızı önceden şekillendirecek ileri bakışlı bir tutuma sahip olduğunu dile getirmekteydi.

Erken modern dönem kavramı aynı zamanda önceleri Rönesans'la bağlantılı olarak incelenmeye uygun bulunmayan konuların da incelenmesine olanak sağladı. Greenblatt ile *Society and Culture in Early Modern France* (1975) başlıklı kitabıyla Natalie Zemon Davis gibi kişiler köylüleri, zanaatkârları, travestileri ve "boyun eğmeyen" kadınları inceledi. Antropoloji, yazın ve tarih gibi disiplinler birbirlerinin kuramsal görüşlerinden yararlandıkça, dışlanmış gruplar ve bir kenara itilmiş unsurlara duyulan ilgi arttı. Eleştirmenler Rönesans'ın ihmal edilmiş ya da yitirilmiş seslerini yeniden kazanmak için çabalarken "cadı", "Yahudi" ve "zenci"" gibi kategoriler yeniden ilgiyle ele alınır hale geldi.

Greenblatt ve Zemon Davis gibi eleştirmenler aynı zamanda 20. yüzyılın sonlarındaki felsefi ve kuramsal akımlardan, özellikle de post-yapısalcılık ve postmodernizmden etkilendiler. Bu yaklaşımlar Rönesans'tan Aydınlanma dönemine ve oradan da moderniteye kadar uzanan tarihsel değişime ilişkin "büyük anlatılar" konusunda kuşkucuydu.

Theodor Adorno'dan Michel Foucault'ya kadar çok çeşitli düşünür Rönesans'tan kaynaklandığını belirledikleri insancı, uygar değerlerin Nazizm ve Stalinizm gibi siyasal deneyimlerin felaketlerine ve Soykırım ile Sovyet Gulag Adaları'nın yarattığı dehşete yeterince tepki vermediğini ve hatta bir bakıma da suç ortaklığı yaptığını ileri sürdüler. Bunun sonucunda, 20. yüzyılın son dönemlerinde pek az düşünürün içinden Rönesans'ın muhteşem kültürel ve felsefi başarılarını kutlamak geldi. Bunun yerine, birçok tarihçi olayları ve nesneleri çok daha yerel bir düzeyde incelemeye başladı.

Benzer biçimde, günlük yaşamda bir anlam taşıyan ama sonradan yok olan ya da yok edilen günlük nesneler yeniden canlanan bir ilgiyle incelendi. Tablolar, heykeller ve mimari üzerine odaklanmak yerine farklı disiplinlere mensup akademisyenler mobilyaların, yiyeceklerin, giysilerin, seramiklerin ve görünüşte sıradan sayılabilecek diğer nesnelerin maddesel öneminin Rönesans dünyasını nasıl şekillendirdiğini incelemeye başladı. Benzerlikler bulmak yerine, bu yaklaşımlar, Rönesans ile modern dünya arasında büyük farklılık olduğunu ileri sürmekteydi. Burckhardt'ın "modern" insan tanımıyla dile getirdiği gibi, nesneler ve kişisel kimlikler sabit ve değiştirilemez değildi: bunlar akışkan ve koşullara bağlı unsurlardı.

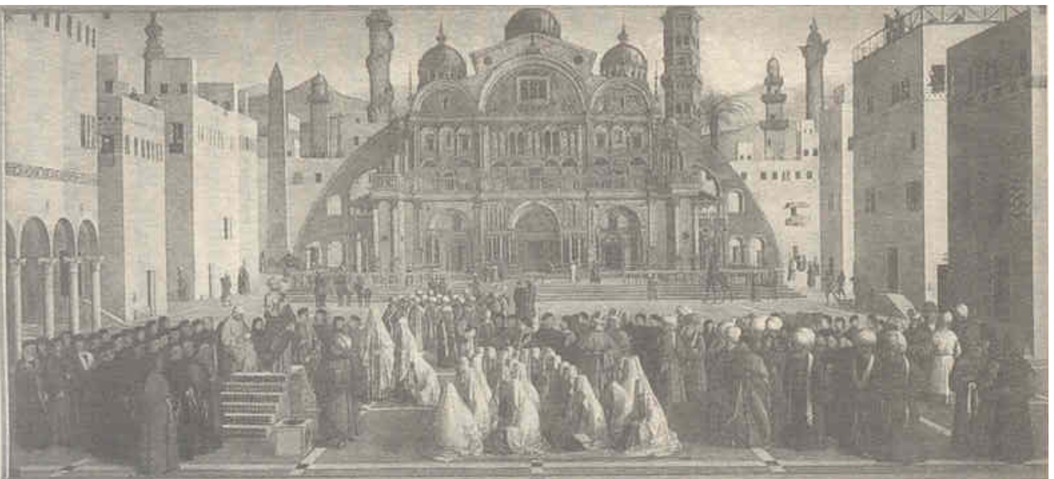
21. yüzyılda Rönesans'ın kalıtı hiç olmadığı ölçüde tartışma konusu olmayı sürdürüyor. 2001 Eylül'ünde ABD'ye düzenlenen saldırılardan beridir dile getirilen Doğu ile Batı arasındaki medeniyetler çatışması söylemi, Rönesans'ın Batı hümanizminin üstün değerlerinin küresel zaferini temsil ettiği varsayımından destek almaktadır.

Ancak, gelecek bolümde göreceğimiz gibi, Rönesans'ın kökeni kültürel yönden bu savların dile getirdiğinden çok daha karışıktı ve etkileri de Avrupa sahillerinin çok daha ötelerine uzandı.

I. Bölüm

KÜRESEL BİR RÖNESANS

Rönesans için önerilen klasik tanımların sorunlarından biri Avrupa uygarlığının başarılarını diğer bütün kültürlerin başarılarını dışlayarak ön plana çıkarmasıdır. Rönesans teriminin icat edildiği dönemin aynı zamanda Avrupa'nın yerküre üzerindeki emperyal egemenliğini en saldırgan haliyle pekiştirmeye çalıştığı dönem olması bir rastlantı sayılmaz. Son yıllarda Rönesans'a tarih, ekonomi ve antropoloji alanından gelen alternatif yaklaşımlar bu tabloyu daha da karmaşıklaştırdı ve Rönesans'ı anlamak için büyük önem taşısalar da Michelet ve Burckhardt gibi 19. yüzyıl düşünürleri tarafından konuyla ilişkisiz oldukları gerekçesiyle dışlanan alternatif unsurları ön plana çıkardı. Bu bölümde Rönesans daha geniş bir uluslararası dünya bağlamına yerleştirilmektedir. Bu bölümde ticaret, finans, mal değişimi, hamilik, emperyal sürtüşmeler ve farklı kültürlerle sağlanan alışverişlerin Rönesans açısından anahtar nitelikli unsurlar oldukları da ele alınmakta. Bu konulara odaklanıldığında, Rönesans'ı neyin şekillen-

2. Gentile ve Giovanni Bellini'nin *La predica di san Marco ud Alessandria* (1504-7) adlı tablosu Avrupalıların Doğu'nun kültürüne, mimarisine ve topluluklarına duydukları hayranlığı yansıtır.

dirdiği hakkında çok farklı bir anlayış gelişmektedir. Aynı zamanda bu odak noktası bizleri Rönesans yaratıcılığının resim, heykel ve mimarlıkla sınırlı olmadığını da düşünmeye yönlendirmekte. Seramik, dokuma, metal işleri ve mobilya gibi başka malzemeler de, bunlardan çoğu o zamandan bu yana ihmal edilmiş, yok edilmiş ya da yitirilmiş olsa da, insanların inançlarını ve tutumlarını şekillendirdi.

Bu konulardan çoğunun yer aldığı bir diğer ünlü Rönesans tablosu Gentile ve Giovanni Bellini'nin Milano'daki Pinacoteca di Brera Rönesans koleksiyonunun başköşesinde yer alan *La predica di san Marco ad Alessandria* adlı çalışması. Bellini'nin tablosu İS 75 yılında din şehidi olduğu İskenderiye'deki Hıristiyan Kilisesi'nin kurucusu, Venedik kentinin de koruyucu azizi Aziz Marcus'u betimler. Tabloda Marcus bir kürsüde ayaktadır ve beyaz örtülere bürünmüş bir grup Doğulu kadına vaaz vermektedir. Marcus'un arkasında bir grup Venedikli asil dururken önünde de başka Avrupalılarla yan yana duran, alışılmadık düzeyde farklı kökenlere sahip Doğulu tipler yer alır. Bunlar arasında Mısırlı Memluklar, Kuzey Afrikalı "Mağribiler", Osmanlılar, İranlılar, Etiyopyalılar ve Tatarlar bulunmaktadır.

Tabloda etkinliğin tamamı tablonun alt bölümünü oluşturan üçte birinde gerçekleşir; tuvalin geri kalanını İskenderiye'nin etkileyici manzarası kaplar. Aziz Marcus'un İskenderiye'deki kilisesinin hayali bir betimlemesi olan kubbeli bir Bizans bazilikası geri plana hakimdir. Bazıları at sırtında olan, diğerleri de beraberlerinde develeri güden Doğulu insanlar alanda sohbet etmektedir. Meydana bakan evlerde Mısır'a özgü dar pencereler ve tuğlalar göze çarpar; pencerelerden İslam halı ve kilimleri

sarkmaktadır. Göğe yükselen minareler, sütunlar ve kuleler İskenderiye'nin önemli binaları ile Bellinilerin kendi hayal güçlerinin bir karışımıdır. Bazilika Venedik'teki San Marco Kilisesi ile İstanbul'daki Ayasoyfa'nın çeşitli unsurlarının eklektik bir karışımıdır; uzaklardaki kulelerle sütunlar birçoğu Venedik mimarisinde zaten taklit edilmiş olan İskenderiye'nin en ünlü binalarından bazılarına denk düşmektedir.

İlk bakışta bu tablo Hıristiyan şehidinin, Rönesans dönemi düşünürleri ve sanatçıları açısından büyük değer taşıyan klasik dünyayı temel alarak bir grup "kâfir"e vaaz verdiği din konulu bir tablo gibi görünebilir. Ancak, bu, öykünün yalnızca bir bölümünü anlatır. Marcus 1. yüzyıl İskenderiyesi'ndeki yaşantısına uygun olarak Antik Romalı giysisi içinde olsa da onu dinleyenlerin giysileri dikkatleri çekecek düzeyde 15. yüzyıla aittir, tıpkı alanı çevreleyen binalar gibi. Belliniler toplulukların ve kültürlerin birbiriyle karışmasını hem Batı Kilisesi'ni hem de Doğu'nun pazar yerini canlandıran bir sahnede betimlemektedir. Tablo iki dünyanın bir bileşimidir: çağdaş dünya ile klasik dünya. Bir yandan 1. yüzyıl İskenderiyesi'nin dünyası ile Aziz Marcus'un yaşantısını anlatırken, ressamlar bir yandan da Venedik'in çağdaş, 15. yüzyıl sonlarındaki İskenderiye ile olan ilişkisini yansıtmaya çalışmaktadır. Venedik'in koruyucu azizinin yaşamından bir sahneyi resmetme görevi verilen ressamlar Aziz Marcus'u birçok varlıklı ve etkili Venedikli'nin tanıyabileceği kadar çağdaş bir ortam içinde betimlemektedir. Bu, Rönesans resim ve yazın sanatında bildik bir nitelik: bugünü anlamanın bir yolu olarak çağdaş dünyaya geçmişin giysilerini giydirmek.

Belliniler bugün Rönesans Avrupası olarak görülen yerin doğusunda kalan dünyanın mitlerine ve gerçekliklerine hayrandı. Tabloları da Doğu dünyasının kendine özgü doğasını ve özellikle de Venedik'in uzun süre ticaret ortaklarından biri olan Arap dünyasının İskenderiyesi'nin gelenekleri, mimarisi ve kültürünü ele alır. Belliniler Mısır Memluklarını, Osmanlıları ya da İranlılarla Tatarları da göz ardı etmedi. Tam tersine, bu kültürlerin Avrupa'nın kent devletlerinin arzuladığı pek çok şeye sahip olduklarının kesinlikle farkındaydılar. Bunlar arasında değerli mallar, teknik, bilimsel ve sanatsal bilgi ile Doğu kaynaklı ticareti sürdürmenin yolları da yer almaktaydı. Aziz Marcus'u İskenderiye'de gösteren tablo Avrupa Rönesansı'nın kendisini Doğu'nun karşıtı olarak değil, fikirler ve malzemelerin yoğun ve karmaşık bir biçimde el değiştirmesinin bir ürünü olarak görmeye başladığını gösterir.

Bellinilerin Venedikli çağdaşları bu türden bir ticarete bağımlı olduklarını gizlemiyordu. Ticari aracılık için kusursuz bir konumda olan Venedik bu Doğulu pazarlardan genel malları alıp Kuzey Avrupa pazarlarına aktarabiliyordu. Bellinilerin Aziz Marcus tablosu üzerinde çalıştıkları yıllarda yazan Rahip Pietro Casola Doğu mahreçli bu mal akışının Venedik üzerindeki etkilerini hayranlıkla kaleme alıyordu:

> Aslında sanki bütün dünya buraya toplaşmış ve insanlar da bütün güçlerini ticaret yapmaya odaklamış (...) Her türden kumaşla, duvar halılarıyla, her tür desene sahip brokar ve şalla, her türden halıyla, her renkte ve doku-

da örtülerle, türlü çeşit ipekle dolu birer depoyu andıran öylesine güzellikle süslenmiş onca dükkânın ve baharatlarla, mallar ve uyuşturucularla ve çok güzel balmumuyla dolu bir sürü dükkânın sayısını kim bilebilir! Bütün bunlar izleyeni şaşkına çeviriyor.

Doğu ile Batı arasındaki bu mal ticareti Akdeniz boyunca yüzyıllardır sürmekteydi, ama hacmi Haçlı Seferleri'nin bitiminin ardından arttı. 14. yüzyıldan itibaren Venedik Kızıldeniz'den ve Hint Okyanusu'ndan gelip İskenderiye'de sona eren ticareti ele geçirmek için Cenova ve Floransa gibi rakiplerle rekabete girişti. İskenderiye, Şam ve Halep'te ve daha da uzak yerlerde Venedik ve Cenova ticaret merkezleri ve temsilcilikleri oluşturuldu. Avrupa çoğunlukla dokuma, kereste, cam eşya, sabun, kâğıt, bakır, tuz, gümüş ve altın gibi yüklü mallar satarken Doğu'dan da lüks ve çok değerli mallar almaktaydı. Bu mallar da baharat (karabiber, Hindistan cevizi içi, karanfil ve kimyon), pamuk, ipek, saten, kadife ve halılardan afyon, lale, sandal ağacı, porselen, at, yakut ve diğer değerli taşlar ile dokuma imalatında ve resim sanatında kullanılan kalıcı boyalara kadar uzanmaktaydı.

Bunların Venedik'ten Londra'ya kadar uzanan toplulukların kültürü ve tüketim alışkanlığı üzerindeki etkisi aşamalı ama kalıcı oldu. Yemek kültüründen resim sanatına kadar yaşamın her alanı etkilendi. Ev ekonomisi bu egzotik malların akışıyla değişim geçirirken bu değişiklikten sanat ve kültür de payını aldı. Belliniler gibi ressamların paleti de hepsi de Venedik yoluyla Doğu'dan ithal edilmiş lacivert, alev kırmızısı ve kızıl gibi renklerle canlandı ve

bu da Rönesans resmine kendisine özgü parlak mavileri ve kırmızıları kazandırdı. Bellinilerin Aziz Marcus tablosunda ipek, kadife, muslin, pamuklu, kiremitler, halılar ve hatta hayvanların betimlenmesindeki canlı ayrıntılar, Doğu'yla gerçekleştirilen bu ticaretin dünya üzerindeki manzaraları, kokularla tatları ve sanatçıların da bunları resimleyebilme yeteneklerini dönüştürebilme gücünden Bellinilerin haberdar olduklarını gösterir.

Kahire, Halep ve Şam'ın Doğu pazarları aynı zamanda Rönesans Venedik'inin mimarisini şekillendirmekten de sorumluydu. Venedikli sanat tarihçisi Giuseppe Fiocco Venedik'i bir "devasa Arap pazarı" olarak nitelendirirken daha yakın tarihlerde mimarlık tarihçileri kentin birçok niteliğinin Doğu'nun desen ve dekorlarının doğrudan taklidine dayandığının farkına varmaktalardı. Ana caddelere koşut uzanan bina sıralarından oluşan Rialto pazarı Suriye'nin ticaret başkenti sayılan Halep'in yerleşimini çarpıcı bir biçimde andırır. Doge Sarayı ile Palazzo Ducale'nin pencereleri, kemerleri ve dekoratif yüzleri Venedikli tacirlerin yüzyıllar boyunca ticaret yaptığı Kahire, Akra ve Tebriz gibi kentlerdeki saraylardan esinlenerek yapıldı. Venedik hem ticari ve estetik lüksü bir araya getirdiği için, hem de Doğulu kültürlere hayran olup onları taklit ettiği için örnek bir Rönesans kentiydi.

Kredi ve ipotek

Rönesans'ın bir özelliği de varlığın yepyeni bir biçimde dile getirilmesi ve bununla bağlantılı olarak lüks madde

tüketimi oldu. Ekonomi ve siyaset tarihçileri 14. yüzyıldan itibaren hem talep hem de tüketimde gerçekleşen değişikliklerin nedenlerini şiddetle tartışmaktalar. Rönesans ruhunun serpilmesi inancı, ne tuhaftır ki, 14. ve 15. yüzyıllarda etkili bir ekonomik gerileme dönemi yaşandığı biçimindeki yaygın inanışla çelişmektedir. Fiyatlar düştü ve ücretlerde çöküş yasandı. 1348'de Kara Ölüm denen salgının patlak vermesi bu sorunları daha da artırdı. Ancak, yaygın hastalık ile ölümün sonuçlarından biri, tıpkı savaş durumunda olduğu gibi, çoğu zaman toplumsal değişim ve huzursuzluktur. Veba salgını sonrasında Avrupa'da da durum böyleydi. Hastalığın yanı sıra savaş da bölgeyi alt üst etti. İspanya ve Kuzey Afrika'da Müslüman-Hıristiyan anlaşmazlığı (1291-1341), Ceneviz-Venedik Savaşları (1291-9, 1350-5, 1378-81) ve tüm Kuzey Avrupa'yı saran Yüz Yıl Savaşları (1336-1453) ticaret ve tarımı sekteye uğrattığı gibi sık sık patlak veren enflasyona ve deflasyona da zemin hazırladı. Bu ölüm, salgın ve savaş halinin bir sonucu da kent yaşantısının başlaması ve varsıllığın az sayıda ama varlıklı bir seçkin sınıfın elinde toplanmasıydı.

Tarihin birçok döneminde bazı insanlar bunalım ve çöküş yaşarken diğerleri de fırsat ve servet bulmuştur. Venedik gibi devletler lüks mallara duyulan talep için yatırım yaptı ve daha büyük miktarlarda malın taşınabilmesi için yeni yollar geliştirdi. Dar kürekli gemiler olan eski kadırgaların yerini, aşamalı olarak, Kuzey Avrupa limanları arasında kereste, tahıl, tuz, balık ve demir gibi havaleli malları taşımakta kullanılan ve "cog" adı verilen ağır, yuvarlak tabanlı ve yelken direkli gemiler aldı. Bu gemiler bir seferde 300 "fıçı"dan fazla mal (bir "fıçı" 900 litreye

denk düşüyordu) taşıyabiliyordu ve bu da eski kadırgalarla taşınabilenin üç katından fazlası demekti. 15. yüzyılın sonlarına gelindiğinde de artık üç direkli "karavel"ler geliştirilmişti. Arap tasarımına dayanan bu gemiler 400 fıçıya kadar mal taşıyabiliyordu ve kullanımda olan gemilerden de daha hızlıydı.

Malların dağıtım miktarı ve hızı artarken ticaret yapmanın yolları da değişti. Hem en gerekli maddelerin hem de lüks malların uluslar arasında alınıp satılmasının hesabının yapılması ve kredi, kâr ve faiz oranları gibi kalemlerin hesaplanmasının karmaşıklığı bugün bizlere o kadar tanıdık geliyor ki neden Rönesans'tan genellikle modern kapitalizmin doğum yeri olarak bahsedildiğini anlamak zor değil. Avrupalı Hıristiyan tüccarlar Doğu'nun egzotik mallarını taşırken bir yandan da Kuzey Afrika, Ortadoğu ve İran'daki pazar ve ticaret merkezlerinde tanıklık ettikleri Arap ve İslam ticaret yöntemlerini kendilerininkine kattılar.

13. yüzyılda, Fibonacci adıyla bilinen Pisalı tüccar Leonardo Pisano, Arapların kâr ve zararı hesaplamak için kullandıklarına tanıklık ettiği yöntemi, Avrupa ticaretine Hint-Arap sayı dizgesini yerleştirmek için kullandı. Fibonacci "0"dan "9"a kadar Hint-Arap rakamlarının doğasını, yüzde sayısının kullanımını ve bunların toplama, çıkarma, çarpma ve bölme de dahil olmak üzere günlük ticari sorunlarda, ağırlıkların ve boyların hesaplanmasında, takas işlemlerinde, faizin alınmasında ve farklı para birimlerinin birbirine dönüştürülmesindeki kullanımını açıkladı. Bütün bunlar bize bugün sıradan görünse de, unutmamak gerekir ki, 15. yüzyıl öncesinde toplama (+), çıkarma (–) ve çarpma (x) simgeleri Avrupa'da bilinmiyordu.

Fibonacci'nin Araplardan aldığı ticaret uygulamaları Arapların matematik ve geometri alanlarında daha önce sergiledikleri gelişmelere dayanıyordu. Örneğin, cebir alanının temel prensipleri Arapça'da restorasyon anlamına gelen *el-cebru*'dan türetildi. İS 825 civarında, İranlı astronom Ebu Cafer Muhammed ibn Musa el-Harezmi *El- Kitab'ul Muhtasar fi'l Hesab'il Cebri ve'l Mukabele* diye de bilinen, ondalık sayı dizgesi için aritmetik kurallarını içeren kitabını yazdı. Bu kitabın Latinleştirilmiş adı da modern matematiğin temel taşlarından birini oluşturan algoritmanın daha fazla incelenmesi için dayanak oluşturdu.

Fibonacci'nin yeni yöntemleri Venedik, Floransa ve Cenova'nın ticaret merkezlerinde benimsendi. Bu merkezler hızla daha karmaşık ve uluslararası bir boyut kazanan ticaretin kaydını tutabilmek için yeni yolların gerektiğinin farkındaydı. Malların ödemesi genellikle gümüş ya da altın sikkelerle gerçekleştiriliyordu; fakat satışlar arttıkça ve bir iş anlaşmasında ikiden fazla insan devreye girmeye başladıkça, yeni ticaret yollarına gerek duyuldu. En önemli yeniliklerden birini kâğıt paranın ilk örneklerinden sayılabilecek mübadele akdi oluşturuyordu. Mübadele akdi modern çeklerin atasıydı – zaten çek terimi de Ortaçağ'da Arap dünyasında kullanılan *sakk* teriminden türetildi. Bir çek yazdığınızda, bir bankadaki kredi güvenilirliğinize güvenirsiniz. Çeki elinde bulunduran kişi ödeme için çeki getirdiğinde bankanız bunun karşılığını verecektir. 14. yüzyılda da bir tüccar benzer biçimde bir malın sevkıyatının karşılığını güçlü bir tüccar aileden alınma bir mübadele akdiyle ödeyebilirdi; bu aile de akdin karşılığını ya

önceden belirlenmiş ileri bir tarihte ya da malların yerine ulaşmasının ardından ödemekteydi. Bu tür iş anlaşmalarını kâğıt parçaları üzerinde garantiye alan bu tüccar aileler daha sonraları hem bankacılıkla hem de ticaretle uğraşır hale geldiler. Bankacıya dönüşen tüccarlar akdin ödenmesi için geçen süreye bağlı olarak faiz talep etmek ve farklı para birimlerini birbirine dönüştürürken aradaki orandan yararlanmak yoluyla para kazanmaya başladı.

Ortaçağ Kilisesi, ödünç bir mal üzerine faiz eklemek olarak tanımlanan tefeciliği hâlâ yasaklıyordu. Hem Hıristiyanlığın hem de İslam'ın dinsel öğretileri tefeciliği resmen yasaklasa da, uygulamada her iki kültür de finans kârlarını en üst düzeye çıkarmak için dolambaçlı yöntemler bulmuştu. Tüccar bankerler doğrudan faiz istemek yerine parayı önce bir para biriminde ödünç verip sonra aynı parayı farklı bir para biriminde talep etmeyi seçebilirdi. Bu sürecin içinde de tüccar bankerin ilk miktarın belirli bir yüzdesi oranında kâr etmesini sağlayacak yüklüce bir döviz değiş tokuş oranı bulunmaktaydı. Bu nedenle bankacı parayı diğer tüccarlar için "depozito" olarak elinde tutar ve karşılığında da diğer tüccarların mübadele akitlerini kendi başlarına birer para birimi olarak kabul etmeleri için yeterli "kredi" oluştururdu. Bir diğer çözüm de kredi işlerini sürdürmeleri ve iki din arasında ticari aracılık görevi üstlenmeleri için Yahudi tüccarlara gitmekti, çünkü Yahudilikte tefecilik din tarafından resmen yasaklanmıyordu. Bu tarihsel gerçekten de Yahudi karşıtlarının bolca kullandığı Yahudi imajı ile onların uluslararası finansa doğuştan yatkın oldukları görüşü doğdu – oysa, bu, Hıristiyan ve Müslüman ikiyüzlülüğünün dolaysız bir sonucuydu.

Tüccar bankacıların gitgide artan serveti ve statüsü Avrupa Rönesansı'nın niteliğini oluşturan siyasal erk ve sanatsal yeniliğin temellerini oluşturdu. 15. yüzyıl boyunca Floransa siyasetine ve kültürüne egemen olan Medici ailesi ilk başlarda tüccar bankacılardı. 1397'de Giovanni di Bicci de' Medici Floransa'da Medici Bankası'nı kurdu; bu banka kısa süre içinde çift girişli hesap tutma yöntemini ve muhasebeciliği, depozito ve transfer bankacılığını, deniz sigortacılığını ve mübadele akitlerinin dolaşımını kusursuzlaştırdı. Medici Bankası aynı zamanda papalığın fonlarını Avrupa çapında transfer ederek "Tanrı'nın bankacıları" unvanını da ele geçirdi. 1429'da hümanist bilgin ve Floransalı bakan Poggio Bracciolini "para devleti ayakta tutan kaslar olarak gereklidir" demekte ve para "hem kamunun gönenci hem de kentsel yaşam için çok avantajlıdır" görüşünü dile getirmekteydi. Ticaret ve alışverişin kentler üzerindeki etkisini incelediğinde, Medicilerin elinden geçen parayla "zamanımızda inşa edilmiş onca şahane ev, seçkin villa, kilise, sütunlu yapılar ve hastaneler"i övmekte haklıydı.

Doğu Batı'yla karşılaşıyor

Uluslararası ticaret ile yeni finans uygulamaları 14. ve 15. yüzyıl boyunca insanların ne ürettiklerini ve ne tükettiklerini şekillendirdi. 1453'te İngiltere ile Fransa arasındaki Yüz Yıl Savaşları sona erdi. Barışın bir sonucu Kuzey ve Güney Avrupa arasındaki ticaretin yoğunlaşmasıydı. Avrupa'nın diğer ucunda, 1453 yılı bir o kadar

önemli başka bir olaya tanıklık etti. O yıl Müslüman Osmanlı İmparatorluğu sonunda Konstantinopolis'i fethetti. Kentin Osmanlı güçlerinin eline geçmesi uluslararası siyasal erk arenasında da güç dengelerinin kesinlikle değişeceğinin sinyallerini vermekteydi. Bu olay Osmanlıların Avrupa'nın en kudretli imparatorluklarından biri ve Rönesans'ın sanat ve kültürünü şekillendirecek bir aktör olduğu gerçeğini onayladı.

1453 baharında 100.000'den fazla birlik Konstantinopolis'i kuşattı ve Mayıs ayında Sultan 2. Mehmet kenti fethetti. Bizans İmparatorluğu'nun başkenti konumundaki Konstantinopolis klasik Roma dünyası ile 15. yüzyıl İtalyası arasındaki son bağlantılardan biriydi. Öncelikle Sultan Mehmet'in hamiliği sayesinde, klasik kültür öğretisinin büyük bölümünün yeniden kazanılmasında bir oluk görevi üstlendi. Padişahın İtalyan yöneticilerin siyasal ihtiraslarını ve kültür zevklerini yakından tanıması, onun "Sultan'a her gün Laertios, Herodotos, Livius ve Quintus Curtius gibi antik dönem tarihçilerinin eserlerinden ve papalar ve Lombard krallarının günlüklerinden parçalar okuyan" İtalyan hümanistleri sarayına almasına yol açtı. Rönesans klasik fikirlerin yeniden doğuşunu içerdiyse, bu, Sultan Mehmet'in Rönesans'ın destekçilerinden biri olması sayesinde gerçekleşti. Bugün büyük çoğunluğu İstanbul'daki Topkapı Müzesi'nde korunan kütüphanesi İtalyan Medici ve Sforza ailelerinin kütüphanelerinin boyutunu aşmakta ve Ptolemaios'tan *Geographia*'yı, Homeros'tan *İlias*'ı, Yunanca, İbranice ve Arapça başka metinleri de içermekteydi. Sultan Mehmet kendi başarılarını açıkça Büyük İskender'in yaptıklarıyla kıyaslamakta ve kendisi-

ni Roma'yı fethedip kitabi üç büyük dini –Hıristiyanlık, İslam, Yahudi dini– birleştirme potansiyeli haiz yeni bir Sezar olarak görmekteydi.

Emperyal erk peşinde olan diğer birçok Rönesans dönemi lideri gibi Sultan Mehmet de mutlak siyasal otorite savını güçlendirmek için eğitim, sanat ve mimariyi kullandı. Başlattığı iddialı inşa programı kentin Yahudi ve Hıristiyan tüccar nüfusunu yeniden kazanmayı, kentin uluslararası bir ticaret merkezi niteliğini pekiştiren Kapalıçarşı'nın inşasını ve kentin adının İstanbul olarak değiştirilmesini de içeriyordu. Ayasoyfa Kilisesi'nin onarımını gerçekleştirdi ve kiliseyi kentin ilk camisine dönüştürdü; bu arada da yeni imparatorluk sarayı Topkapı Sarayı'nın inşasına yardımcı olmaları için İtalyan mimarlara görev verdi. Klasik, İslam ve ayrıca çağdaş İtalyan biçemlerine dayanan yeni uluslararası yaklaşımın amacı, Osmanlı bir yorumcunun deyimiyle "tüm sarayları kat kat aşacak ve görünüş, boyut, harcama ve ihtişam açısından kendisinden önceki sarayların tümünden daha görkemli olacak bir saray" yaratmaktı. Bu uluslararası Rönesans biçemi hem Müslümanlar hem de Hıristiyanlar tarafından kabul görecekti – tıpkı Topkapı'yı "dünyanın en güzel, en yerinde ve en mucizevi [saraylarından]" diyerek öven Venedik elçisinin de onayladığı gibi. Birçok Rönesans binası ve ürünü gibi Topkapı da hem özgün bir sanat eseri hem de tamamen siyasal bir nesneydi. Bu iki dürtü birbirinin ayrılmaz parçası, Rönesans'ın tanımlayıcı bir niteliğiydi.

Doğulu ve Batılı devletler ve imparatorluklar arasında süregelen bu tür uluslararası rekabet yepyeni bir Rönesans düşünürleri, yazarları ve sanatçıları neslinin ortaya çıkma-

sına olanak sağladı. Bu kişilerin çoğu Sultan Mehmet'e hizmet etti; bunlar arasında bugün Sultan Mehmet'in Londra'daki National Gallery'de sergilenen portresini yapan ressam Gentile Bellini de bulunmaktaydı. Bellini Venedik'e dönerken yanında Sultan Mehmet'ten hediyeler ve "Türk tarzında yapılmış, ağırlık olarak 250 altın paraya karşılık gelen bir zincir" götürmekteydi. *La predica di san Marco ad Alessandria* adlı tabloda, Aziz Marcus'un kürsüsünün hemen dibinde Gentile'nin kendisi de yer alır; boynunda da Sultan Mehmet'in hediye ettiği zincir vardır. Bellini, Sultan Mehmet'in hamiliğinin meyvelerini gururla sergiliyor ve İstanbul deneyimlerini de İskenderiye'yi betimlerken egzotik ayrıntılar katmak için kullanıyordu.

Bu kültürel aktarımlar bizim bugün Rönesans sanatı olarak adlandırdığımız biçemi etkiledi. İtalyan ressam Costanzo da Moysis Sultan Mehmet için çalışmak üzere İstanbul'a gittiğinde, onun tablo ve çizimleri İran ve Osmanlı sanatının sanatsal geleneklerine dayanmaktaydı. Costanzo'nun yaptığı söylenen ve *Oturan Kâtip* adını taşıyan karakalem ve guvaş tablo Osmanlı kökenli bir hattatın ayrıntılı bir biçimde incelenmesinin sonucudur ve tablonun sağ üst köşesinde Farsça bir yazı da eksik değildir. Parlak, düz renklerin kullanımı ile giysinin, oturuş ve desenlerin ayrıntılarının en son noktasına kadar yansıtılması Costanzo'nun Çin, İran ve Osmanlı sanat biçemlerinin çeşitli prensiplerini özümsediğini gösterir. Etkilerin iki yönlü işleyişinin en iyi örneğini de Costanzo'nun bu tablosunun 15. yüzyılda İranlı bir ressam olan Bihzad'a atfedilen, Costanzo'nun tablosundan birkaç yıl sonra resmedilen ve *Türk Kostümlü Ressam Portresi* adını taşıyan tablo

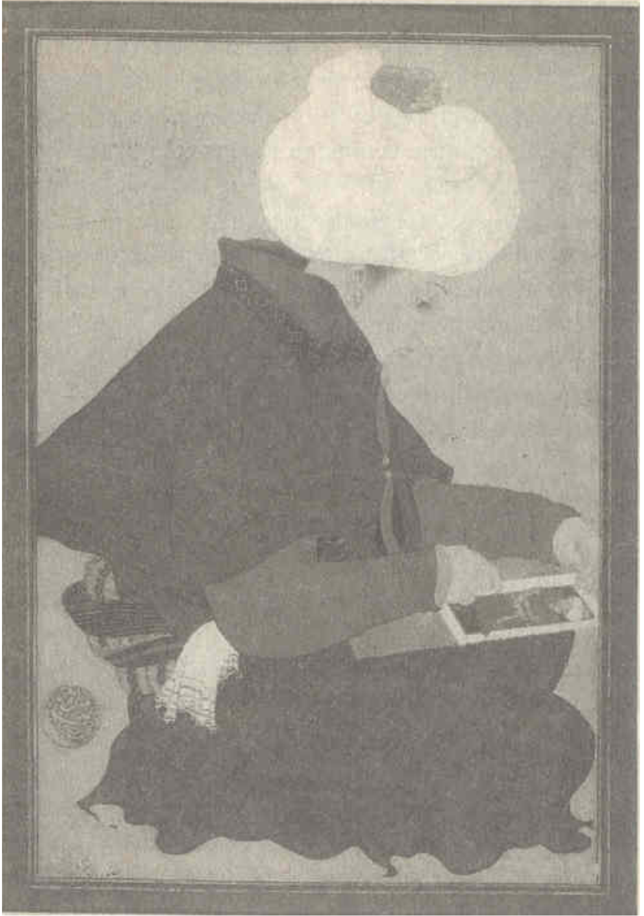

3. Costanzo de Moysis'in enfes tablosu, *Oturan Kâtip*.

oluşturur. Bihzad İtalyan çağdaşından öğrendiklerini kullanırken hattatı da Costanzo tarafından kopyalanan İslam kökenli tabloya benzer bir tablo üzerinde çalışırken gösterdiği bir ressama dönüştürmüştür. Bu iki sanatçı da diğerinin getirdiği sanatsal yenilikleri kullanmakta, tablolardan birinin "Batılı" ya da "Doğulu" olarak tanımlanabilmesini olanaksız hale getirmektedir.

1520 yılında Sultan Süleyman'ın tahta geçmesiyle sanatsal ve diplomatik alışveriş yoğunlaştı. Süleyman Hollandalı dokumacılara devasa duvar halıları, Venedikli kuyumculara 1532'de Viyana'yı kuşatırken giydiği mücevher takılarla padişahlık tacını ısmarladı; Mimar Koca Sinan'ı İtalyanların eserleriyle boy ölçüşecek düzeyde saraylar, camiler ve köprüler inşa etmekle görevlendirdi. Sinan Türk-İslam mimarlık geleneğine olduğu kadar büyük Ayasoyfa Kilisesi'nin sağladığı Bizans kalıtına da bağlı kalarak 16. yüzyılın başlarında İstanbul'a merkezi kubbe planlı camiler kazandırdı. Papa 2. Iulius mimar Donato Bramante'yi, daha sonra da Michalengelo'yu Roma'da Aziz Petrus kilisesini yeniden inşa etmekle görevlendirdiğinde, bu mimarların çizimleri yarım kubbeleri ve minare kuleleri ile Ayasoyfa'yı ve aynı zamanda Sinan'ın cami ve saraylarını temel almaktaydı. Hem Osmanlı hem de İtalyan mimarlar emperyal kentlerini paylaştıkları entelektüel ve estetik geleneğe dayanarak yeniden inşa etmek için yarışıyordu.

Bu tür kültürel alışverişler ve rekabetler, Rönesans döneminde Doğu ile Batı arasında net bir coğrafi ya da siyasal sınır olmadığını gösterir. Bu iki kültür arasında kolaylıkla gerçekleşen ticaret ve fikir alışverişini bulanıklaştıran da çok sonraları, 19. yüzyılda gelişen ve Müslüman

4. İranlı usta Bihzad'tan *Ressamın Portresi.*

Doğu ile Hıristiyan Batı arasında mutlak bir kültürel ve siyasal ayrım olduğunu savunan görüş oldu. Bu iki taraf sık sık birbiriyle dinsel ve askeri açılardan çatışma içindeydi. Ancak, aralarındaki maddesel ve ticari alışveriş bu çatışmalara karşın devam etti ve her iki tarafta da kültürel başarılar için verimli bir ortam sağladı. Her iki tarafın da sahip çıktığı klasik bir geçmişin paylaşılan kültürel kalıtı, bizim bugün tipik Rönesans nitelikleri olarak tanımladığımız yeni başarılara yol açtı.

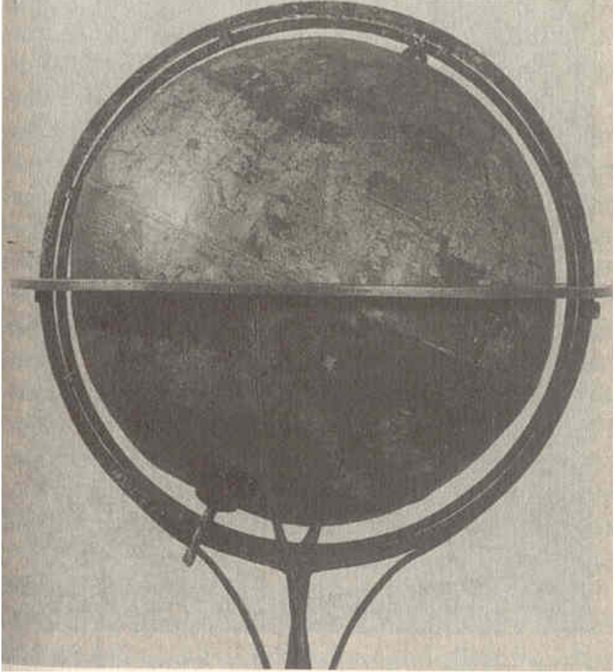
Değişim rüzgarları

Doğu ile Batı arasındaki kültürel teması sona erdirmek yerine, Konstantinopolis'i ele geçirmelerinin ardından Osmanlı yetkilileri yalnızca bu türden alışverişlere vergi getirdiler. İran, Orta Asya ve Çin'e karadan giden ticaret yollarına vergi konduysa da, bu, yalnızca ticaret yapmak için yeni yolların bulunmasına öncülük etti. Yüz Yıl Savaşları'nın sona ermesi Kuzey ve Güney Avrupa arasında daha büyük bir ticaret dolaşımını tetikledi ve bu da Doğu'dan gelen egzotik mallara olan talebi artırdı. Bunun sonucunda ticari alışverişin boyutu arttı ve Hıristiyan devletler ağır vergilerden bir biçimde kurtulmak için yollar aramaya başladı. Doğu'nun mallarının büyük bölümünün karşılığı Avrupa'nın altın ve gümüş paralarıyla ödeniyordu. Orta Avrupa'daki yeraltı madenleri verimsizleşmeye başlayıp vergiler de artınca gelir için yeni rotalara gerek duyuldu; bu da, doğrudan, araştırma ve keşiflerde bir artışa yol verdi.

Yüzyıllar boyunca altın Avrupa'ya Kuzey Afrika ile Sahra kervan yolları üzerinden akmıştı. Sudan'daki madenlerden çıkarılan altın bu yollardan geçirilerek Tunus, Kahire ve oradan da İskenderiye'ye ulaştırılıyor, burada da İtalyan tüccarlar bu altın karşılığında Avrupa malları satıyordu. 15. yüzyılın başından itibaren Portekiz Krallığı ve tüccarları Afrika kıyıları boyunca yapılacak deniz yolculuğunun ve altın ve baharat kaynaklarının doğrudan kaynağına ulaşabileceğinin ve Osmanlı topraklarından geçen kara ticaret yolları için alınan vergiden de bu şekilde kurtulunabileceğinin farkına vardı. Böylesine iddialı bir proje örgütlenme ve sermaye gerektiriyordu. 15. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Alman, Floransalı, Cenevizli ve Venedikli tüccarlar Portekizlilerin Batı Afrika sahilinde gerçekleştirdiği deniz ticaretini parasal açıdan desteklemekte ve yapılan her türlü kârdan da Portekiz kralına yüzde sunmaktaydı.

Ancak, söz konusu Afrika ticaret yolları vasıtasıyla Avrupa'ya akan yalnız altın değildi. Güney Senegal'de yer alan "Budomel" adındaki bir kabile reisinin krallığından geçerken, Alvise Cadamosto adında Venedikli bir tüccar "kendisine aslında yaklaşık üç yüz paraya mal olan" yedi at karşılığında 100 köle satın aldı. Venedikli açısından bu kârlı bir anlaşmaydı çünkü her bir at başına dokuz ila on dört köle oranı söz konusuydu (hesaplamalara göre o zamanlar Venedik 3.000'den fazla köle barındırıyordu). Bu satırları 1446 yılında kaleme alan Cadamosto her yıl Arguim bölgesinden 1.000 kadar kölenin Avrupa'ya gönderildiğini tahmin ediyordu. Köleler Lizbon'a götürülüp oradan Avrupa'nın dört bir yanına satılıyordu. Bu ticaret

Avrupa Rönesansı'nın karanlık yüzlerinden birini temsil eder; yine bu ticaret bunu izleyen yüzyıllarda milyonlarca Afrikalıya sefalet ve ıstırap yaşatacak olan Atlantik-aşırı köle ticaretinin başlangıcını oluşturdu. Bir diğer üzücü nokta da Rönesans'ın büyük kültürel başarılarına fon sağ-

5. Nürnberg'de 1492 yılında Alman tüccar Martin Behaim'in Batı Afrika gezisinden döndükten sonra yaptığı ilk modern yerküre.

layan ekonomilerin aynı zamanda insan yaşamına dayanan bu açgözlü ticaretten kâr sağlamış olmalarıdır.

Doğu'dan getirilen malların yanı sıra Avrupa'ya akan altın, biber ve köle ticareti aynı zamanda erken modern dünyaya ilişkin küresel bir anlayışın tohumlarını ekti. 1492 yılında, Columbus'un Yeni Dünya'ya gerçekleştireceği ilk yolculuğun hemen öncesinde, Alman kumaş tüccarı Martin Behaim gitgide zamanın karakteristik özelliği haline gelmeye başlayan küresel ekonomiyle sanatsal yeniliği birleştiren bir nesne yarattı. Bu, bilinen ilk yerküreydi. 1.100'den fazla yerin adını ve kral ile yöneticilerin 48 minyatürünü içeren Behaim küresi üzerinde ayrıca ticareti, ticari uygulamaları ve ticaret yollarını açıklayan işaretler de yer alıyordu. Yerküre hem tüccar hem de coğrafyacı olan biri tarafından yaratılmış, Rönesans dünyasının ticaret haritasıydı. Behaim 1482 ile 1484 arasında Batı Afrika'da edindiği ticaret deneyimlerini kaydetmekteydi; bu deneyimler yolculuklarına neyin neden olduğu konusunda da ipuçları verir. Behaim, içinde "Mağribi krallara sunmak üzere" atların da yer aldığı "satış ve takas için çok çeşitli mal ve eşyayla" yelken açtı; yanında ayrıca "ülkelerinde ne aradığını anlayabilmeleri için Mağribilere göstermek üzere çeşitli baharat örnekleri" de taşıyordu. Baharat, altın, köle: bu mallar Rönesans dünyasının gerçek anlamda ilk küresel imgesinin yaratılmasını sağladı.

Bu tür kültürel ve ticari etkiler tek yönlü değildi. Bir Portekizli tarihçinin ifadesine göre, "Sierra Leone'de erkekler çok akıllıydı ve kaşık, tuzluk ve hançer kını gibi çok güzel nesneler yapıyorlardı". Bu, "Afrika-Portekiz fildişi"ne doğrudan bir göndermedir. Sierra Leone ile Nijerya'daki

6. Portekizli seyyahlar tarafından tasarlanıp Afrikalı ustalar tarafından yontulmuş, 16. yüzyılın başlarına ait bir tuz kabı: ortaya çıkan sonuç tamamen yeni bir Rönesans sanat eseridir.

Afrikalı sanatçılar tarafından yontulan bu güzel sanat eserleri Afrika biçeminin Avrupa motifleriyle birleştirilmesi sonucunda her iki kültürde de eşine rastlanmayacak melez bir nesnenin yaratılmasına dayanır. Bu tür yontuların başında tuzluklar ve av boruları gelmekteydi ve Albrecht Dürer ile Medici ailesi gibi saygın kişiler tarafından satın alınmaktaydı. 16. yüzyılın başlarından kaldığı düşünülen çok çarpıcı bir tuzlukta dört Portekizli karakter tepesinde bir Portekiz gemisi duran bir sepete destek olmaktadır. Bir mizah unsuru olarak da gözcü kulesinden aşağı bir gemici bakmaktadır. Giysilerde, silahlarda ve gemi donanımında görülen ayrıntılar belli ki Portekizli denizcilerin çok ayrıntılı bir biçimde gözlenmesine, bu kişilerle uzun süre birlikte olma deneyimine dayanır. Bilim adamlarının inancına göre, bu yontular Avrupa'ya satılmak üzere tasarlanmıştı. Bu yontularda görülen, her bir ayrıntısı düşünülmüş sakallı, süslemeli ve çarpıtılmış figürler Afrika ile Uzakdoğu'daki ticari gücünü ön plana çıkaran anıtlar dikmeye başlayan Portekiz'in 16. yüzyıl mimarisini de büyük ölçüde etkiledi.

II. Bölüm

HÜMANİST YAZILAR

Kasım 1466'da, 15. yüzyılın en ünlü hümanist bilim adamlarından olan Trabzonlu Georgios, Papa 2. Paulus'un emriyle bir Roma hapishanesini boyladı. 50 yıl önce Yunanca konuşan bir bilgin sıfatıyla Venedik'e varışından beri, Georgios, o zamanların Yunan ve Romalı klasik yazarlarından esinlenmiş yepyeni entelektüel ve eğitsel sanatının zeki bir uygulamacısı olarak ün yapmıştı. Yunanca ve Latince bilgisini kullanarak retorik ve mantık konusunda yayımladığı ders kitaplarıyla ve Aristoteles ile Platon yorumları ve çevirileriyle seçkin bir konum edindi.

1450'de Georgios papanın sekreteriydi ve Papa 5. Nicolaus'un himayesinde, Studio Romano'da *studia humanitatis* olarak bilinen yepyeni beşeri bilimler müfredatının önde gelen eğitmenlerinden biri konumundaydı. Ancak, daha genç hümanist bilim adamları Georgios'un çevirilerini eleştirmeye başladı. 1465'te Fatih Sultan Mehmet'in eski adı Konstantinopolis olan yeni başkenti İstanbul'un yolunu tuttu. Sultan Mehmet'in bilime ilgisini bildiği için,

Georgios, klasik Yunan coğrafyacı Ptolemaios'a bir önsöz kaleme aldı ve "şu yaşamda hem bilge bir kral olan hem de en büyük konularda kafa yoran birine hizmet etmek için daha iyi bir şey olamayacağı düşüncesiyle" bu önsözü sultana adadı. Georgios ayrıca Aristoteles ile Platon'u karşılaştırdığı eserini de sultana adadı ve Mehmet'e bir seri mektup kaleme almak üzere Roma'ya döndü; bu arada da "Tanrı'nın dünyanın tamamına egemen olmak için bu kadar çok olanak tanıdığı bir adam dünyaya gelmedi ve gelmeyecek" savını dile getirdi. Retorik açısından çok sağlam mektuplarında ve eserlerinde, Georgios, belli ki Sultan Mehmet'i kendi akademik becerilerine uygun bir hami olarak görmekteydi. Georgios'un Sultan'la entelektüel düzeyde de olsa görüştüğünü öğrenen Papa bundan hiç de hoşnut kalmadı ve Georgios'u hapsettirdi. Georgios hapiste çok kısa bir süre kaldı ve Budapeşte'de geçirdiği zorunlu ikametin ardından Roma'ya döndüğünde bu sefer de retorik ve diyalektik konulu kitaplarının yepyeni bir icat sayesinde dağıtımlarının yapılabilmesi yoluyla yeni bir yaşama kavuştuklarına tanık oldu; bu yeni icat matbaaydı.

Bu bolümde bütün felsefe terimleri içinde en karmaşık ve tartışmalı olanlardan birinin –Rönesans hümanizminin– yükselişe geçişi ile onun modern öncesi dünyanın en önemli teknolojik gelişmelerinden biri olan matbaanın icadıyla olan yakın ilişkisi incelenmektedir. Bu iki gelişmeyi birleştiren şey kitaptı. 15. yüzyılın başında okuryazarlıkla kitaplar Konstantinopolis, Bağdat, Roma ve Venedik gibi kentsel merkezlerde yoğunlaşan az sayıda ve uluslararası nitelikte âlimin denetimindeydi. 16. yüzyılın sonuna gelindiğinde ise hümanizm ile matbaa okuma, yazma ve

bilginin konumunun hem elitlerce hem de sıradan insanlarca takdir edilmesi yönünde Kuzey Avrupa'da çok daha açıktan konu edilen ve basılı kitaplar yoluyla iletilen yepyeni bir devrim üretti.

Trabzonlu Georgios'un meslek yaşamı hem entelektüel düşünce hem de kitap tarihi açısından belirleyici bir anı kapsar. Bu, bir entelektüeller neslinin *studia humanitatis* olarak bilinen ve klasik Yunan ve Romalı yazarların eserlerinden türetilmiş yeni bir öğrenme yöntemini geliştirdiği bir dönemdi. Bu bilginler kendilerini "hümanistler" olarak adlandırıp kendi zamanlarını anlamanın ve dönüştürmenin bir yolu olarak geçmişin metinlerini anlama, çevirme, yayımlama ve öğretme gibi yoğun bir girişime kalkıştılar. Rönesans hümanizmi zaman içinde içinden doğduğu Ortaçağ skolastik geleneğinin yerini aldı. Dizgeli bir biçimde, klasik eserlerin incelenmesini, becerilerini siyaset, ticaret ve din dünyasında başarılı olmak için kullanacak başarılı, kültürlü ve uygar bireylerin yaratılmasında anahtar kabul edip yücelttiler.

Hümanizmin başarısı, bu akıma inananlara iki şey önerme savında yatıyordu. Birincisi, klasikleri tam olarak kavramanın bireyi kendi toplumsal dünyasındaki ilişkilerinde karsılaştığı ahlaksal ve etik sorunlar üzerinde kafa yorabilme yetisine sahip, daha "insancıl" bir kişi yapabileceği inancını aşıladı. İkincisi, öğrencileri ve işverenleri 15. yüzyıl Avrupası'nda ortaya çıkmaya başlayan bürokratik katmanlaşma içinde elçi, avukat, rahip ya da sekreterlik için gereken pratik becerilerin klasik metinlerin çalışılmasıyla edinilebileceğine ikna etti. Çeviri, mektup yazma ve topluluk önünde konuşma alanlarındaki hümanist eğitim

toplumsal seçkinlerin arasına katılmak isteyenler için pazarlanabilirliği yüksek bir eğitim tarzı olarak görülmekteydi.

Bu tablo, klasik kültürün büyük eserlerini yok olmaktan kurtaran uygar bir toplum yaratırken bu eserlerin erdemini özümseyen hümanistlere ilişkin romantik, idealleştirilmiş tablodan çok farklı görünmektedir. Öyledir de zaten. Rönesans hümanizmi mesleki gelişme –özellikle de erkekleri yönetim işlerine hazırlama– amacıyla bir çerçeve oluşturmaya çabalarken, aslında pragmatik bir amaç güdüyordu. Modern bir beşeri bilimler eğitimi aynı model üzerine inşa edilmiştir (beşeri bilimlerin temelini oluşturan hümanizm teriminin kendisi Latince *studia humanitatis* teriminden türetildi). Aynı yararları vaat eder ve hiç kuşkusuz aynı hataları barındırır. Mesleki hedefler gözetilmeden gerçekleştirilen beşeri bilimler çalışmasının bireyi daha uygar bir kişi yaptığı ve bireye iş ortamında başarı için gereken dilsel ve retorik becerileri kazandırdığı varsayımına dayanır. Ancak, bu varsayım içinde kökleşmiş, kalıcı gerilimler söz konusudur – kökleri Rönesans hümanizmine kadar uzanan gerilimler.

Bu ihtilafların pek çoğunun kökeni Trabzonlu Georgios'un mesleğine kadar uzanır. Rönesans hümanizminin gelişimi klasik metinlerin bunaltıcı bir titizlikle incelenmesini, çevrilmesini, düzenlenmesini ve yayımlanmasını içeren, entelektüel açıdan çok yıpratıcı bir uygulamalı meslekti. Georgios'un yazma, çeviri ve öğretme bileşimi, hümanizmin başarısının büyük ölçüde meslek yaşantısına pratik bir hazırlık olarak sınıf içinde uygulanışıyla elde edildiğini gösterir. Hümanizm, fikirlerini öğretip yayacak

bir akademik topluluğun yaratılmasına bağımlıydı; fakat üyeleri hümanizmin doğası ve yönü konusunda da tartışmalar sürdürmekteydi ve böylece Georgios'un yaşadığı, mesleğini tehlikeye sokan şiddetli anlaşmazlıklara ve sert rekabetlere de zemin oluşturmaktaydı. Hümanizm becerilerini hümanist bir eğitimin sağladığı dilsel, retorik ve yönetsel uzmanlığın değerli olduğuna ikna edilmiş bir yönetici seçkinler grubuna pazarlıyordu.

Ancak, hümanizmin bu biçimde tanıtılması sık sık sorunlarla karsılaşabiliyordu – tıpkı Georgios'un entelektüel sadakatini ve hümanist becerilerini biri kudretli hamiden (Papa 2. Paulus) bir diğerine (Fatih Sultan Mehmet) aktarma çabasında görüldüğü gibi. Sonuçta, hümanizm yöntemini dersliklerin ve devrim niteliğindeki matbaanın yardımıyla yaymaya odakladı. Hümanizmin matbaa ile kurduğu ittifak bilginlerin eserlerin ölçünleştirilmiş nüshalarını yazıcıların yazma becerilerinin kat kat ötesinde sayılarda dağıtmalarına olanak sağladı. Bu birlikteliğin etkisi de hem okuryazarlığın hem de okul sayısının artması ve bunun da eğitimin bir toplumsallaştırma gereci olarak taşıdığı önemin daha önce görülmedik düzeylerde vurgulanması oldu.

İkna ediciler

Rönesans hümanizminin öyküsü 14. yüzyıl İtalyan yazarı ve bilgini Petrarca ile başlar. Petrarca babasının noter –papalık görevinin doğal bir sonucu olan belge yığınıyla başa çıkma sanatında becerikli bir bilgin– olarak görev yap-

tığı Fransa'nın Avignon kentindeki papalık malikânesiyle yakından bağlantılıydı. Petrarca bu akademik geleneklerden yola çıkarak birtakım ihmal edilmiş Romalı yazarların, özellikle de Cicero, Livius ve Vergilius'un, retorik ve biçemsel niteliklerine duyduğu ilgiyi geliştirdi. Livius'un *Ab Urbe Condita* gibi metinlerini bir araya getirmeye, farklı elyazması metinleri birleştirmeye, dilde görülen hataları düzeltmeye ve biçemi taklit ederek Latince'nin dilsel açıdan daha akıcı ve retorik açıdan da daha ikna edici bir biçimini yazmaya başladı.

Petrarca ayrıca kütüphane ve manastırları klasik metinler bulmak amacıyla elden geçirdi ve sonunda da, 1333'te, Romalı hatip ve devlet adamı Cicero'nun "de studiis humanitatis" konusunu tartıştığı *Pro Archia* başlıklı bir konuşmasının elyazmasını keşfetti. Petrarca bu metni "şairlere şahane övgülerle dolu" bir konuşma olarak betimliyordu. Cicero, Petrarca ve hümanizmin gelecekteki gelişmesi açısından çok önemliydi çünkü kültürlü bir bireyin yaşamın felsefi ve düşünsel yönünü yaşamın daha etkin ve kamusal boyutuyla nasıl birleştireceği konusunda yepyeni bir düşünce biçimi sunmaktaydı. *De Oratore* başlıklı ünlü metninde Cicero bu sorunu retorik ve hitabeti felsefeyle karşılaştırarak ortaya koymaktaydı. Cicero'ya göre, "hitabet sanatının tamamı bütünüyle gözler önündedir ve bir ölçüde insanlığın ortak yaşantısı, geleneği ve diliyle ilgilidir". Öte yandan, felsefe "kamusal çıkarlardan" uzak, hatta "her tür işten" apayrı bir kişisel düşünme halini içermekteydi. Petrarca felsefecinin rolüyle hatibin rolünü tartıştığı *De Vita Solitaria* başlıklı tezinde Cicero'nun getirdiği ayrımdan yola çıkmaktaydı:

Hem yaşam biçimlerinin çeşitliliği hem de ulaşmak için çabaladıkları tamamen karşıt amaçlar, felsefecilerin daima hatiplerden farklı düşündüklerine inanmama neden oluyor. Çünkü hatiplerin çabaları doğrudan dinleyenlerin alkışını almaya yönelikken, felsefeciler –eğer kendi savları yanlış değilse– kendilerini öğrenmeye, ruhu kendi benliğine geri döndürmeye ve anlamsız şöhreti hakir görmeye çabalarlar.

Petrarca'nın hümanizminin şablonu buydu: bireysel gerçekliğin felsefi arayışla, ikna gücünün retorikle birleştirilmesi. Kusursuz dengeyi elde edebilmek için uygar bireyin *studia humanitatis* disiplinlerinde, yani dilbilgisi, retorik, şiir, tarih ve ahlak felsefesi alanlarında çok yoğun eğitimden geçmesi gerekmekteydi.

Bu, ilk hümanistlere skolastik seleflerinin sahip olabildiğinden daha fazla erk ve prestij sunma açısından zekice bir görüştü. Ortaçağ skolastikleri öğrencileri Latince, mektup yazma ve felsefe alanlarında eğitmişti ama skolastik düşüncenin eğitmenleri ve düşünürleri genellikle çalıştıkları yetkililere (genellikle de kiliseye) boyun eğmekteydi. Cicero'nun bir yandan insanlık konusunda felsefe yapabilirken bir yandan da elit kişileri kamuya hitap ve kamuyu ikna konularında eğitebilecek uygar hümanistler tanımı hümanizme ve onu uygulayanlara fikirlerini toplumsal ve siyasal kurumlara "satma" konusunda daha fazla serbestlik tanıdı. Ancak, uygulayıcılarından bazıları hümanizmin yaklaşımının yararlı olacağı her durumda siyasal ideolojiler tarafından benimsenmesinden büyük mutluluk duysa da, hümanizm asla açıkça siyasal bir ha-

reket haline gelmedi. Hümanistler kendilerini hatip ve retorik uzmanı olarak, siyaset alanında değil de biçem alanında birer guru olarak tanıttılar. Hümanist yazıların konusunu göründüğü biçimiyle ele almak çoğu zaman yanlış olur. Bu tür yazılar biçem ve retorik konusunda çok biçimsel birer alıştırmaydı ve onları kaleme alanların belirli bir konunun lehinde ya da aleyhinde diyalektik açıdan tartışmaktan aldıkları zevki yansıtıyordu. Hümanizmin zaferi retorik, hitabet ve diyalektik konusundaki becerilerini kullanarak potansiyel siyasal para babalarını –bunlar ister cumhuriyet, ister krallık yanlısı olsunlar– hümanizmin hizmetlerinin yararlılığına inandırmak için kullanabilmesinde yatıyordu.

Taslaklara dönüş

15. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, hümanizm uygulaması okullara, üniversitelere ve saraylara yayılmaktaydı. Hümanizmin retorik ile dine yaptığı vurgu, kitabın bir maddesel ve entelektüel nesne olarak edindiği konumu yüceltti. Latince'nin nasıl konuşulacağına, çevrileceğine, okunacağına ve hatta yazılacağına dönük hümanist yaklaşımda odak nokta, sayesinde bu fikirlerin yayılabileceği kusursuz ve taşınabilir nesne konumundaki kitaptı. Peki bu hümanist idealler uygulamada nasıl işledi? Hümanizm kuramı ile onun derslikte uygulanışı arasındaki farkın canlı örneklerinden biri hümanist öğretmenlerin en saygı duyulanlarından biri olan Veronalı Guarino Guarini'nin meslek yaşantısından edinilebilir. Guarino Ferrara'da Este

hanedanı tarafından işe alınmıştı ve 1436'dan itibaren de retorik profesörü olarak dersler verdi.

Guarino'nun öğretmenlik başarısı onun hem öğrencilerine hem de hamilerine uygar ve insanca değerleri toplumsal gelişme için çok gerekli olan pratik, toplumsal becerilerle birleştiren bir hümanist eğitim hayalini satabilmesine dayanıyordu. Cicero konulu bir tanıtım dersinde Guarino şunu sormaktaydı:

> Düşüncelerimiz ve çabalarımız açısından, sayesinde kendimizi, hane halkımızı ve siyasal kurumlarımızı yönlendirdiğimiz, düzenlediğimiz ve yönettiğimiz sanatlar, kurallar ve incelemelerden daha iyi ne olabilir [?] Bu nedenle, başladığınız yolda devam edin, gençleri ve beyefendileri kusursuzlaştırın ve kentimizi size ilişkin sağlam temelli umutlarla dolduran ve sizlere de onur ve zevk getirecek olan bu Cicero çalışmalarını sürdürün.

Bu, retorik ve ikna konularında eğitim görmüş bir grup öğretmen ve bilgin tarafından yayılan bir görüştü; o günlerde hemen kabullenilmesine ve bugün de beşeri bilimler öğrencilerini etkilemeye devam etmesine şaşmamak gerekir.

Ancak, Guarino'nun dersliği her zaman onun vaat ettiği insancıl, elit vatandaşları yaratamadı. Guarino'nun eğitimi, dilbilgisi ve retoriğe usandırıcı düzeyde tabi olmayı içeriyordu ve bu eğitim tarzı sonu gelmez gibi görünen temel düzeyde alıştırmaların uçsuz bucaksız tekrarı çevresinde titizlikle not alma, metinlerin ezberlenmesi, sözlü yineleme ve metinlerin retorik açıdan yinelenmesine da-

yanıyordu. İncelenmekte olan metinlerin doğası hakkında fazla düşünülmüyordu ve öğrencilerin ders notları da Guarino gibi hümanistlerin hümanist eğitimin temelini oluşturduğuna inandıkları yepyeni konuşma ve yazma yollarını çok temel düzeyde kavrayabildiklerini ortaya koyar. Dil ve retorik alanındaki bu temel düzeyde okullar öğrencileri gerçekten de hukuk, siyaset ve din alanlarında istihdam için hazırlamaktaydı, ama bu da Guarino'nun tanıtım derslerinde vaat ettiği yüksek mevkilerden çok uzaktı.

Guarino'nun yöntemleri onun siyasal hamilerinin çok hoşuna gidiyordu. Öğrencilerin dilbilgisinin çok ince ayrıntıları üzerinde gerçekleştirdikleri tekrar alıştırmaları edilgenlik, itaatkârlık ve sükûnet aşılıyordu. Bu da başarılı olmazsa, disiplinle cezalandırma sık başvurulan yöntemlerdi. Guarino ayrıca ister cumhuriyet yanlısı ister (kendi hamisi olan Este hanedanı gibi) monarşi yanlısı olsun, yönetici seçkin siyasasına boyun eğmeyi teşvik ediyordu:

> Yönetici her neyi uygun görürse, o sakin bir kafayla ve hoşnutlukla kabul edilmelidir. Çünkü bunu gerçekleştirebilen erkekler yöneticilerinin gözüne girerler, kendileri ve akrabalarını refaha kavuştururlar ve yüksek mevkilere terfi etmeyi hak ederler.

Birçok hümanist öğrenci açısından, hümanizmin bireye ilişkin yeni bir algılamaya yönelik retorik savları uygulamada yeni ortaya çıkmaya başlayan bürokratik devletin temellerinde istihdam edilmek demekti. Guarino siyasal itaatin bu tür konumlar için gereken pratik becerilerle uyumlu olmasını da sağlıyordu. Bu da hümanizmin ideal-

lerini yayan okul ve üniversitelerin elit kişilerden sürekli destek almasını garantiliyordu.

Kadının yeri hümanistin evidir

Hümanizmin retoriğine bakıldığında, kadınlar için yepyeni entelektüel ve toplumsal olanaklar sağlaması beklenebilir. Hümanizmin kadınlarla ilişkisi çok daha karmaşıktır. *Della famiglia* (1444) başlıklı incelemesinde, Leon Battista Alberti, hümanistlerin erkeklerin iyeliğinde bulunan ama kadınlar tarafından çekip çevrilen ev görüşünü tanımlıyordu:

> Evin daha ufak tefek işleriyle ilgilenmeyi karıma bırakıyorum (...) Eğer karılarımız pazar yerinde, erkekler arasında, herkesin gözleri önünde boy gösterirse, bu bize hiç de onur kazandırmaz. Ayrıca erkekler, yurttaşlar, değerli ve seçkin yabancılar arasında yapacak erkeklere özgü işlerim varken kadınlar arasında evde kapalı kalmak da benim açımdan alçaltıcı olacaktır.

Belagat sahibi, halk içinde boy gösteren erkek ile onun sessiz, yalnızca ev işleriyle uğraşan, "eve kilitli" karısı tam bir zıtlık oluşturur. Kadının aldığı tek eğitim evin idaresiyle ilgilidir. Evin başarıyla idare edilmesini sağlamak için koca evin içinde mevcut olan her şeyi karının kullanımına açar, bir istisna dışında. Bir tek "kitaplarım ve kayıtlarım" kilit altında tutulur ve "karım bunları ne okuyabilir ne de onlara el sürebilir". Alberti "evin dışındaki işleri, kocasını

ve genel olarak erkekleri ilgilendiren konuları öğrenmek için gereğinden fazla çaba harcayan cesur ve gözüpek kadınlar hakkında" endişe duyar.

Alberti'nin tutumu kendilerine biçilen role karşı çıkıp hümanist öğrenme alanında bir meslek edinmeye çabalayan elit kadınlara hümanistlerin tepkisini etkiledi. Kadınların öğrenme çabalarını tamamen reddetmeseler de bunun fazla ileri gitmemesi konusunda kararlıydılar. 1405 civarında kaleme alınan bir konuşmada, Leonardo Bruni, hümanizmin büyük kahramanı Hans Baron'a göre, kadınların geometri, aritmetik ve retorik çalışmasının tehlikeli olduğu uyarısında bulunuyordu, çünkü "eğer bir kadın konuşurken kollarını aşırı sallarsa ya da daha etkili olsun diye ses tonunu yükseltirse, tehdit edici düzeyde deli görüntüsü çizecek ve kapatılması gerekecektir". Kadınlar kültürü öğrenme, terbiyeli olma ve evi çekip çevirme konularında eğitim alabilirdi, ama hem toplumsal hem de mesleki açıdan ön plana çıkmaya yol açabilecek biçimde uygulamalı konularda uzmanlık edinmek hoş karşılanmıyordu.

Böylesine bir düşmanlık karşısında bile, bazı kadınlar entelektüel tabanlı meslekler edinmek için çabalamaktan geri kalmadı. Fransız yazar Christine de Pizan *La Cité des dames* (1404-5) başlıklı kitabında "kıskançlıklarından ötürü kadınları suçlayanlar kendilerinin sahip olduğundan daha fazla zekâya ve daha asil davranışlara sahip kadınları görüp kavrayabilen kötü kalpli erkeklerdir" demekteydi. 1430'larda Veronalı Isotta Nogarola kadınların geveze oldukları eleştirilerine yanıt verirken "kadınlar erkekleri gevezelik yönünden değil, aslında etkili konuşma ve erdem

yönünden aşmaktalar" görüşünü dile getiriyordu. Ancak, gerek kitap yayımlama gerekse kamu önünde konuşma yoluyla gerçekleştirilen bu ani girişimler birer meslek etkinliği olarak değil de yenilikçi hareketler olarak değerlendiriliyordu. 1438 yılında adı bilinmeyen bir metin yazarı Isotta'yı "sesini yükseltmek"le itham ediyordu. Isotta'nın bilgisini sapıkça cinsel ilişkiyle bir tutuyor ve "akıcı bir dile sahip bir kadın asla iffetli olamaz" türünden çifte anlamlı ağır ifadeler kullanıyordu. Kadın başarılı öğrenciyle kamu önünde konuşan hatip arasındaki sınırı aştığı anda hümanistlerin buna yanıtı ya kadını cinsel açıdan saldırgan olduğu gerekçesiyle paylamak ya da kadının entelektüel içerikli konuşmalarını sevgililer arasında sevgi dolu ifadeler olarak ilan ederek bunlara gizemli bir hava vermek ve küçük düşürmek biçimindeydi.

Rönesans hümanizmi aslında kadınlar için yeni olanaklar yaratmadı. Kadınların eğitimini toplumsal bir süs ve kendi kendisine dönük bir amaç olarak teşvik etti; eğitim evin dışına, halk içine çıkmak için bir araç değildi. Büyük çaba gösteren erkek hümanist öğretmenlerle öğrenciler zaten kendi insanlarını ve mesleki konumlarını şekillendirme yönünde yeterince çaba harcıyordu. Kadınların böylesine halka dönük bir görünümü üstlenmesi kesinlikle tehdit edici, insanı utandırmaya meyyal ve katlanılamaz bir durumdu. Ancak, Rönesans hümanizmi retoriği eğitim ve belagatin erdemlerini yüceltmekteydi ve fırsat buldukça kadınlar da bu gelişmelerin sağladığı olanaklardan yararlanmaya çaba harcadı. Eğer kadınlar bir Rönesans yaşadıysa, bu çoğu zaman erkek hümanistlere rağmen gerçekleşti.

Matbaa: iletişimde bir devrim

1460'lı yılların ortalarında, Alberti, "Harflerin izlerinin çıkarılmasını olanaklı hale getirerek, her bir baskıda büyük boyutta tam bir sayfa ürettiği için, üç adamın tek bir özgün metnin yüz gün içinde iki yüzden fazla kopyasını çıkarmasını olanaklı hale getiren Alman mucidi samimiyetle onaylamaktayım," diye yazıyordu. 1450 civarında Almanya'da harfleri değiştirilebilir matbaa makinesinin icat edilmesi Rönesans'ın en önemli teknolojik ve kültürel yeniliğiydi. Alberti'nin görüşlerinin de gösterdiği gibi, hümanizm bu toplu üretim aracının uygulamaya dönük olanaklarını görmekte gecikmedi, ama matbaanın devrimci etkileri en fazla Kuzey Avrupa'da hissedildi.

Matbaanın icadı 1450'lerde Mainz kentinde Johann Gutenberg, Johann Fust ve Peter Schöffer arasındaki ticari ve teknolojik işbirliği sonucunda gerçekleşti. Gutenberg bir kuyumcuydu ve uzmanlık alanını matbaanın değiştirilebilir metal baskı parçalarının dökümü için kullandı. Schöffer bir kopyalama ve kaligrafi ustasıydı ve o da elyazmalarını kopyalama becerisini basılı metnin tasarlanması, oluşturulması ve dizilmesinde kullandı. Fust gereken parayı sağladı. Matbaa ortak bir çabanın sonucuydu ve öncelikle de girişimciler tarafından kâr amacıyla sürdürülen ticari bir iş anlaşmasıydı. Çok daha önceleri tahta kalıp ve kâğıt yoluyla gerçekleştirilmiş Doğu'nun icatlarını temel alan Gutenberg ve çalışma ekibi 1455'te Latince bir İncil yayımladı ve 1457'de de Mezmurlar'ın bir kopyası yayımlandı.

Schöffer'e göre, matbaa yalnızca "kamış ya da kalem olmadan, yapay yollardan yazma sanatı"ydı. Önceleri bu

yeni yöntem kendi önemini kavrayamadı. İlk basılan kitapların çoğunda elyazmalarının benzersiz görüntüsünün taklit edilebilmesi için elyazmalarını süsleme eğitimi almış yazmanlar kullanıldı. Bu yarı elle boyanmış yarı basılmış kitapların gösterişli süslemeleri kitapların içerikleri kadar görünüşleriyle de değer taşıyan, kendi başlarına değerli birer mal olarak kabul edildiklerini gösterir. Isabella d'Este ve Fatih Sultan Mehmet gibi varlıklı hamiler bu biçimde basılmış kitaplara yatırım yapıp onları daha gelenekçi elyazmalarının yanı başına yerleştirdi.

1480'e gelindiğinde matbaa makineleri Almanya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İspanya, Macaristan ve Polonya'nın başlıca kentlerinin tümünde başarıyla bir yer edinmişti. Hesaplamalara göre, 1500 yılına gelindiğinde bu matbaalarda 40.000 farklı kitaptan 6 ila 15 milyon basılmıştı; bu sayı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından beri üretilenlerden bile daha fazla sayıda kitap demekti. 16. yüzyılın rakamları daha da inanılmazdır. Sırf İngiltere'de 10.000 farklı kitap basıldı ve 80 milyonu bile bulmayan Avrupa nüfusu için en az 150 milyon adet kitap piyasaya çıktı.

Basılı eserlerin böyle yoğun bir biçimde dağıtımının sonucunda toplumu tepeden tabana doğru etkileyecek bir bilgi ve iletişim devrimi yaşandı. Kitapların dağıtılmasındaki hız ve dağıtılan kitapların sayısı matbaa makinelerinden çıkan çok çeşitli malzemeyi tüketmeye can atan yepyeni okuyucu toplulukları yarattı. Matbaa ürünü eserlerin kolay erişilebilirliği ve fiyatlarının düşük olması aynı zamanda o ana kadar hiç görülmedik oranlarda insanın kitaplara erişebilmesi anlamına geliyordu. Matbaa kârlı bir işti. Avrupa'da kullanılan başlıca dilleri –Alman-

ca, Fransızca, İtalyanca, İspanyolca ve İngilizce– konuşan ve yazanların sayısı arttıkça matbaalarda da zaten çok az insana hitap eden Latince ve Yunanca yerine bu dillerde basılan kitapların sayısı arttı. Yerli diller gitgide bir standarda sahip oldu. Bu diller Avrupa devletlerinin çoğunda başlıca yasal, siyasal ve yazınsal iletişim gereci haline geldi. Günlük dilde basılan kitaplar ortak bir yerli dili paylaşanlar arasında bir ulusal topluluk görüşünün belirmesine katkıda bulundu. Bu da sonuçta bireylerin kendilerini bir din ya da yöneticiye göre değil, bir ulus olarak tanımlamalarına yol açtı; bu durumun dinsel otorite üzerinde çok büyük etkileri oldu ve daha laik bir biçim olan Protestanlığın yükselişe geçmesiyle birlikte de Katolik Kilisesi'nin mutlak otoritesi yıpranmaya başladı.

Matbaa kamusal ve özel yaşantının her alanına sızdı. Önceleri matbaalar din içerikli kitaplar –İnciller, günlük dualar, vaazlar ve kaynak bilgi kitapları– yayımlarken gitgide din içerikli olmayan kitaplar da basılmaya başladı; bunlar arasında aşk öyküleri, gezi anıları, risaleler, ilanlar ve insanlara ilaçtan kadının görevlerine kadar pek çok konuda önerilerde bulunan davranış kitapları yer alıyordu. 1530'lara gelindiğinde basılı risaleler bir somun ekmek fiyatına satılırken Yeni Ahit'in bir nüshasını satın almak için de bir işçinin bir günlük yevmiyesinin verilmesi gerekiyordu. Dinleme, bakma ve konuşma yoluyla iletişime dayalı bir kültür gitgide okuma ve yazma yoluyla etkileşimde bulunan bir kültüre dönüştü. Saraylar ya da kiliseler üzerinde odaklanmak yerine yepyeni yazın kültürü yarı bağımsız matbaanın çevresinde belirmeye başladı. Bu kültürün gündemini dinsel tutuculuk ya da siyasal ideolo-

ji değil, talep ve kâr belirliyordu. Matbaacılar, tüccarlar, öğretmenler, yazmanlar, çevirmenler, sanatçılar ve yazarlar tüm beceri ve kaynaklarını nihai ürünün yaratılması için bir araya getirince, matbaalar entelektüel ve kültürel yaratıcılığı ortaklaşa bir girişime dönüştürdü. Matbaanın tarihini inceleyen bir tarihçi, 15. yüzyılın sonlarında Venedikli Aldus Manutius'un matbaasını bir şekerci dükkanı, pansiyon ve araştırma enstitüsü bileşimine benzetir. Manutius'unkine benzeyen matbaalar yeni pazarlara doğru genişleme olanakları ortaya çıktıkça uluslararası bir matbaacılar, finans sağlayanlar ve yazarlar birliği yarattı.

Matbaa bilginin algılanışını ve aktarılışını da etkiledi. Bir elyazması benzersiz ve yeniden üretilemeyecek bir nesnedir. Oysa matbaa –standart biçemi ve tipiyle– fazla sayıda üretim kavramını yarattı. Bu da mesafe yüzünden birbirinden ayrı düşen iki okuyucunun aynı kitapları belirli bir sayfadaki belirli bir sözcüğe varıncaya kadar tartışabilip karşılaştırabileceği anlamına geliyordu. Tutarlı sayfa düzenlerinin, dizinlerin, alfabetik sıralandırmanın ve kaynakçaların gelişiyle birlikte (bunlar elyazmalarında hayal bile edilemeyecek unsurlardı) bilginin kendisi de yavaş yavaş yeniden paketleniyordu. Metin temelli eğitmenlik birikimli bir bilim haline geldi, çünkü artık bilim adamları örneğin Aristoteles'in *Politica*'sının elyazmalarını derleyip mevcut bütün kopyaları kıyaslayarak standart, yetkin bir baskı yayımlayabiliyorlardı. Bu da yeni ve gözden geçirilmiş baskılar olgusuna yol verdi. Yayınevleri bir yazarın toplu eserlerine keşifleri ve düzeltmeleri ekleyebilme olasılığının farkına vardı. Entelektüel açıdan kabul edilebilir olmasının yanı sıra, bu uygulama aynı zamanda ticari açıdan da

çok kârlıydı, çünkü bireyler zaten ellerinde bulunan bir kitabın yeni versiyonunu satın almaya teşvik edilebilirdi. Dil ve hukuk gibi alanlarda nitelikli referans kitaplarıyla ansiklopediler bilgiyi alfabetik ve tarihsel sıralamayı içeren yeni yöntembilimlere göre yeniden tanımlama savındaydı.

Matbaa yalnızca yazılı metinleri yayımlamakla sınırlı kalmadı. Matbaanın devrimci etkisinin bir parçasını da William Ivins'in sözünü ettiği "hiç değişmeden yinelenebilir resimsel ifade"nin yaratılması oluşturdu. Önce tahta kalıp ve ardından da çok daha karmaşık olan bakır plaka oyma tekniğini kullanarak, matbaa haritaların, bilimsel tabelaların ve çizimlerin, mimarlık planlarının, tıp çizimlerinin, karikatürlerin ve dinsel görüntülerin standart hale getirilen görüntülerinin büyük oranlarda yaygınlaşmasına olanak sağladı. Toplumsal yelpazenin bir kenarında, görsel açıdan etkileyici basılı görüntüler özellikle de dinsel amaçlarla kullanıldıklarında okuma yazması olmayanlar üstünde büyük etki yarattı. Öte yanda da birebir kopyalanabilen şekiller coğrafya, astronomi, botanik, anatomi ve matematik gibi konuların çalışılmasında devrim yarattı. Matbaanın icadı etkisi yüzyıllar boyunca hissedilebilecek ve ancak internetin gelişimi ve bilgi teknolojilerindeki devrimle kıyaslanabilecek bir iletişim devrimini tetikledi.

Hümanist matbaa

Hümanistler mesajlarının iletilmesi konusunda matbaanın gücünü çabucak fark ettiler. En ünlü Kuzey Avrupalı hümanist Rotterdamlı Desiderius Erasmus (1466-

1536) kendi anlatımıyla hümanizmi tanıtmak ve bu arada da "Hümanizmin Prensi" unvanını üstlenmek amacıyla matbaadan yararlandı. İlk hümanistlerin Hıristiyan yazarlardan ziyade pagan yazarlarla ilgilendikleri savına bir yanıt olarak, Erasmus, İncil'in çevirisini ve yorumunu yapma girişimine kalkıştı ve sonuç da bir sayfada Yunanca, karşı sayfada da Latince çevirinin yer aldığı Yeni Ahit oldu (1516). "Ciceronian" (1528) adlı eserinde, Erasmus, kendi savunduğu Kuzey Avrupa hümanizmine karşı çıkan İtalyan hümanistleri "barbar" olarak nitelendirdi. Cicero yanlısı hümanistlerin Latince'yi taklit eden retoriğini alaya almakta ve "Cicero yanlılarının ilk işi Hıristiyanlık dininin gizemlerini anlamak ve kutsal kitabın sayfalarını Cicero'nun felsefecilerin yazdıklarına gösterdiği kadar büyük bir ilgiyle çevirmek olmalıydı" görüşünü ileri sürüyordu.

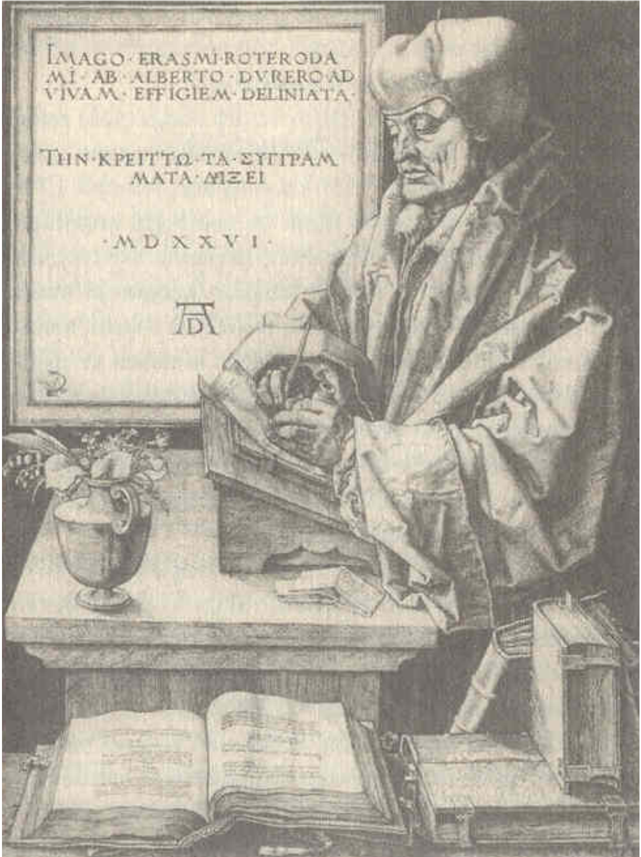
Erasmus klasik görüşlerden esinlenen kendi ahlak eğitimi görüşünü *philosophia Christia* ile –İsa üzerine odaklanan ve kişinin inancına vurgu yapan felsefeyle– kaynaştırmaya çabaladı. Çok büyük bir sayıya ulaşan yazıları klasik eserlerin çeviri ve yorumlarını (bunlara Seneca ve Plutarkhos da dahildi), Latin atasözleri derlemesini, dil ve eğitim konulu tezlerini ve Avrupa'nın dört bir yanındaki dostlara, matbaacılara, akademisyenlere ve yöneticilere yazdığı bol sayıda mektubu içerir. Günümüzde en fazla okunan kitabı *Morias Enkomion*[1] (1511) başlıklı taşlama yüklü eseridir. Bu eser, özellikle "halkı eğitmek zor, dua etmek sıkıcı, gözyaşları zayıflığın belirtisi ve kadınca, yoksulluk küçültücü ve uysallık utanç verici" iddiasındaki kilisenin yozlaşma-

1) *Deliliğe Övgü.*

sına ve kendi halinden memnun tutumuna karşı getirdiği acımasız eleştirilerle "can yakıcı bir hicivdir".

Erasmus yılmak bilmeyen entelektüel enerjisinin büyük bölümünü kendi basılı eserleriyle mutlak "yazın adamı" olarak edindiği konum çevresinde şekillenen kalıcı bir bilginler topluluğu ve eğitsel bir yöntem oluşturmaya ayırdı. Erasmus'un kendi entelektüel kariyerini yönlendirmesinde matbaa temel konumdaydı. 1526'da, Dürer, Erasmus'un kabartma bir resmini yapmayı kabul etti. Erasmus ve Dürer bu yeni matbaa tekniğini hümanist bilginin çalışma odasında, etrafı kendi basılı kitaplarıyla çevrili bir halde mektup yazarken betimleyen güçlü ve akılda kalıcı bir resmin dağıtımı için kullandı; Dürer'in resim üzerindeki Yunanca yazısının da dile getirdiği gibi, bu kitaplar Erasmus'un kalıcı ününü temsil ediyordu: "Onu en iyi anlatacak olan, eserleridir."

1512'de, Erasmus, Latince'nin belagatli bir biçimde ifade edilmesi konusunda bir alıştırma kitabı olan en etkili eseri *De Copia*'yı yayımladı. Kitabın en bilinen yönü, "yaşadığım sürece senin hatıranı saklayacağım" ifadesini dile getirmenin iki yüz yolunu içermesidir. *De Copia* Erasmus'un dostu, Londra'daki St Paul's School dekanı John Colet için kaleme alındı. Colet'e yaptığı atıfta, Erasmus, "okulunuzun ekipmanına küçük, yazınsal bir katkı sağlamak" istediğini belirtiyor ve "söz konusu eser oğlanların okumasına uygun olduğu için" yepyeni yorumlarla *De Copia*'yı seçiyordu. *De Copia*'nın daha sonraki baskıları, kitabın yalnızca Londra'daki değil de bütün Avrupa'daki okullarda kullanılmasını sağlamak amacıyla etkili Avrupalı eğitmenlere ve hamilere adandı. Erasmus'un yepyeni

7. Dürer'in 1526 yılında yaptığı Erasmus portresi, Erasmus'un büyük hümanist entelektüel olarak edindiği şöhreti pekiştirdi.

bir öğrenme ve yaşama biçimini pazarlayabilmek için matbaadan yararlanarak 15. yüzyıl hümanizminin akademik başarılarından destek alması gerekiyordu.

Erasmus hümanizmin eğitim ve din alanlarında reform yaratmanın yanı sıra siyasal otoriteyle yakınlaşması gerektiğini düşünenlerdendi. 1516'da *Institutio principis Christiani* adlı eserini oluşturup bunu da geleceğin imparatoru 5. Karl'a, o zamanların Habsburg prensine atfetti. Kitap genç prense "özgür ve iradeli tebaalar karşısında mutlak idare"nin nasıl oluşturulacağı ve felsefe ve retorik alanında becerili insanlardan eğitim ve öneri almanın gerekliliği konusunda bir öneriler elkitabıydı. Diğer bir deyişle, Erasmus, kendisine genç prensin kişisel danışmanı ve halkla ilişkiler uzmanı olarak görev verilmesi talebini iletiyordu. Karl elkitabını memnuniyetle kabul ettiyse de Erasmus'a hiçbir makam önerilmedi.

Erasmus'un buna yanıtı *Institutio principis Christiani*'nin bir diğer kopyasını Karl'ın siyasal rakibi Kral 8. Henry'ye göndermek oldu. 1517 yılında kaleme aldığı atıfta, Erasmus, Henry'yi "zamanının bir bölümünü okumaya ayırma"yı başaran bir kral olduğu için övmekte ve bu sayede Henry'nin "daha iyi bir insan ve daha iyi bir kral" olduğunu ileri sürmekteydi. Erasmus hümanizmin izinden gitmenin krallığın idaresi için en iyi yol olduğuna Henry'yi ikna etmeye çalışıyor ve hümanizmin onu daha iyi bir kişi yapacağını, siyasal amaçlarına erişmek için gereken becerileri ona sağlayacağını ileri sürüyordu. Burada önemli olan nokta, Erasmus'un aynı metni hem 5. Karl'a hem de 8. Henry'ye adamayı uygun görmesidir. Her iki yöneticinin de retorik becerilerini istedikleri siyasal görüşü yapı-

landırmak için kullanabilecekleri noktaya geleceklerini öngörüyordu.

Hümanizmin siyaseti

Siyasal kuram ve hümanizm konularında Erasmus nesli en etkili iki eserin yaratılışına tanıklık etti: Niccolò Machiavelli'den *Il Principe* (1513) ve Thomas More'dan *Utopia* (1516). Bugün bu kitaplar siyasal erkin nasıl korunacağı ve ideal toplumların nasıl yaratılacağı konularında zamanın eskitemediği klasik eserler olarak okunmaktadır. Aynı zamanda her iki yazarın da 16. yüzyılın ilk yarısında hümanizmle siyaset arasındaki ilişkiye yönelik deneyimlerinin de son derece özel ürünleridir.

Machiavelli'nin kitabı Floransa Cumhuriyeti'nin 1512'deki çöküşünün ve Medici hanedanının yeniden başa geçmesinin hemen ertesinde yazıldı. Machiavelli cumhuriyete 14 yıl hizmet ettikten sonra Medicilerin geri dönüşüyle görevinden alınmış ve kısa süreliğine de olsa hapsedilmişti. *Il Principe*'de amaç siyasal deneyimlerine dayanarak "prenslik yönetimini tartışmak ve bu konuda kuralları belirlemek"ti. Ortaya çıkan ise yöneticilerin erki nasıl ele geçirip korumaları gerektiği hakkında sarsıcı açıklamalardı. Machiavelli'nin vardığı sonuca göre, eğer önerileri "başarıyla uygulamaya geçirilirse, yeni bir yöneticinin yerinin sağlam görünmesini sağlayacak ve erkini de çabucak güvenceye alacak"tı. Machiavelli'nin geçmişte aldığı hümanist eğitim ve ilk elden edindiği siyasal deneyim hem klasik yazarları hem de çağdaş siyasal olayları temel

alan bir dizi kötü şöhretli ifadesinin de üretilmesine zemin sağladı: "Erkini sürdürmeyi isteyen [bir] yönetici ahlakdışı davranmaya hazırlıklı olmalıdır." Bu yönetici "büyük bir kandırıcı ve gizleyici olmaya", siyasal erkini korumak uğruna "kaypak, acımasız ya da insanlık dışı davranıp dinin kurallarını yok sayma"ya hazırlıklı olmalıdır.

Machiavelli'nin kitabı siyasal alanda kendisine bir iş verilmesi (ya da, Mediciler söz konusu olduğuna göre, yeniden iş verilmesi) yönünde bir rica niteliğindeydi. Kitap Floransa'nın yeni diktatörü Giuliano de' Medici'ye atfedilmişti ve yazarı tarafından da "size hizmet etme istekliliğimin bir ifadesi" diye tanımlanmıştı. *Il Principe* Machiavelli'nin Medici hanedanına mutlak siyasal erkin nasıl elde tutulacağı konusunda öneriler sunma çabasıydı. Machiavelli Rönesans hümanizminin mantıksal siyasal sonucunu kullanarak yeni yöneticiye erkin naşıl korunacağı konusunda o zamanlar mevcut olan en ikna edici ve gerçekçi açıklamayı sağlıyordu. Machiavelli'nin hümanizmi hangi siyasal ideoloji –diktatörce ya da demokratik– yönetimde olursa olsun ona satış yapmaya hazırlıklıydı. Machiavelli'nin trajedisi ise bağlılığını açıkça dile getirmesine karşın Medici hanedanının buna ikna olmamasıydı. Bir daha asla siyasette yüksek konumlara yükselemedi ve *Il Principe* de ancak Machiavelli'nin öldüğü tarih olan 1527'de basılabildi.

Thomas More'un *Utopia: Concerning the Best State of a Commonwealth and the New Island of Utopia* başlıklı eseri de yazarın kamu hizmetiyle yakından bağlantılıydı. Erasmus'un yakın dostu ve yetenekli bir hukuk ve Yunanca öğrencisi olan More Lukianos'tan çeviriler yapmasının yanı sıra İngilizce ve Latince şiirler yazdı. 1517'de 8. Henry'nin siya-

sal konseyine girdi ve 1529'da Lordlar Kamarası başkanı oldu; bu arada da Henry'nin siyasal ve dinsel tezlerinden çoğunu kaleme aldı. More, Cicero'nun kültürlü bir hümaniste –kişisel felsefi meditasyon ile kamu içinde hitabeti ve siyaset ile diploması dünyasına katılmayı bağdaştırabilen hümaniste– ilişkin görüşlerini örnekliyordu.

Bu hassas denge *Utopia*'da da göze çarpar. Kitap eğitimli erkekler arasında gerçekleştirilen Latince bir diyalog olarak, Platon'un ideal devleti konu alan tanınmış eserini doğrudan taklit eden bir biçimde gelişir. Kitabın açılışında More'un kendisi Antwerp'te 8. Henry'nin diplomatik temsilcisi olarak görev yapar. More'un dostu onu Ütopya adasına yaptığı geziden yakın zamanlarda dönmüş bir maceracı olan Raphael Hytloday ile tanıştırır. Hytloday "her şey ortaklaşa yapılır", "hiç dilenci yoktur" ve boşanma, ötenazi ve kamu sağlığı sıradan şeylerdir diye anlattığı Ütopya'nın ideal "ulus birliği" konusunda ayrıntılı açıklamalarda bulunur.

More ideal bir topluma ilişkin bu kurgusal görüşe kendisi inanıyor muydu? Kendi Ütopya'sı konusunda oldukça karışık hisler beslediğine inanmamız için çeşitli nedenler mevcut. Yunanca'dan aktarılan uydurma bir sözcük olan "ütopya" aslında bir sözcük oyunudur ve hem "şanslı yer" hem de "hiçbir yer" anlamına gelir. Hytloday adı da aynı zamanda "saçmalık uzmanı" anlamını taşır. More Ütopya'nın birçok "yasa ve gelenekleri"ni "gerçekten de saçma" bulsa da, yine de şunu itiraf ediyordu: "Ütopya ulus birliğinde bizim toplumumuzda görmeyi yeğleyebileceğim birçok nitelik yer almakta." Bu da onun hayali toplumunun koşullu bir onayı gibidir.

Kitap boyunca, More, kişisel mülkiyet ve dinsel otoriteden kamusal görev ve felsefi spekülasyona kadar ele aldığı, siyasal açıdan çok tartışmalı konuları ne onaylar ne de reddeder. Bunun nedeni bir karar verememesi değildir: siyasal açıdan belirli bir duruşu onaylıyor görünemezdi. Becerikli bir siyasal danışman olarak, More, devlet hizmetinde çoğu zaman tutarsızlık ve çelişkiler içeren ifadeleri haklı çıkarmak için retorik becerisini sergilemek zorundaydı. Ütopya ise kendi dünyasına ilişkin çok çeşitli konuları tartışabildiği bir tuval. Gerçekleştirdiği analiz sorgulanacak olursa, aslında kendisinin bunun karşıtı bir konumda olduğunu ya da Ütopya'nın ne de olsa yalnızca uydurulduğunu, "hiçbir yer" olduğunu ileri sürebilirdi.

Utopia işverenini etkileyen ve tavsiyelerini de dayandırması beklenen birçok tartışmalı konuda More'un belagatli söylemini kullanışını örnekler. Machiavelli'nin aksine More *Utopia*'yı siyasal kariyerinin doruğundayken kaleme aldı ve düşüncelerinde çok daha dikkatli ve siyasal açıdan da esnek olmak zorundaydı. Bu nedenle de *Utopia*'nın dili büyük ölçüde paradokslar içerir. İşsiz kalan Machiavelli *Il Principe* ile siyaset ve erkin çok daha az müphem ve siyasal açıdan çok daha gerçekçi bir anlatımını gerçekleştirebilirdi. More'un Henry'nin boşanmasını kabullenemeyişi prensiplere dayanan etik bir davranıştan ziyade dine dayalı siyasal bir yanlış hesaplamanın sonucuydu ve bilindiği gibi More'un idam edilmesine yol açtı. Hem More'un *Utopia*'sı hem de Machiavelli'nin *Il Principe*'si Rönesans hümanistlerinin siyasal oportünizmini sergiler.

Petrarca'dan More'a kadar, Rönesans hümanizmi siyasal açıdan izlenmesi en uygun her kim varsa ona hizmet

etme esnekliğini sergiledi. Bu nedenle de birtakım modern siyaset felsefecileri *Il Principe* ve *Utopia* gibi kitapların erk ve otoriteye sahip olmaya ilişkin kendi savlarını haklı çıkardığını ileri sürmekte. Rönesans hümanizmi günümüzde de modern beşeri bilimler üzerinde güçlü bir etkiye sahip, ama bu bölümde ele alındığı gibi, hümanizm çoğu zaman ileri sürüldüğü üzere insancıl olmanın ideal bir biçimini değil, yalnızca pragmatizmin çekirdeğini oluşturmaktadır. Rönesans hümanizminin kalıtı birçoklarının inandığından çok daha tartışılır niteliktedir ve bunun nedeni de kısmen Rönesans hümanizminin retoriğinin çok çekici olmasıdır.

III. Bölüm

KİLİSE VE DEVLET

1435'te hümanist bilgin Lorenzo Valla geleceğin kralı Aragonlu Alfonso'ya hizmetini sunmak amacıyla Napoli'ye ulaştı. O zamanlar Alfonso Napoli'nin iyeliği konusunda Papa 4. Eugenius'la siyasal bir mücadele içindeydi. Valla yeni hamisinin işine çok yarayacak bir metin üzerinde çalışmaya başladı: *Constitutum Donatio Constantini*. *Donatio* Roma Katolik Kilisesi'nin kurucu belgelerinden biriydi. 4. yüzyılda İmparator Konstantin tarafından çıkarıldığı görülen ve ayrım gözetmeksizin emperyal ve bölgesel güçleri papalığa veren bir fermandı. Papalığın dünyevi otorite savlarının da en güçlü ve en ikna edici kanıtlarından biriydi. Lorenzo Valla *Donatio*'nun sahte olduğunu kanıtladı. Retorik, felsefe ve dilbilim alanlarındaki hümanizm kaynaklı becerilerini kullanarak eserin tarihsel tutarsızlıklarının, dilbilimsel hatalarının ve mantıksal çelişkilerinin aslında *Donatio*'nun 8. yüzyılda yaratılmış sahte bir ferman olduğunu gözler önüne serdi.

Valla'nın metinsel analiz konusunda sergilediği beceri onun Roma Kilisesi ile ya "*Constitutum Donatio Constantini*"nin taklit ve sahte olduğunu bilmeyen ya da aslında "onu kendileri kaleme alan" kilise ileri gelenlerine yönelik acımasız saldırısında da görülmekteydi. Kilise ileri gelenlerini "Hıristiyanlık dininin onurunu ayaklar altına almak, her şeyi cinayet, felaket ve suçla örtbas etmek"le suçluyordu. Valla *Donatio*'nun tutarsız ve tarihsel açıdan hatalı Latincesi'ni alaya almakta ve ardından da şu retorik soruyu sormaktaydı: "Böylesine büyük suçların ve böylesine büyük ve çeşitli kötülüklerin nedeni olduğunu anladığımızda, papalık kurumunu artık nasıl savunabiliriz?" Retorik açıdan zarif bu çok ağır eleştirilerini "*Donatio*'yu tamamlayabilmek için iyi insanlardan kötülük yoluyla toplanan paraları kötülük için harcamakta" olan papanın emperyal savlarına saldırarak bitiriyordu. Alfonso, Valla'nın *Donatio*'yu yerle bir etmesine çok memnun kaldı ve onun dile getirdiklerini papanın şiddetli muhalefetine karşın Napoli Krallığı'nı sağlama alma çabalarında başarıyla kullandı.

Valla'nın gerçekleri ortaya koyuş öyküsü Rönesans dini, siyaseti ve öğrenimi arasındaki ilişkilerde yeni bir gelişmeyi temsil eder. Bağımsız devlet gibi siyasal örgütlenmelerin ortaya çıkışı siyasal yapıları düzenleyecek ve kilise gibi kurumların otoritesine başarıyla karşı koyabilecek yepyeni entelektüel ve yönetsel becerilere gereksinim duyulmasına yol açtı. Valla'nın *Donatio* gerçeğini açıklığa kavuşturması düşünüldüğünde, Papa 5. Martinus'un sonradan Valla'yı papalık sekreteri olarak işe alması şaşırtıcı görünebilir. Ancak, bu uygulama kilisenin bu tür bilginlere

yaklaşımını da ortaya koyar (bana karşı olacağına yanımda olsun). Aynı zamanda da Valla gibi siyasal açıdan stratejik diğer hümanistlerin yeni fırsatlar belirdiğinde bunları değerlendirmeye ne kadar hazırlıklı olduklarını da gösterir.

Bu öykü Rönesans döneminde dinle siyaset arasındaki karmaşık ilişkileri anlamamıza yardımcı olur. 1400 ile 1600 arasında dinsel inanç günlük yaşamın ayrılmaz bir parçasıydı. Aynı zamanda, din konusunu siyasal otoritenin uygulanışından, uluslararası finans dünyasından ve sanat ve eğitim alanındaki kazanımlardan ayırmak da olanaksızdı. Bu dönem boyunca Katolik Kilisesi zamansal ve tinsel erkini korumak için çabalarken aynı zamanda da sürekli çekişmeler, başkaldırılar ve bölünmelerle karşı karşıya kaldı. Bu da 16. yüzyıl Avrupası'nı kasıp kavuran ve Roma Kilisesi tarihindeki en büyük krizi yaratan Reformasyon süreciyle sonuçlandı. 16. yüzyılın ortalarındaki Katolik Kilisesi karşıtı Reformasyon kiliseyi dönüşü olmayacak bir biçimde değiştirdi ve Martin Luther önderliğindeki Proteston Reformasyon hareketiyle birlikte bugün var olan Hıristiyanlığın genel şeklini belirledi. Reformasyon aynı zamanda Hıristiyanlığın birer kitaba sahip olan ve her ikisi de Hıristiyanlık karşısında tanrıbilimsel üstünlük savında bulunan diğer iki dinle –Musevilik ve İslam'la– ilişkisi konusunda karmaşık sorular da ortaya çıkardı; üstelik İslam 16. yüzyıl Hıristiyan kilisesinin hizipleşmesinden yararlanmakta hiç gecikmedi. Rönesans'ta din tam bir kriz içindeydi. Kuşku, endişe ve içsel düşünceler modern düşünce ile öznelliğin temel taşları olmayı sürdürmekte ve bunların kökeni 1400-1600 döneminin dinsel karmaşalarına kadar uzanmaktadır.

Bu dönem içinde dinsel otoriteyi dönüştüren bir diğer gelişme yeni siyasal otorite biçimlerinin ortaya çıkışıydı. 15. yüzyılın sonlarından itibaren siyasal örgütlenmeler gitgide artan düzeylerde birçok insanın günlük yaşantısını kontrol eder hale geldi. 15. yüzyılda dengesiz ticari ve kentsel genişlemeye eşlik eden varsıllık ve yönetsel yenilikler önemli siyasal başkaldırılar ve genişlemeler için koşulları yarattı. Floransa ve Venedik gibi İtalyan kentleri cumhuriyetçi yönetim modellerini denerken Milano, Napoli, Urbino ve Ferrara sarayları küçük prenslikler biçiminde yönetilmekteydi. Kuzeyde Yüz Yıl Savaşları'nın ardından gelen barış ve gönenç Fransa ve Benelüks'te varsıllık ve erkin yoğunlaşmasına ve sonuçta Habsburg İmparatorluğu'nun doğuşuna yol verdi. Doğuda Osmanlı İmparatorluğu herkesin rekabet etmesi gereken küresel bir emperyal erk modeli sağlıyordu. 16. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Avrupa bir dizi egemen devletin ve imparatorluğun denetimindeydi – Fransa, Portekiz, İspanya ve Osmanlılar. Bu yapıların yükselişe geçişi de kilisenin dünya işleri üzerindeki erkiyle ters orantılıydı.

15. yüzyılın başlarına gelindiğinde Katolik Kilisesi kriz yaşıyordu. "Katolik" sözcüğü Yunan dilinde "evrensel" anlamını taşıyordu ama 1400 yılına gelindiğinde kilise evrensel olmaktan başka her şeye benziyordu. Kilise zaten 1054 yılında batıda Roma Kilisesi ve doğuda da merkezi Konstantinopolis olan Ortodoks Kilisesi biçiminde ayrılarak bir bölünme yaşamıştı. Bunu izleyen üç yüz yıl içinde Batı Kilisesi hem içeriden hem de dışarıdan gelen muhalefet karşısında tanrıbilimsel ve emperyal otoritesini korumak için savaştı. Papa İncil'den aldığı otoriteye dayanarak

İsa'nın dünya üzerindeki temsilcisi olma sıfatıyla dünyevi konular üzerinde de siyasal etkiye sahip olduğunu ileri sürmekteydi.

14. yüzyıl boyunca papalık Roma ile Fransa'nın Avignon kentinden hak ileri sürenler arasında bölündü. Papalığın hizipleşmesi her iki taraftan da başkaldıran kardinallerin kilisenin yönetimi için konsil toplanmasını önermelerine yol açtı. Bu da kilise konsillerinin kolektif otoritelerini hizipçi papalara benimsetmelerine yol açtı. 1414'te kilisenin ileri gelenleri hizipçiliğe bir son vermek için Bağlılık Konsili'ni topladı. Konsilin vardığı sonuca göre, "Papa'nın kendisi de dahil olmak üzere her türlü mevki ve koşuldan her insan, hizipçiliğin sona erdirilmesi, Tanrı'nın kilisesinin yeniden oluşturulması ve inanç konularında kiliseye boyun eğmek zorunda"ydı. Bunun sonucunda da konsil yüzyıldan uzun bir süredir ilk defa 5. Martinus'un kimsenin itirazı olmadan Roma Kilisesi papası olarak atamasına olanak sağladı.

Kiliseler arası bir evlilik

Bağlılık Konsili istemeden de olsa papalığın otokratik gücünü artırdı. Hem Papa 5. Martinus hem de ondan sonra gelen 4. Eugenius Roma'yı yeniden inşa edip Doğu Ortodoks Kilisesi'yle birleşme konusunda çok iddialı planları devreye sokarak otoritelerini pekiştirdi. 1437'de Eugenius Doğu Ortodoks Kilisesi ile Batı Roma Kilisesi'nin birleşmesini tartışmak ve konsilin papalığın otoritesini azaltma girişimlerini boşa çıkarmak amacıyla Floransa Konsili'ni

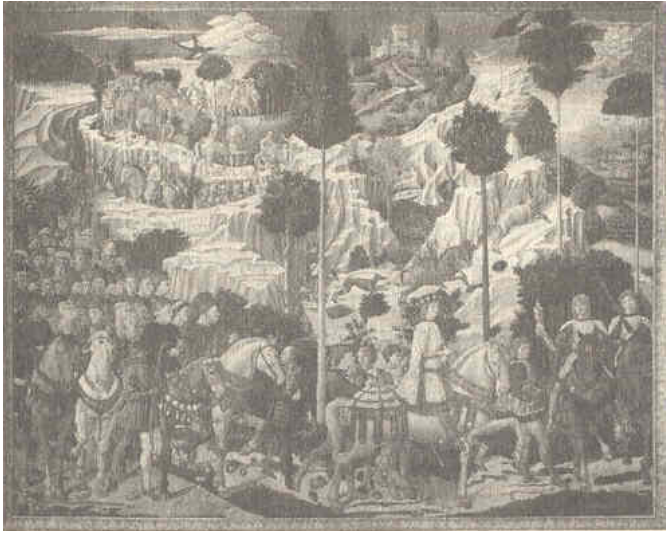
topladı. Şubat 1438'de Bizans İmparatoru 8. İoannes Palaiologos yüksek mevkideki 700 Yunan ve Ortodoks Kilisesi'nin başı Patrik 2. İosephos eşliğinde Floransa'ya ulaştı. Yunan delegasyonun yanı sıra Trabzon, Rusya, Ermenistan, Kahire ve Etiyopya'dan gelen temsilciler de Floransa'ya geldi. Dinle ilgilenir gibi görünen birçok Rönesans istişaresinde olduğu gibi, Doğu ile Batı arasındaki bu çok önemli resmi toplantının da önemli siyasal kültürel değeri vardı. 8. İoannes Bizans İmparatorluğu'nun çöküşünü ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselişi karşısında Konstantinopolis'in kaybedilmesini engellemenin tek yolunun Hıristiyanlığın doğu ve batı kolları arasında bir birlikten geçtiğini belirtti. Papa tüm İtalya'da siyasal gücünü yaygınlaştırmanın bir yolu olarak bu iki kiliseyi birleştirmeye istekliydi.

Resmi konsil işinden ayrı olarak, delegeler büyük bir hevesle birbirlerinin entelektüel ve kültürel yapıtlarını incelemeye başladı. Yunanlar Brunelleschi'nin mimari başarılarına, Donatello'nun heykellerine ve Masaccio ile Fra Angelico'nun fresklerine hayran kaldı. Floransalılar 8. İoannes ile beraberindeki seçkin bilginlerin Konstantinopolis'ten yanlarında getirdiği olağanüstü değerdeki klasik metin koleksiyonuna hayran oldu. Bunlar arasında Platon, Aristoteles, Plutarkhos, Eukleides, Ptolemaios ve, eserleri gıptayla inceleyen bir bilgine göre, İtalya'da "elde edilemez" nitelik taşıyan başka klasik eserler yer alıyordu. Mısır delegasyonu papaya kutsal kitapların 10. yüzyıldan kalma Arapça bir elyazmasını sundu; Ermeni delegasyonu da Ermeni Kilisesi'nin Moğol, Hıristiyan ve İslam kalıtını yansıtan 13. yüzyıldan kalma elyazmalarını bıraktı. Etiyop-

ya delegasyonu da Etiyopya dilinde yazılmış olan ve Kuzeydoğu Afrika kiliselerinde kullanılan 15. yüzyıla ait dua kitapları sundu.

Konsilden yirmi yıl sonra, Benozzo Gozzoli, Medici hanedanının Doğu ve Batı kiliselerinin bir araya getirilmesinde oynadığı rolü anlatan freskini tamamladı. Gozzoli'nin freskinde 8. İoannes, 2. İosephos ve Lorenzo de' Medici üç bilge kişi olarak betimlenir. Siyasal nedenlerden ötürü, Lorenzo'nun atası Cosimo de' Medici konsilin bütün masraflarını üstlenmişti. Medici ailesi 1430'lar boyunca Konstantinopolis'e ticari erişim için pazarlıklar yürütmekteydi. Cosimo'nun Floransa Konsili boyunca sergilediği cömert konukseverliğe 8. İoannes'in teşekkürlerinin bir ifadesi olarak istenen bu anlaşma ancak Ağustos 1439'da yapılabildi. Cosimo'nun kilisenin iyiliği için yaptığı bu dindarca fedakârlık eylemi aslında akıllıca gerçekleştirilmiş bir el çabukluğuydu. Eugenius, Medici hanedanına parasal açıdan daha minnettar kalacaktı; Gozzoli'nin freski de Medici hanedanının iki kilisenin birleşmesinde oynadığı rolü papanın arabuluculuğundan çok daha önemli gördüğünü açıkça gözler önüne serer.

6 Temmuz 1439'da nihayet iki kilise arasında Birlik Anlaşması imzalandı. Anlaşmada gururla ifade edildiği gibi, "Doğu Kilisesi ile Batı Kilisesi'ni ayıran duvar yok edildi ve barış ile uyum geri döndü". Bu sevinç kısa sürdü. Konstantinopolis'te Doğu Kilisesi üyelerinin kışkırttığı halk birleşmeyi reddederken İtalyan devletleri de Bizanslıların Osmanlılar karşısındaki mücadelesine destek amacıyla askeri yardım sağlamayı sürekli reddederek isteksizliklerini sergilediler. Mayıs 1453'te Konstantinopolis'in

8. Benozzo Gozzoli'nin *Kâhin Kralların Tapınması* adlı freski: Medici hanedanının Doğu ve Batı kiliselerinin birleştirilmesinden pay çıkarma çabasının sanatsal bir ifadesi.

2. Mehmet'in eline geçmesiyle de birlik kanlı ve sefil bir sonla bitti.

Floransa Konsili Rönesans'ta çok önemli bir andı. Dinsel bir zirve olarak tam bir başarısızlıktı ve papalığın Doğu Kilisesi'yle birlik yoluyla kendi emperyal gücünü pekiştirme umutlarını yok etti. Siyasal ve kültürel bir olay olarak ise bir zaferdi. İtalyan devletlerinin zayıf duşmuş papalığın otoritesine karşı koymalarına ve doğuyla ticari ilişkileri sağlamlaştırmalarına olanak sağladı. Yönetici konumundaki aileler konsil içinde oynadıkları rolü akıllıca kul-

landı – Birlik Anlaşması'nın yapılmasında Medici hanedanının ön plana çıktığını ileri süren Gozzoli'nin freskleri gibi şatafatlı sanat eserleri yoluyla. Kültürel açıdan klasik metinlerin, fikirlerin ve sanat eserlerinin konsil esnasında doğudan batıya akışının da 15. yüzyıl sonları İtalyası'nın sanat ve bilimi üzerinde önemli etkileri olacaktı.

Ayinler

Peki kiliseye düzenli olarak giden ve kendilerini Hıristiyan olarak tanımlayan tun Avrupa'daki milyonlarca insanın günlük dinsel törenlerinin gerçekliği ne durumdaydı? Papalığın otoritesi ve metinsel yorumlara ilişkin tartışmaların bu insanların çoğu üzerinde fazla etkisi olduğunu düşünmek yanlış olur. Kilise birçok bireyin günlük yaşantısının bir parçasıydı ve bu da kutsal ile dünyevi olan arasındaki ayrımın çoğu zaman bulanıklaştığı anlamına geliyordu. Kiliseler sık sık festivaller, siyasal toplantılar, şölenler, at eğitimi ve hatta tüccarların mallarının ve değerli eşyalarının depolanması için kullanılıyordu. Din adamları her yerdeydi. 1550'ye gelindiğinde, Floransa'nın 60.000 kişilik nüfusunun 5.000 kadarı din adamı olmakla övünüyordu. Kötü bir eğitimden geçen ve çok az ücret alan bu din adamları çoğu zaman duvarcılık, at satıcılığı ve sığır tüccarlığı yapıyordu; sevgilileri ve çocukları vardı ve silah da taşımaktaydılar.

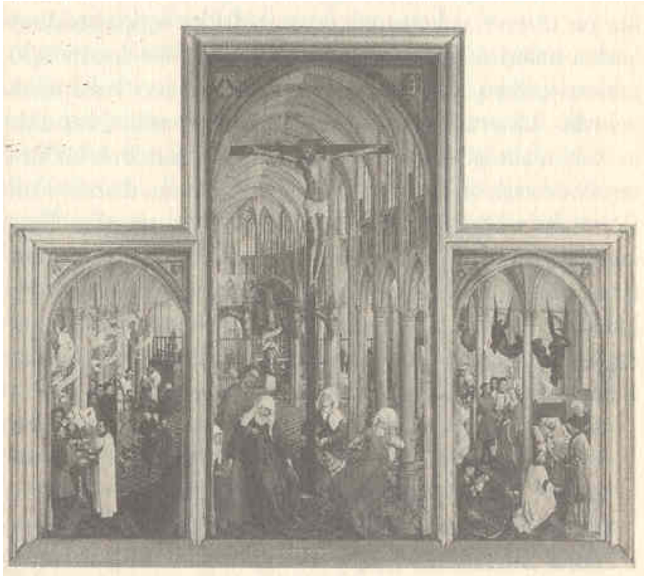
Kuramsal açıdan Katolik Kilisesi İsa'nın yeniden doğuşunun dünyevi bir ifadesi sayılırdı. Kilise Tanrı ile birey arasında aracılık ediyordu ve törenler –vaftiz, dine kabul,

ekmek ve şarap ayini, günah çıkarma, papazlığa atanma töreni, evlenme ve kutsal yağla ovalama– yoluyla da Tanrı'nın inayetini yaymaktan sorumluydu. İsa'nın etine ve kanına bürünme kuramına göre, rahip, ekmek ve şarap ayininde yer alan ekmek ve şarabı mucizevi (hiç kuşkusuz büyüsel) dönüştürme gücü sayesinde İsa'nın gerçek bedenine ve kanına dönüştürme gücüne sahipti. Kilisenin ve rahibin aracılığı olmadan bireyin Tanrı'yla hiçbir dolaysız teması olamazdı. Törenlerin icra edilmesinde bir tek rahipler rahip olmayanların Tanrı'yla ilişkiye geçebilmesini sağlayabilirdi. Kiliseyi çok güçlü bir kurum yapan da bu aracılık rolüydü.

Uygulamada dinsel görevlerin yerine getirilmesine halkın en büyük ilgisi, bir tarihçinin deyimiyle, "kutsal olana duyulan tutkulu bir iştah" çevresinde odaklanıyordu. Törenlerdeki "mucizeler" genellikle büyülü eylemler olarak yorumlanıyor ve kutsal emanetler, azizler ve resimlere çılgıncasına tapınmadan kutsal su, ekmek ve şarap ayini ve kutsal yağ gibi şeylerin batıl inanç düzeyinde kullanımına kadar uzanan bir dizi popüler uygulamanın benimsenmesine yol açıyordu. Bu tür büyüsel uygulamalar dinsel kurallara karşı olsa da kilise kendi mistik gücünü korumaya istekli olduğu için bu tür sapkınlıklara çoğunlukla göz yummaktaydı.

Birçok insana göre, kilise katı tanrıbilimsel inançlardan ziyade günbegün yaşamak için ritüel bir yöntem sağlamaktaydı. Vaftiz, kiliseye kabul, evlilik ve yağ sürme törenleri bir bireyin yaşamındaki önemli anların aşılması için gereken geçiş ayinleri demekti. Bunun sonucunda da birçok insan kiliseye yılda yalnızca birkaç kere gidiyordu; zaten

kayıtlar da hem dinin temel noktalarının büyük ölçüde ihmal edildiğini hem de kilise ayinlerine çok düşük katılım olduğunu gösterir. Bir İngiliz'in anlattığı bir öyküde bir çoban Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un kim olduğu sorulduğunda şu yanıtı veriyordu: "Babayla oğlu iyi tanıyorum çünkü onların koyunlarını güdüyorum, ama üçüncü adamı bilemem; bizim köyde bu adda kimse yok." En iyimser bakışla, bu tutum dinsel cehaleti ve ilgisizliği yansıtıyordu; en kötümser bakışla da Rönesans döneminde ve sonrasında çok çeşitli biçimlerde görülen dinsizlik ve inançsızlık demekti.

9. Roger van der Weyden'in *Yedi Kutsal Tören* adlı mihrap yeri tablosu yoluyla 15. yüzyıl cemaati törenler konusunda eğitilmeye çalışılır.

1440'larda Tournai Piskoposu Jean Chevrot törenlere katılımın düşmesi karşısında o kadar endişelendi ki Roger van der Weyden'i insanları törenlerin ritüel önemi konusunda eğitecek olan *Yedi Kutsal Tören* adlı bir mihrap yeri tablosu yapmakla görevlendirdi. Van der Weyden tarafından yapılan ve üç panelden oluşan resmin sol panelinde vaftiz, kiliseye kabul ve günah çıkarma, sağ panelinde papazlığa atanma töreni, evlilik ve yağ sürme törenleri gösterilir. Orta panel ise İsa'nın göğe yükselişi altında gerçekleştirilen en önemli törene, ekmek ve şarap ayinine ayrılmıştır. Herhangi bir karışıklık olmaması için, her bir törenin yukarısında uçan melekler açıklayıcı dizelerden ibaret tabelalar tutarlar. Van der Weyden'in üçlü tablosu çağdaş figürleri, mimariyi ve giysileri kullanmak yoluyla, kilisenin gizemlerinin kilise cemaatinin kendisini tablodaki görüntüyle yakından ilişkilendirebilmesini teşvik edecek modern bir ortamda sunulması demek olan Rönesans'a özgü "avamlaştırma" tekniğini uygular. Resmedilen sahnenin huzur dolu ortamında ayrıca o zamanların kilise yaşantısının günlük niteliklerinden olan itişip kakışma, balgam çıkarma, şakalaşma, tükürme, küfretme, örgü örme, dilenme, uyuma ve hatta silah ateşleme olayları da özellikle yer almaz.

Reformasyon'un inşası

Papa 5. Martinus hizipçi ayrılığı sona erdirip de 1420 tarihinde Roma'ya döndüğünde, Roma İmparatorluğu'nun eski ve geleceğin Katolik İmparatorluğu'nun yeni başkenti

olması bir yana, "kenti öylesine harap ve terk edilmiş bir halde buldu ki kente benzer bir yanı kalmamıştı". Martinus ile onun ardıllarının buna yanıtı henüz yeni yeni merkezileşen Roma Kilisesi'nin ihtişamını yansıtacak çok iddialı bir inşa programına başlamak oldu. Bunu izleyen 150 yıl boyunca da kent tam bir inşa alanı haline geldi. Papa V. Nicolaus'un ifadesiyle, sıradan halkın da "Tanrı'nın eliyle yapılmış gibi görünmekte" olan büyük binalar sayesinde inancı sürekli pekiştirildi ve günden güne güçlendi. Alberti, Fra Angelico, Bramante, Michelangelo, Raffaello ve Botticelli kentin yeniden inşa edilmesiyle ilişkisi olan sanatçılardan yalnızca birkaçıydı.

Birbirini izleyen papaların karşılaştığı en büyük sorun Aziz Petrus'un mezarı üzerine 4. yüzyılın ortalarında Konstantin tarafından inşa edilen ve artık yıkılmaya yüz tutan Aziz Petrus Bazilikası'nın yenilenmesiydi. Daha önce de belirtildiği gibi, Roma o sıralar Hıristiyan dünyanın emperyal başkenti olabilmek için Konstantinopolis'le rekabet içindeydi. Kent 1453'te Sultan Mehmet'in eline geçince bu rekabet daha da kızıştı. Roma ve papalar İstanbul ve sultanların gölgesinde kalmak istemiyordu. Nisan 1506'da Papa 2. Iulius, Bramante'nin mimar olarak atandığı yeni Aziz Petrus Kilisesi için temeli attı. Caradosso tarafından tasarlanan temel atma madalyonu Bramante'nin ilk tasarımının Ayasofya'yı ne kadar çok taklit ettiğini gösterir. 16. yüzyılda Raffaello, Sangallo ve Michelangelo tarafından gerçekleştirilen değişiklikler Aziz Petrus Kilisesi'nin bugünkü haliyle tamamlanmasını sağladı.

İşin ilginç yanı, sonuçta Katolik Kilisesi'nin temelini sarsacak ve Avrupa'nın toplumsal ve siyasal yapısını bir

daha geri dönüşü olmayacak bir biçimde değiştirecek bir protestoyu başlatan da papalığın otoritesinin anıtsal simgesi niteliğindeki bu kilisenin tamamlanması için yapılan masraflar oldu. 1510 yılında, yani Aziz Petrus Kilisesi'nde işlerin başlamasından dört yıl sonra ve Michelangelo Sistine Şapeli'nin tavanındaki freskler için işe koyulduğunda,

10. Caradosso'nun madalyonu 1506'da Aziz Petrus Kilisesi'nde çalışmanın başlamasını anma amacını taşırken Bizans ve Osmanlı mimarisinden alınma ilk tasarımları da gözler önüne serer.

Alman kesiş Martin Luther Roma'ya ulaştı. Tanık olduğu yozlaşma ve aşırı tüketim karşısında duyduğu hayal kırıklığı Katolik Kilisesi'nin gerçekleştirdiği suiistimallere karşı saldırılarına –Ekim 1517'de günah affetme belgelerine karşı dağıttığı 95 teze– esin kaynağı oluşturdu. O yılın Mart ayında papa Aziz Petrus Kilisesi'nin inşaatına finansman sağlamak için bir günah affetme belgesi çıkarmıştı. Günah affetme belgesi, onu satın alanın günahları için günah çıkarma gereksiniminden muaf tutulmasını sağlayan bir papalık belgesiydi. Kilise Roma'nın yeniden inşa edilmesine o kadar istekliydi ki henüz işlenmemiş günahlar için bile bireylere günah affetme belgesi satıldı. Kilise günah çıkarma alanında bireyin günahtan arınmayı satın alıp satabileceği bir ticaret yaratmış oluyordu. Luther buna çok hiddetlendi. Mainz piskoposuna yazdığı mektupta şikayetini dile getiriyordu:

> Papalığın Aziz Petrus'un inşası için çıkardığı günah affetme belgeleri sizin seçkin adınız altında dağıtılıyor (...) İnsanların o belgelerden edindikleri tamamen yanlış izlenim beni çok üzüyor; yani, mutsuz ruhlar inanıyorlar ki, eğer günah affetme belgelerini satın aldılarsa kurtuluşlarından emin olabilirler.

Luther, Wittenberg kentinde dağıtılan 95 tezde protestosunu yineliyordu. Luther şöyle yazıyordu: "Serveti bugün en varsıl olanlarınkinden bile daha büyük olan papa neden Aziz Petrus gibi bir kiliseyi kendi parasıyla yapmıyor da yoksul inananların parasıyla yapıyor?" Avrupa Reformasyonu'nun ilk mermisi ateşlenmiş oldu.

"Rönesans" terimi gibi "Reformasyon" da Luther'in görüşlerinin sonuçları için kullanılan, sonradan bulunmuş bir terimdir. Luther gerçekten de kilisede reform yaratma görüşünü ortaya koydu, ama Reformasyon çabucak bir devrime dönüştü. Luther'in günah affetme belgelerine yönelik eleştirisi kısa zaman içinde Katolik Kilisesi'nin temelini oluşturan her türlü dinsel düşüncenin dizgeli bir biçimde reddi biçiminde netleşti. Luther bireyin Tanrı'yla dolaysız bir ilişkiye sahip olduğunu ve kurtuluşu için de rahiplerin, azizlerin ya da günah affetme belgelerinin aracılığına güvenemeyeceğini ileri sürdü; birey kurtuluş umuduyla yalnızca idrak edilemeyen ama aynı zamanda çok müşfik bir Tanrı'nın inayetine mutlak inanç duyabilirdi. Tanrı karşısında bireyler zaten zayıf ya da kötü hiçbir şey yapamaz, yalnızca inançlarına, yani Tanrı'nın nihai ödülüne sarılabilirlerdi. Kişinin ruhunu günah affetme belgeleri ve günah çıkarmalar yoluyla değiştirmeye yönelik dünyevi çabalar anlamsızdı. Luther şu sonuca varıyordu: "Bir Hıristiyan kendisine gereken her şeyi inancında bulabilir ve kendisini haklı çıkarması için de hiçbir esere gereksinim duymaz."

Bütün bunların Katolik Kilisesi için taşıdığı anlam büyük oldu. Papanın Tanrı ile birey arasındaki aracı rolünü reddedişinin ardından, Luther bir anda hem papanın hem de rahiplerin otoritesini reddetti. Kilise ritüellerinin gösterisi ve dekoru da reddedildi, tıpkı din adamları ile sıradan insanlar arasındaki ayrımın reddedilmesi gibi. Luther ayrıca dinsel törenlerin ikisi dışında tümünü de kötülemek-

teydi. Savına göre, Tanrı inancı bireylere doğrudan verilmekte ve –ister rahip ister dinsel ayinler olsun– aracılar yoluyla iletilmemekteydi.

Luther'in görüşlerinin etkisi karmaşık ama çabuk oldu. Gitgide paniğe katılan Katolik reaksiyonu karşısında konumunu daha da açıklığa kavuşturup sağlamlaştırırken "Luthercilik" inanılmaz bir hızla ve büyük sonuçlarla Luther'in denetiminin dışında Kuzey Avrupa'ya yayıldı. Luther'in öldüğü 1546 yılına gelindiğinde, reform sürecinden geçmiş kiliselere sahip konsiller Wittenberg, Nürnberg, Strazburg, Zürih, Bern ve Basel kentlerinde denetimi ele geçirmişti. Luthercilik Katoliklikten pek de etkilenmeyen, öncelikle uygar ve kentli bir sıradan insan kitlesi arasında yeşerebileceği verimli alanlar buldu. Manastırların düzeni ve geleneksel tapınma yolları terk edildi; kiliselerin mülkleri ye parçalandı ya da yağmalandı, dinsel imgeler de geleneksel değerlere karşı ayaklanmalarda yok edildi. Bunların yerini yeni tapınma yerleri ve yöntemleriyle toplumsal ve siyasal reform alanında idealist denemeler aldı. 1524'te şikayet kalemleri hakkında Luther'in öğretisinden medet uman Alman köylüleri ayaklandı. Luther ise bu "zehirli, zararlı" ayaklanmayı şiddetle lanetleyerek daha dünyevi konular söz olduğunda radikalliğin de bir sınırı olduğunu ortaya koydu.

Luther görüşlerinden birçoğunun entelektüel etkisini denetleyemez durumdaydı. 1540'larda Cenova insanın kutsal gücün belirlediği kader karşısında güçsüz olduğunu ileri süren John Calvin'in tanrıbiliminin denetimi altındaydı. Calvin'e göre, Tanrı kimlerin lanetlenip kimlerin kurtulacağına zaten karar vermişti. İngiltere'de 8.

Henry'nin 1533'te Roma'dan ayrılmaya ilişkin siyasal kararı, kızı Kraliçe 1. Elizabeth'in o zaman da "Protestanlık" olarak bilinen inancından ötürü aforoz edilmesine yol açtı.

Tanrı kelamının basımı

Hümanizm ve matbaa Luther'in görüşlerinin belirginleşip yaygınlaşmasında ön planda yer alıyordu. Luther ile onun izinden gidenler felsefe, retorik ve çeviri alanlarında hümanist eğitimi kullanarak "Kelam" ve "yalnızca Kutsal Kitap"a dayanan bir tanrıbilim üretti. Luther gibi reformcuları ve Erasmus da dahil olmak üzere hümanistleri birleştiren şey, daha önceki skolastik düşüncenin yerleşik cehaletine ve batıl inançlarına meydan okuyan tefsir, yani İncil'in derinden yorumlanmasıydı. Luther papalığın en iyi âlimleriyle boy ölçüşebilirdi ve "Çeviri" (1530) konulu yazısında da, "Hepsi bir araya gelseler de ben onların diyalektik ve felsefelerini onlardan daha iyi gerçekleştirebilirim," diyerek böbürleniyordu. Hümanizmin değişime inancının sınırlı olduğunu fark ettiği anda hümanizmle yollarını ayırdı; Erasmus'a, "Dünyanın huzuru zarar görmediği sürece insanların nerelerde nelere inandığı seni hiç ilgilendirmiyor," diyordu. Ancak, hümanizm Lutherciliğin dini dönüştürmek için gerek duyduğu entelektüel gereci çoktan sağlamıştı bile. Aynı zamanda Luther'e yeni görüşlerini tüm Avrupa'ya yayabileceği bir nesne sağlamıştı: matbaa.

Görüşleri 1522'de henüz yayılma aşamasındayken yazan Luther, "Ben hiçbir şey yapmadım; her şeyi Kelam yaptı," demekteydi. Papalığın otoritesine ondan önce kar-

şı çıkanların görüşlerini geniş kitlelere yaymak için fazla yeteneği yoktu, ama matbaa teknolojisi Luther'in görüşlerini binlerce basılı kitap, broşür ve kitapçık halinde yaymasına olanak sağlıyordu. Coğrafya ve teknoloji açısından Avrupa'nın tam ortasında yer alan Alman eyaletleri de bir dinsel devrimi yaymak için kusursuz bir konumdaydı. 1520 yılına gelindiğinde 62 Alman kentinde matbaa vardı ve 1517 ile 1524 arasında da bu kentlerde basılan kitapların sayısı yedi kat arttı. Bu artışın nedenlerinden biri Luther'in ta kendisiydi. Luther matbaanın radikal potansiyelini kısa zamanda anlayarak matbaa için, "Kutsal Kitap'ın görevini yerine getirebilmek üzere Tanrı'nın en büyük ve en mebzul inayeti," demekteydi. 1517 ile 1520 arasında Luther otuzdan fazla tez kaleme aldı ve bunların 300.000'den fazla kopyası basıldı. Ona hayran dostlarından birinin dile getirdiği gibi, "Luther ikisi de ikişer matbaa makinesinde çalışan iki adamı meşgul edebilirdi". Luther ayrıca kelamını elit kilisenin dili olan Latince ile değil, yerli dilde yaymanın gücünün de farkına vardı. 1575'e gelindiğinde Luther'in Almanca'ya çevirdiği İncil yaklaşık 100.000 adet satmıştı. Bir diğer tahmine göre de Luther'in eserleri 1518 ile 1525 arasında satılan Almanca kitapların üçte birine denk geliyordu. 1530 yılında, Luther artık matbaanın kısacık tarihinde kitapları en çok satan ilk yazar konumundaydı.

Luthercilik ticaret, finans ve siyasetin çekim merkezinin yavaş yavaş kuzeye kaydığı bir dünyada ortaya çıktı. 16. yüzyılın başında Avrupa'nın ticari başkenti artık Venedik değil, Antwerp kentiydi ve Lutherciliğin doğduğu Alman devletleri de yüzyılın sonuna gelindiğinde Avrupa'nın gü-

nümüzdekine dikkate değer ölçüde yakın bir haritasını ortaya çıkaracak biçimde yeni siyasal kimlikler oluşturmaktaydı. 1519'da Habsburg hanedanından 5. Karl İspanya, Napoli, Hollanda ve yeni dünya gibi hanedan kalıtına bir de Avusturya'yı ekledi. Kutsal Roma İmparatoru unvanını taşımak üzere seçilmesi, tüm Avrupa'nın Kral 1. François ve 8. Henry'nin yanı sıra Portekiz kralı 3. Joao ve Sultan Süleyman'ın bölgesel ve siyasal denetimi ele geçirmek için çekişmelerine tanıklık edeceği unutulmaz bir siyasal erk mücadelesini başlattı; bu arada İtalya'daki kent devletleri, çaresiz, pazarlıklarla ayakta kalabilen birimler derekesine düştü. Ayrıca, Kuzey Avrupa'da milliyetçi ayaklanmaların tohumları atılmaya başlıyordu ve doğuda da Karl 1521'de Belgrad'ı ele geçiren ve 1529'da da Viyana'yı kuşatan Süleyman'ın emperyal gücüyle başa çıkmak zorundaydı. Lutherciliğin yükselişe geçmesi ise Karl'ın sorunlarını artırmaktan başka bir işe yaramadı.

Karl keşişlerinden birini aforoz ederek Alman müttefiklerini soğutmaya hiç de hevesli değildi. Ancak, Luther'in doğrudan imparatorun kendisine "hiçbir şeyi geri alamam ve almayacağım, çünkü vicdana karşı çıkmak ne güvenli ne de doğru" demesi üzerine, Karl, Luther'in "kötü şöhrete sahip bir kâfir" olduğunu ilan etti. Alman devletleri, bir grup Alman prensin Lutherciliğin lanetlenmesi çağrılarını "protesto" etmeleri üzerine 1529'dan itibaren "Protestanlık" olarak adlandırılan akımın tamamen yok edilmesi yönündeki papalık çağrılarına karşı çıktı. Karl hem denizaşırı mallarının idaresini yitirdi hem de kendi imparatorluğunun kapısını çalmakta olan Muhteşem Süleyman'ın gölgesiyle karşı karşıya kaldı.

1529 yılında Süleyman'ın imparatorluğu Kuzey Afrika, Akdeniz ile Doğu Avrupa'nın büyük bölümüne yayılmıştı ve Karl'ın düşmanı 1. François ile de işbirliğine gitmişti. Osmanlılar Karl'ın karşısına siyasal açıdan denk güçler olarak çıkarken, Osmanlıların inancı da 1520'lerin gitgide kutuplaşan dinsel ortamında somutlaştı. François gibi, Luther ve onun izinden gidenler de Osmanlılarla gerçekleştirilecek stratejik bir ittifakı Karl'ın Habsburg İmparatorluğu karşısında bir siper gibi tasarlıyordu. Luther Kuran'ı inceledi ve İslam konulu birkaç Almanca metnin yayımlanmasına katıldı. Luther çizgisindeki çeşitli propagandacıların "düşmanı Doğu'da değil, İtalya'da ara!" çağrılarına uygun olarak, Luther temkinli de olsa "eğer Türklerle savaşa girmemiz gerekiyorsa, önce kendimizden başlamalıyız" diye eklemede bulunuyordu. Bu da Osmanlı tehdidinin Katolik imparatoru ve papayı boğmak için Tanrı tarafından gönderildiğini çağrıştırmaktaydı. Süleyman da Lutherciliğin Habsburg hanedanının doğudan gelecek askeri tehdide odaklanmasına engel olacağının ve bunun sadece Osmanlıların işine yarayabileceğinin farkındaydı. Hem İslam hem de Protestanlık tanrıbilimsel açıdan kutsal kitaplara duydukları inancın ve putperestliğe karşı muhalefetlerinin siyasal bir uzlaşmayı 16. yüzyılın ortalarında uzak bir olasılık haline getirdiğinden haberdardı.

5. Karl ideolojik açıdan hiç de esnek sayılmazdı. Hanedan kalıtı Yahudilerle Mağribilerin 1492'de İspanya'dan kovulmasına dayanıyordu. O ve danışmanları kısa zaman içinde Luther ile Süleyman'ın aynı madalyonun iki yüzü, yok edilmeleri gereken iki "kâfir" olduğuna ikna oldu. 1523'te Nürnberg'te bulunan papalık elçisi, "Türklere kar-

şı genel bir savaş ilan edilmesi ve bu savaş için de Hıristiyanlık açısından Türklerden daha fazla tehlike taşıyan o alçak Martin Luther'e karşı birleşilmesi için çabalıyoruz," diye yazıyordu. 1530'da, Kardinal Campeggio, Karl'a yazdığı mektupta Luther'in "sapkın ve kâfirce düşünceleri (...) İspanya'da Mağribilere uygulandığı görülen kural ve uygulamalara göre dizginlenip cezalandırılacak" demekteydi.

Dinde reform istekleri küresel siyasal otoriteye ilişkin gitgide artan ihtiraslı savlarla çatışınca, dinsel hoşgörüsüzlük de yoğunlaştı. Yahudi toplulukları İngiltere'den 1290'da ve İspanya'dan da 1492'de resmen kovulmalarına karşın yüzyıllardır Avrupa'da yaşamaktaydı. Ancak, din alanında böyle kutuplaşmaların başladığı bir dönemde Yahudiler çok geçmeden hem Katolikler hem de Protestanlar tarafından cezalandırılmaya, kuyulara zehir atmaktan Hıristiyan bebekleri öldürmeye kadar uzanan suçlarla suçlanmaya başladı. 1555'te Papa 4. Paulus Yahudi inancına saldıran bir ferman çıkardı ve kilise "gerçek Hıristiyan inancına tanıklık edebilsinler diye Yahudilere katlanmakta" demekteydi. Yahudiler istiyorlarsa Katolikliği seçebilirlerdi; aksi halde mülk sahibi olmaları yasaktı ve alçaklık simgesi olarak sarı bir rozet takmak zorunda kalacakları gettolarda yaşayacaklardı. Protestanlık da asla hoşgörülü sayılmazdı. 1514'te Luther "Yahudiler daima Tanrı'ya ve onun kralı İsa'ya sövüp küfredecekler" demekteydi. Daha sonraları da, "Düşman Türkleri koruyucu İspanyollara yeğlerim; çünkü barbar zalimler olan İspanyolların çoğu yarı Mağribi yarı Yahudi, hiçbir şeye inanmayan insanlar," diyordu. İspanyol Katolikleri de aynı biçimde Protestanları Musevilik ve İslam'la kıyaslanabilir kâfirler olarak gör-

mekteydi. Katoliklik Lutherciliğin tehditlerine karşı koyar ve Protestanlık da diğer dinlerle arasındaki farklılıkları net bir biçimde tanımlamaya çalışırken, hem Katoliklik hem de Protestanlık İsa'nın Tanrı'nın Oğlu olduğu inancına bağlı olmayan ama kutsal kitap sahibi bu iki dine gitgide artan saldırılarda bulunmaktaydı.

Bu çekişmeler Rönesans sanatının şeklini de değiştirdi. Roma'da papalık siyasal gücünün yıprandığını hissedince buna –otoritesini yeniden kanıtlamak amacıyla– çok daha gösterişli sanatsal ve mimari girişimlerle yanıt verdi. Bu eğilim Michelangelo ve Raffaello'nun sanatında görülmekteydi, Michelangelo'nun Sistine Şapeli'ni süslemek için Yaradılış'tan sahneleri konu alan ve Papa 2. Iulius'un talimatıyla gerçekleştirilen freski Roma öğretileri doğrultusunda yaratılış görüşünü ayrıntılarıyla vermekteydi. Bu sahnelerde görülen büyük dinamizmle karakterlerinin kudretli, dayanıklı yapısı da Roma Kilisesi'nin kudretinin ve potansiyel hiddetinin eğer sorgulanacak olursa ne kadar güçlü olduğunu idealleştirmekteydi. Bu gerilim Raffaello'nun Vatikan'da Konstantin Salonu için yaptığı fresklerde de göze çarpar. Bu fresklerde İmparator Konstantin'in yaşamı ile kilise erkinin doğudan (Konstantin'in emperyal başkenti Konstantinopolis'ten) batıya (Roma'daki Aziz Petrus Kilisesi'ne) geçişi anlatılır.

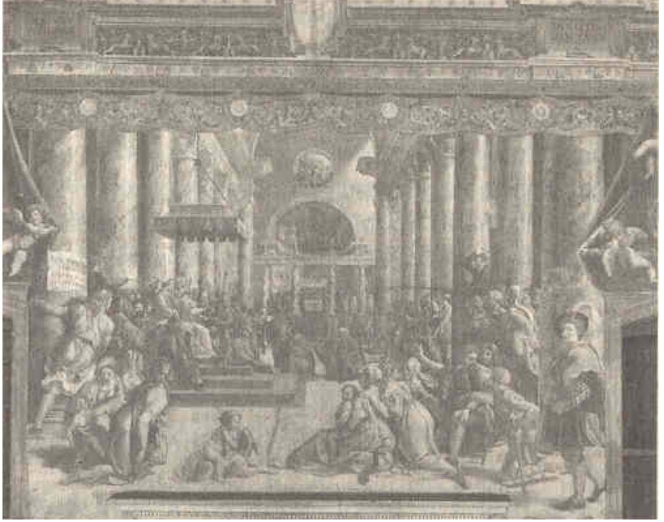
Fresk döngüsünde yer alan ve Konstantin'in bağışını konu alan son sahnede İmparator Konstantin dünyevi ve emperyal erkini hem tinsel hem de dünyevi erkini temsil eden üç katlı bir taç giyen papaya devreder. Konstantin Salonu'nda çalışmalar başladıktan yalnızca birkaç ay sonra Luther şöyle yazıyordu:

Elimde Konstantin'in Bağış'ının sahte olduğuna ilişkin Lorenzo Valla'nın kanıtları var. Ulu Tanrım, Roma'yı nasıl bir karanlık ve kötülük sarmış. Böylesine sahtekâr, dangalakça, edepsiz yalanların yalnızca var olmakla kalmayıp yüzyıllar boyunca hüküm sürdüğü düşünülünce, insan Tanrı'nın adaletine ne oldu diye merak ediyor.

Valla'nın Bağış'ı hedef alan tezi ilk olarak 1517'de, Almanya'da, Roma Kilisesi'ne karşı gitgide artan saldırıların bir parçası olarak yayımlanmıştı. Konstantin Salonu'ndaki freskler –yüceltilen papalar, savaşan hizipler ve papalık otoritesini yansıtan önemli sahneleriyle– saldırgan, yapmacıklı ve hem dinsel hem de siyasal değişime karşı tedirgin tepkiler biçimindedir. Kuzeyin basılı "kelam"ı güneyin yükselen anıtları ve görkemli freskleri karşısında zafer elde ediyordu.

İmparatorluğun karşı saldırısı

Roma Kilisesi zaferlerin anlatıldığı sanatın Kuzey Avrupa Protestanlığının büyük yükselişinin neden olduğu sorulara yanıt olamayacağını kısa sürede fark etti. 1545'te Papa 3. Paulus kilisede reforma gitmek ve Lutherciliği yalanlamak için Trento Konsili'ni topladı. Bunu izleyen 18 yıl boyunca bu konsil Katolik Karşı-Reformasyonu'nun temelini oluşturacak hükümlerin taslağını yarattı. Konsil yedi törenin kutsallığını, şarap ve ekmeğin dönüşümünü, Araf ve papalığın otoritesini yeniden teyit etti. Azizlerin, kutsal emanetlerin ve günah affetme belgesi satışının çok

11. Konstantin'in Bağışı freski Vatikan'da 1523 ile 1524 arasında Raffaello'nun atölyesi tarafından resmedildi. Resmin emperyal içeriğini ve kibirli, saldırgan biçemini dinsel çekişmeler şekillendirir.

değerli olduğunu onaylayıp Luther'i çokça hiddetlendiren suiistimal konularında reforma gitti. Dinsel kurallarda reforma gidildi, rahiplerin eğitilmesi için din okulları kuruldu ve piskoposlardan da kendi bölgelerinin yönetimine daha etkin bir yaklaşımda bulunmaları istendi. Konsil 1540 yılında İspanyol Ignatius Loyola'nın liderliğinde İsa Cemiyeti'nin (daha bilinen adıyla Cizvit düzeninin), 1542'de de kâfirlerin ve reformcuların peşine düşecek Roma Engizisyonu'nun oluşturulmasına ön ayak oldu.

Konsil bunun dışında ilgisini Protestan Reformasyonu'nun en tehlikeli uğraşına yöneltti: kitap basımına.

1563'te konsil "kâfirce" olduğunu kabul ettiği yasak kitapların bir dizinini yayımlayarak, "Eğer bir kimse kâfirlerin ya da kâfirlik nedeniyle veya yanlış öğretilerde bulunduğu kuşkusuyla lanetlenen ve yasaklanan yazarların kitaplarını okursa ya da bunları elinde bulundurursa, anında aforoz edilme cezasına çarptırılır," diye buyurdu. Dizin binlerce kitabı yasaklıyor ve işe Luther, Zwingli ve Calvin'in kitaplarıyla başlasa da devamını Machiavelli'nin eserleri ve Erasmus'tan bazı eserlerle getiriyordu. Trento matbaada basılan kitapların gücünü ima yoluyla kabul etse bile (kısmen de geleneksel metinlerin basılması için Katolik matbaalara fon sağlamak yoluyla), bunu kitlesel sansürün ilk modern uygulamalarından birini gerçekleştirmek pahasına yaptı.

Trento Konsili'nin reform, dindarlık ve baskıcı yaklaşımı bıkıp usanmadan bir arada kullanışı inanılmaz düzeyde başarılı oldu. Hesaplamalara göre, 16. yüzyılın sonuna gelindiğinde Roma'nın yitirdiği halkın yaklaşık üçte biri karşı-Reformasyon sonucunda Katolikliğe dönüş yapmıştı. Ancak, dinsel uygulamalara, kitaplara ve hatta imgelere karşı takındığı tavır 16. yüzyılın sonlarında dinsel yapıyı daha da kutuplaştırdı. Trento Protestanlık ile Katoliklik arasında gitgide büyüyen uçurumu vurgulayarak yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'nın yapısını yeniden tanımlayacak din savaşlarının önünü açtı.

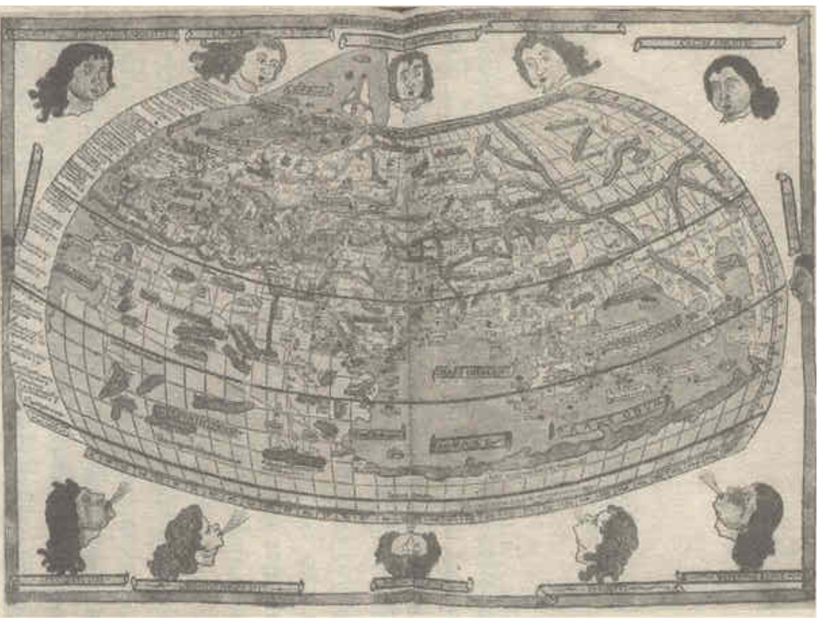
1600 yılına gelindiğinde, Avrupa, 1400 yılında "Avrupa" denen bir varlığa neredeyse hiç değinmeyen, sınırları tam olarak belirlenmemiş kent devletler ve prenslikler bütününden çok daha farklı bir biçimde değişmişti. Küresel gündemi ulus devletlerle yeni ortaya çıkan küresel impara-

torluklar belirliyordu ve dinler arasındaki karşılaşmalar ve alışverişlerin esnekliği de artık Katoliklik, Protestanlık ve İslam adı altında düzenli inanç dizgeleri biçiminde kesinleşmişti. Bu da modern devlet kurumunun ve aynı dönem içinde milliyetçiliğin yükselişe geçmesinin işaretlerini veriyordu. Avrupa'nın büyük emperyal güçleri bunu izleyen üç yüz yıl içinde yerkürenin yeni keşfedilen bölgelerinin çoğu üzerinde hak iddia edecekti. Ama bu dönemin bir kalıtı da İrlanda, Balkanlar ve Ortadoğu gibi birbirinden tamamen farklı bölgelerdeki görünürde çözümsüz dinsel ve siyasal çekişmeler oldu; bu çekişmelerin kökeni ilk kez Rönesans döneminde gerçekleşen kilise ve devlet çarpışmasında yatar.

IV. Bölüm

CESUR YENİ DÜNYALAR

1482'de Alman kenti Ulm'da bir matbaa Ptolemaios'un *Geographia* adlı eserinin yeni baskısını yayımladı. Kitaptaki dünya haritası dünyanın 15. yüzyıl Avrupalı yönetici elitlere nasıl göründüğünü gösteriyordu. Ptolemaios *Geographia*'yı İskenderiye'de İS 2. yüzyılda yazdı. Arap bilginler eseri korumuş ve 14. yüzyılda Latince'ye çevrilmesinden önce elden geçirmişti. Ortaçağ'da Hıristiyan coğrafyası aslında Hıristiyanların yaratılıştan ne anladığının dinsel simgeleri olan ve *mappa mundi* olarak bilinen şematik haritalarla sınırlıydı. Bu haritalarda Kudüs merkeze alınıyor, dünyanın daha geniş anlamda anlaşılması ya da betimlenmesi için de neredeyse hiçbir çaba gösterilmiyordu. Ptolemaios'un *Geographia*'sı 15. yüzyılda dünyanın şekil ve boyutunu algılama biçimini değiştirdi. Ptolemaios'un metninde 8.000'den fazla yer sıralanıp betimleniyor, ayrıca bölge ve dünya haritalarının nasıl çizileceği açıklanıyordu. Ptolemaios'un bilinen dünya üzerine yerleştirdiği geometrik enlem ve boylam çizgileri bugünün modern yerküre

12. Ptolemaios'un klasik metni *Geographia*'nın Ulm kentinde 1482 tarihinde basılmış kopyalarından birinde dünya haritası.

görüntüsünü şekillendirmeye başlayan, bu bölümün de temelini oluşturan 15. ve 16. yüzyıl ticaret ve keşif gezilerinde kullanılan şablonu sağladı.

15. yüzyılın sonlarında yaşayan bir yönetici ya da tüccar açısından Ptolemaios'un Ulm versiyonu zamanın dünyasının yeterince eksiksiz bir betimlemesini sağlıyordu. "Avrupa" ve Akdeniz ile "Afrika" ve "Asya" kolaylıkla çıkarılabilirdi. Bugün bizler açısından hatalı olan ise Amerika ve Avustralya kıtalarının, Pasifik Okyanusu'nun, Atlantik Okyanusu'nun büyük bir bölümünün ve Afrika'nın güney ucunun (bu uç olmayınca da Hint Okyanusu devasa bir göl olarak resmedilir) eksikliğidir. Ptolemaios'un dünyası Doğu Akdeniz ve Orta Asya'yı, Konstantinopolis, Bağdat ve İskenderiye gibi kentleri merkez alıyordu. Bu yerler İS 2. yüzyıldan 15. yüzyılın bitimine kadar eğitimli insanlar açısından temel uluslararası gerçekliği temsil ediyordu.

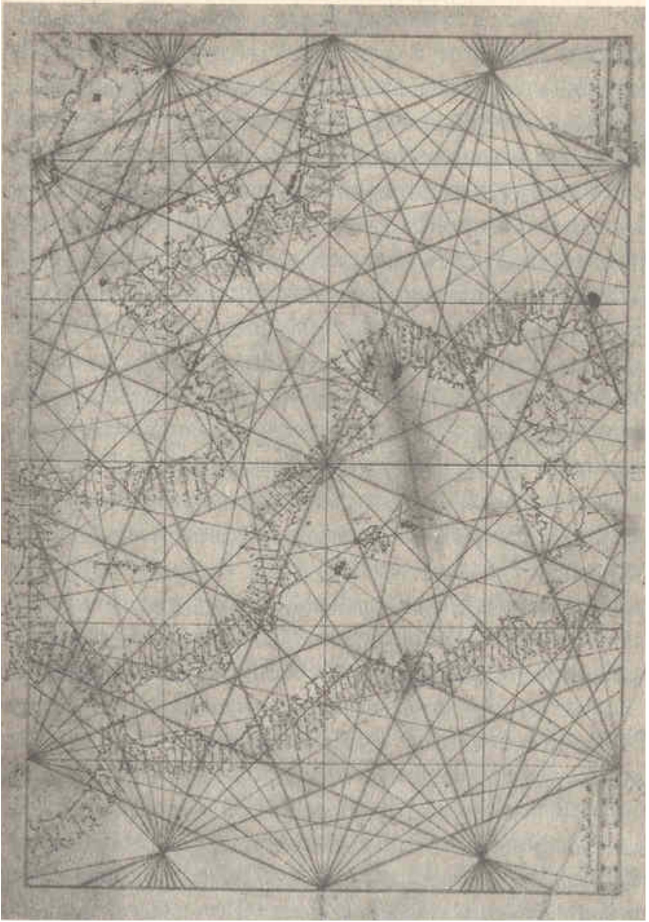
Geographia coğrafya konusunda kendi bilgilerini sergilemeye istekli ve Ptolemaios'un pahalı elyazmalarının kopyalarına sahip olmak yoluyla yolculuk etmeye hevesli tüccarların yanı sıra prensler, din adamları ve bilginlerin de elinden düşmedi. Ancak, 14. yüzyıldan kalma ve gerçek anlamda kullanılan haritalar Rönesans dünyasını şekillendiren karışık kültürel geleneklerin izlerini taşır. 1330 civarına tarihlenen ve kimin yaptığı bilinmeyen Mağrip şeması tüccar ve gemicilerin Akdeniz'de hareket edebilmek için kullandıkları "çizelge" şemalarının pratik bir örneğiydi. Haritayı enine boyuna kesen "kerte" hatlar pusula kertelizine yardımcı olur ve gemicilerin oldukça düzgün rotalarda seyretmelerini sağlar. Granada ya da Fas'ta yapılan bu şema Hıristiyan ve Müslüman topluluklar arasındaki

coğrafya bilgisi, gemicilik becerileri ve ticaret akışını gösterir. Şemada yer alan 202 yer adı içinde 48 tanesi Arap kökenli, geri kalanı da Katalan, İspanyol ya da İtalyan kökenlidir. Arap, Yahudi ve Hıristiyan gemicilerle bilginlerin uzmanlığına dayanan bu şema ve benzerleri Avrupa sınırları ötesindeki deniz yolculuklarını olanaklı kıldı.

Burnun etrafı

1415'te Portekizliler Fas'ta Müslüman Ceuta (Septe) kentini ele geçirdi. Bu zafer Portekizlilere Batı Afrika sahilinden aşağılara açılmak için bir atlama tahtası sağladı. Atlantik'e bakan coğrafi konumundan yararlanarak, Portekiz krallık hanedanı, Sahra çölünü aşan ticaret yollarına ulaşmayı ve Kuzey Afrika üzerinden Güney Avrupa'ya uzanan deniz ve kara ticaret yollarına yük getiren yüksek vergilerden uzak durmayı istiyordu. Portekiz Kralı Maderia'yı (1420), Azor Adaları'nı (1439) ve Cape Verde'yi (1460'lar) ele geçirdikçe, kereste, şeker, balık ve buğday gibi temel malzemelerin ticareti de altın aramaktan daha önemli hale geldi. Bu da Portekiz kralı açısından deniz yoluyla gerçekleştirilen keşif ve yerleşimlerin yeniden tanımlanmasına yol açtı.

Azor Adaları'na yerleşmelerinin ardından, Portekizliler o ana kadar hiç gidilmemiş yerlere –Ptolemaios'un haritasında "Terra Incognita" olarak bilinen yerlere– yelken açıyordu. Yön bulma ve harita yapımı konusunda Akdeniz becerisinin vukufuna varan Portekizliler güneş tabloları, yıldız haritaları, usturlaplar, oktantlarla güneşin, ayın ve yıldızla-

13. "Mağribi şeması" olarak bilinen bu deniz haritası –"*portolan*"– 1330 civarında Kuzey Afrika'da çizildi; paylaşılan bilginin Akdeniz'de yön bulmayı nasıl şekillendirdiğini göstermektedir.

rın konumlarına bakarak enlemi hesaplamakta kullanılan gereçleri geliştirmeleri için Yahudi bilginlerden yararlandılar. 1480'lere gelindiğinde bu bilimsel gelişmeler o kadar başarılıydı ki Portekizliler Sierra Leone'yi aşıp Gine sahilinde ticaret noktaları (kendi deyimleriyle *feitoria*) oluşturmuştu.

Bu gelişmelerden kaynaklanan ticari karşılaşmaların Batı Afrika, Portekiz ve Avrupa'nın geri kalanındaki toplulukların kültürü ve ekonomisi üzerinde dikkate değer bir etkisi oldu. Halkların birbirine karışması Batı Afrika'da *lançados* adı verilen, otonom, heterojen toplulukların yaratılmasına yol açtı. Altın, biber, fildişi ve abanoz karşılığında bakır, at ve kumaş ticareti yapılıyordu. 15. yüzyılın sonuna gelindiğinde, Lizbon'a ulaşan altın Portekiz'in ilk kez kendi ulusal parasını –*crusado*– çıkarmasına ve klasik, Müslüman-Hintli ve İran motiflerini kaynaştıran ve bugün bile Lizbon, Goa ve Macau gibi birbirinden çok uzak yerlerde görülebilen çok iddialı bir kamu binaları inşası programının başlamasına olanak tanıdı.

Aralık 1488'de Bartolomeu Diaz Lizbon'a döndüğünde Afrika'nın en güney ucunu yelkenlisiyle aştığını ilan etti. O zamanlar, Portekizli bir coğrafyacının belirttiğine göre, Diaz'ın fark ettiği gibi, "sahil burada kuzeye ve kuzeydoğuya, Mısır'ın altında yer alan Etiyopya'ya ve Arap Körfezi'ne doğru dönmekte ve Hindistan'ın keşfi konusunda büyük ümit vaat etmekteydi". Bunun sonucunda da Diaz "buraya 'İyi Ümit Burnu' adını verdi". Bu haber dünyayı hâlâ Ptolemaios'un gözüyle gören haritaları giderek geçersiz kıldı. O andan itibaren Avrupalı seyyahlar gerçekten de "terra incognita"ya, klasik bilgilere artık güvenemeyecekleri tamamen Yeni Dünya'ya yelken açıyorlardı.

Doğu doğudur

Bu keşifleri uzaktan seyreden ve durumdan özellikle etkilenen bir kişi de Diaz'ın Afrika'nın güney burnunu aştığı haberiyle döndüğü esnada Portekiz sarayında bulunan Christopher Columbus'tu. Columbus'un Portekizli seyyahların uygulamalı başarılarını yakından gözlemlemesi ve klasik coğrafyaya olan merakı çok önemli bir karar almasına neden oldu. Columbus, Ptolemaios ve Marco Polo'nun Asya'nın boyutlarına ilişkin çok abartılı hesaplamalarını gerçek kabul etti. Ama aynı zamanda eğer Ptolemaios'un dünyanın çevresi hakkındaki tahmini doğruysa, o halde, Avrupa'dan batıya doğru Asya yönünde yapılacak bir yolculuğun Portekizlilerin izlediği güneydoğu yolundan çok daha kısa olacağının da farkına vardı. Columbus Japonya ile batıdaki Azor Adaları arasındaki uzaklığın 3.000 mil olduğunu hesapladı. Aslında bu mesafe 10.000 milden fazlaydı. Ptolemaios'un hem Asya'nın hem de yerkürenin boyutlarına ilişkin hesaplamaları yanlıştı. Columbus'un bundan haberi olsaydı 1492'deki yolculuğa asla başlamayabilirdi.

Columbus düşüncesini önce 1485 yılında Portekiz sarayına sunduysa da Lizbon zaten doğuya giden deniz yolunu Güney Afrika üzerinden başarıyla kat ettiği için Columbus'un planı reddedildi. Bunun üzerine, Columbus önerisini Kastilya kralına götürdü. Kastilya, İber Yarımadası'ndaki Müslümanlarla sürekli çatışma halinde bulunduğu için parasal sıkıntı içindeydi. Doğudan gelen baharat ve altın pazarını ele geçirme olasılığı kaçırılamayacak kadar değerliydi; Columbus'a finansman desteği öne-

rildi. 2 Ağustos 1492 tarihinde Columbus nihayet Güney İspanya'da yer alan Palos'tan ilk yolculuğuna başladı; emrindeki üç gemi içinde toplam doksan adam vardı.

Atlantik'te yaklaşık iki ay yol aldıktan sonra, 10 Ekim Perşembe günü Columbus Bahamalar'ı gördü; burada karaya çıkıp "hepsi de yapılı, çok etkileyici bedenlere ve çok güzel yüzlere sahip" olan ve aynı zamanda "çok iyi hizmetkâr ve çok akıllı" oldukları anlaşılan yerli halkla karşılaştı. Columbus sabırsızlanıyordu, çünkü asıl istediği "Cipangu [Japonya] olduğuna inandığı bir diğer büyük adaya geçmek[ti], zira yanındaki yerlilerin gösterdiği işaretler de bunu doğruluyor, oraya 'Colba' diyorlardı". Columbus Japonya'ya varmak üzere olduğundan emindi. Sonraları "Colba"nın Küba olduğu anlaşıldı. Küba ve Haiti sahillerini dolandıktan sonra bayrak gemisini enkaza çevirdi ve çok az miktarda altın ve zorla gemiye bindirilmiş birkaç yerliyle gerisin geri döndü.

Columbus'un Avrupa'ya dönüşü diplomatik bir fırtınaya neden oldu. Bunun nedeni bir "Yeni Dünya" keşfetmesi değildi – Columbus hâlâ batıya yelken açarak doğuya ulaştığı fikrini savunuyordu. Portekiz, Kastilya destekli araştırma seferinin, "Gine ötesinde" gerçekleştirilecek bütün keşifler üzerinde Portekiz'in tekeli olacağını garantileyen eski tarihli bir anlaşmanın kurallarına aykırı olduğu itirazını dile getirdi. Fakat bu ifadenin müphemliğiyle kendi ülkesinin tarafını tutan İspanyol papanın araya girmesi sonucunda yeni keşifler Tordesillas Anlaşması (1494) gereğince Kastilya'nın hanesine yazıldı. Yine bu anlaşmaya göre bir harita çizildi ve bu haritada iki krallığın çıkar alanları bir hatla birbirinden ayrıldı. Delegelerin vardığı kara-

ra göre, Atlantik'ten aşağı doğru uzanan ve "Cape Verde Adaları'nın üç yüz yetmiş fersah uzağı"ndan geçen "düz bir sınır ya da çizgi belirlenip çizildi". Bu hattın batısında kalan her şey Kastilya'ya, doğusunda (ve güneyinde) kalan her şey de Portekiz'e aitti. Kastilya doğuya giden yeni bir yol olduğuna inandığı şeye sahip olurken Portekizliler de Afrika'yı ve İyi Umut Burnu üzerinden doğu yolunu korumaktaydı.

Tacın mücevheri

Columbus'un Amerika "keşfi" bir başarısızlık olarak görüldü. Doğuya uzanan daha kısa ve ticari açıdan da daha hesaplı bir yolun önünü tıkayacak yepyeni bir bölgesel engel keşfettiğine inanılıyordu. Columbus'un keşfi ve bunu izleyen siyasal anlaşmazlık yüzünden Diaz'ın keşfine yatırım yapma girişimleri geciken Portekizliler Hindistan'a ulaşmak amacıyla Ümit Burnu'nu aşacak yeni bir sefer başlattı. Temmuz 1497'de Vasco da Gama her biri yirmi top ve çeşitli ticaret malları taşıyan dört ağır gemiden oluşan filosu ve yüz yetmiş adamıyla Lizbon'dan ayrıldı. Burun aşılırken, Gama kendisini haritalarda yer almayan sularda buluverdi. Daha da beteri, Portekizlilerin astronomik hesaplamalara dayanan yön bulma becerileri Hint Okyanusu'nun bilinmeyen gökyüzü altında hiçbir işe yaramıyordu.

Malindi'ye ulaşan da Gama zamanının en iyi yön bulma ustalarından biri olarak ün salmış bir Arap astronomi uzmanı kaptanı işe aldı:

Adamla kısa bir tartışmadan sonra Vasco da Gama onun bilgisinden çok memnun kaldı: temel olarak kaptan da Gama'ya üzerinde bütün Hindistan sahilinin kıyılarının Mağribilerin yöntemiyle, yani meridyen ve paralel çizgilerle çizildiği bir harita gösterdi... Ve da Gama yanında bulunan kocaman bir ahşap usturlap ile güneşin ufuk çizgisinden yüksekliğini ölçmek için kullandığı diğer metal gereçleri gösterdiğinde, kaptan hiç şaşırmadı ve Kızıldeniz'deki bazı kaptanların üçgen şekilli pirinç gereçler ve oktantlar kullanarak güneşin yüksekliğini ve özellikle de yön bulmada sık sık danıştıkları Kutup Yıldızı'nın yüksekliğini ölçtüklerini söyledi.

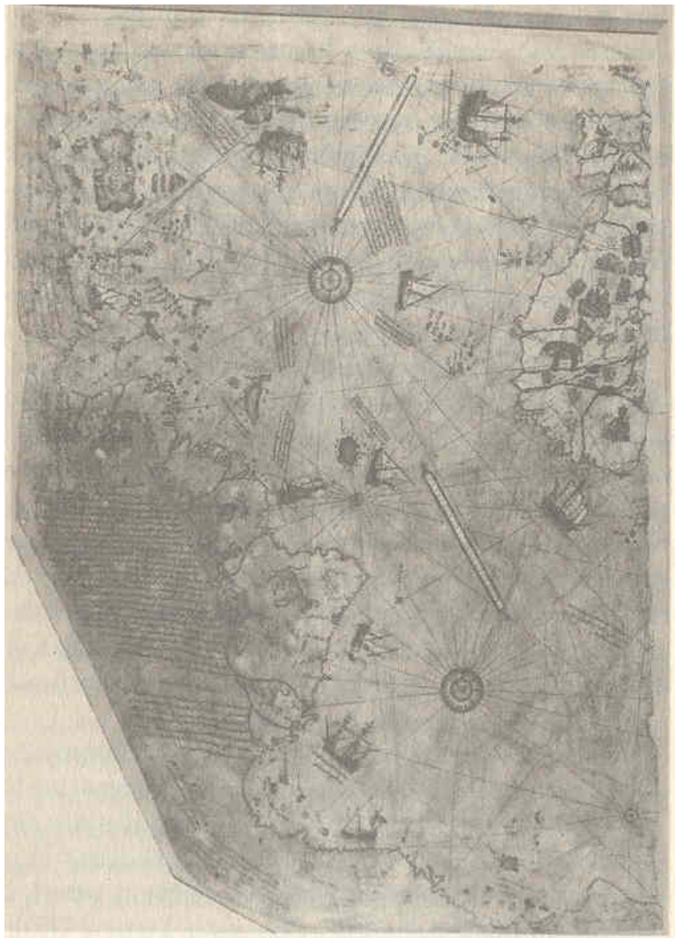
Bu teknikler Avrupalı kaptanlar açısından birer yenilikti. Yahudilerin astronomi uzmanlığı Portekizlileri Ümit Burnu'na kadar getirmişti. Sonunda Hindistan'a ulaşmaları için de İslam'ın yön bulma becerilerini kullanabilirlerdi.

Arap kaptan Vasco da Gama'ya Hint Okyanusu'nu aşması için gereken yön bulma uzmanlığını kazandırmakla yetinmedi. Ayrıca, farkında olmadan, Arapların bilim ve astronomi alanında aldıkları mesafenin ne kadar ileri bir düzeye ulaştığını ortaya koydu. Nasıl ki Ptolemaios'un coğrafya ve astronomi konulu klasik metinleri İskenderiye'den Konstantinopolis, İtalya, Almanya ve Portekiz'e aktarıldıysa, bu metinler Şam, Bağdat ve Semerkand'a da ulaşmıştı. Fatih Sultan Mehmet'in Ptolemaios'un *Geographia*'sını koruma altına alması İslam astronomi ve coğrafya geleneğinin yalnızca bir boyutunu sergiliyordu. 1513'te Osmanlı donanma komutanı Piri Reis, "Temel olarak yirmi çizim ve mappa mundi temel alındı, bunlardan biri de

Büyük İskender zamanında çizilmişti ve *cografiye* adıyla bilinmektedir," dediği dünya haritasını ortaya çıkardı. Bu, Ptolemaios'un *Geographia*'sına yapılan bir göndermeydi. Piri Reis ayrıca "Çin ve Hint denizlerinin yeni haritaları" ile "Araplara ait bir Hindistan haritası, Hindistan ve Çin'in geometrik yöntemlerine göre çizilmiş dört yepyeni Portekiz haritası ve aynı zamanda Columbus'un çizdiği batı toprakları haritası"ndan da yararlandı. İstanbul'daki Osmanlı sarayı belli ki Batı Atlantik'teki gelişmeleri yakından izliyordu.

Bugün elimizde Piri Reis haritasının yalnızca batı parçası var, ama bu bölümün ayrıntıları, Hint Okyanusu'nu gösteren bölümün Portekizlilerin yeni haritalarını Müslüman, Hindu ve Çinli kaptan ve bilginlerin astronomi ve yön bulma uzmanlıklarıyla birleştirme konusunda elimizde bulunan parça kadar büyük beceri sergilediğine kuşku bırakmıyor. Piri Reis'in eklediği yorumlar, keşifler Çağı'nın temelini oluşturan yoğun kültürel alışveriş ve bilgi dolaşımı düzeyini vurgulamakta. Müslümanlar, Hindular ve Hıristiyanlar siyasal ve ticari üstünlüğü ele geçirebilmek için bilgi ve fikir alışverişi de yapıyordu.

Yön bulma deneyimi açısından, da Gama ile beraberindekiler yeni bir dünyaya yelken açtıklarına inanmaktaydı. Ama kısa zaman içinde kültürel açıdan kendilerinin pis, şiddet düşkünü ve teknolojik açıdan da geri olarak algılandıkları şaşırtıcı düzeyde bildik bir dünyaya girmekte olduklarının farkına vardılar. Da Gama Mayıs 1498'de Hindistan'ın güney sahilindeki Calicut'a ulaştı, ama yanında getirdiği hediyeler Calicutlu Samorin'in zarif sarayına sunulmaya değil, ticarette kullanılmaya uygundu. Yerel

14. Piri Reis'in dünya haritası (1513) coğrafi bilgilerin Doğu ile Batı arasında nasıl dolaştığını gösterir.

tüccarlar da Gama'nın kumaş, mercan, şeker, yağ ve bal gibi birbiriyle alakasız hediyelerini görünce "kahkahalarla güldüler ve bunların krala sunulacak türden şeyler olmadığını, Mekke'den ya da Hindistan'ın diğer bölgelerinden gelen en yoksul tüccarların bile daha fazlasını takdim ettiğini söylediler". Uygun hediyeleri sunamamak siyasal bir gerilim yarattı ve Portekizlilerin çok sınırlı düzeyde takasla yetinmelerine yol açtı. Yine de, Eylül 1499'da Lizbon'a dönüşünde Gama'nın sunduğu tarçın, karanfil, zencefil, hindistancevizi ağacı, afyon ve değerli taşlarla keresteden oluşan küçük ama kıymetli kargo Portekiz sarayını sonunda baharat ticaretine giriş yapabileceğine ikna etmeye yetti.

Hint Okyanusu'ndaki ticaret ağına Portekiz'in girişi denizde bir damladan ibaretti. Bölgenin kemikleşmiş ticaret ve alışveriş yapısı ile alınıp satılan malların boyutu ve çeşitliliği ilk başlarda Portekiz filolarının arz ve taleplerini önemsiz kılıyordu. Portekizliler buna farklı alışveriş yöntemlerini pragmatik bir yaklaşımla benimseyip kabullenerek, Hindu ve Müslüman topluluklar arasındaki farklılıklardan yararlanarak ve bölgede çeşitli merkezler oluşturmak için silah gücünden yararlanarak karşılık verdiler. Ancak, Avrupa'daki haritalar, kitaplar ve diplomatik ilişkilerde da Gama'nın yolculuğu Portekiz'in Asya baharat ticaretini tekelleştirmesini pekiştiren unsur olarak anlatılıyordu.

Portekizli komutanın yolculuğunun etkisi Rönesans dünyasının siyasal haritasını değiştirdi. Venedik hemen Portekiz'in ticaretteki rolünü tartışmak için Lizbon'a giden Hintli baharat tüccarlarıyla yapılan görüşmeleri engellemeye kalkıştı ve kendi ticari çıkarlarını savunmak

için hem diplomatik hem de askeri güç kullanmak amacıyla Osmanlılarla ve Mısırlı Memluklarla görüşmelere başladı. 1511'de Portekiz bu girişimlere yanıt olarak İran hükümdarı Şah İsmail'le Mısır'a saldırmak ve böylece hem Venedik'e baharat yollarını kapamak hem de Osmanlılara karşı verdiği savaşta İsmail'e yardım etmek amacıyla görüşmeler başlattı. Rönesans'ta sık sık görüldüğü gibi, ticaret ve servet tehlikeye girdiğinde dinsel ve ideolojik karşıtlıklar ortadan kalkıyordu.

Küresel girişimler

1502'de deniz yolculuğunun ilk büyük aşaması doruk noktasına ulaşmıştı. Ptolemaios'un dünya haritası yerle bir edilmiş ve bizim de kabul edebileceğimiz modern bir dünya görüntüsü belirmeye başlamıştı. Portekizliler Afrika sahillerinden dolanıp Hindistan'a ulaşmış, doğuya giderken rastlantı sonucu Brezilya'yı keşfetmişti (1500) ve Malacca (1511), Hürmüz (1513), Çin (1514) ve Japonya (1543) yönünde ilerlemeyi sürdürdüler. Batıda Columbus'un Amerika kıtasına gerçekleştirdiği üç yolculuk altın, gümüş ve köle açısından çok değerli bir ticareti başlatmıştı. 1497 ile 1502 arasında gerçekleştirdiği dört yolculukla, Amerigo Vespucci, Columbus'un aslında yeni bir kıta keşfettiğini kanıtladı. Keşiflerini matbaa yoluyla duyuran Vespucci, Avrupalıların zihninde bu yeni kıtayla, yani Amerika'yla Columbus'un değil de kendi adının bir tutulmasını garantiye aldı. Kastilya'nın artık kendi malı sayabileceği yepyeni bir kıtası ve İber Yarımadası'ndaki komşusuyla başa çık-

mak için de kurması gereken bir imparatorluğu bulunuyordu.

Avrupalıların algıladıkları biçimiyle coğrafyanın değişmesinin ardından günlük yaşamın dokusunda da bir dönüşüm başladı. Avrupa'ya getirilen baharatların yanı sıra doğudan gelen hindistancevizi, portakal, Hint yerelması ve muz ile Amerika kıtasından getirilen ananas, yerfıstığı, papaya ve patates insanların ne yediklerini ve nasıl yediklerini etkiledi. Artık "baharat"" denilince akla çok çeşitli uyuşturucuların (bunlar arasında afyon, kafirun ve kendir de yer almaktaydı) yanı sıra kozmetik ürünleri, şeker, balmumu da gelmekteydi. İpek, pamuk ve kadife insanların giyim alışkanlıklarını etkilerken misk gibi kokular da insanların kokusunu değiştirdi. Çivit, parlak kırmızı, lak, safran ve şap gibi boyalar Avrupa'yı daha parıltılı bir yer haline getirirken porselen, kehribar, abanoz, sandal ağacı, fildişi, bambu ve lakeli kereste de varlıklı bireylerin kamu binaları ile konutlarının iç mekânlarını değiştirdi. Lale, papağan, suaygırı, satranç setleri, cinsellik uygulamaları ve tütün de Avrupa'ya doğu ve batıdan ulaşan daha dar kullanımlı ama değerli mallardan yalnızca bazılarıydı. Lizbon akla gelen her şeyin satın alınabileceği, Avrupa'nın en varlıklı kentlerinden biri haline geldi. Prensler mücevherlerini, zırhlarını, heykellerini, tablolarını, bezoar taşlarını ve hatta papağan, maymun ve atlarını halka sergilerken Albrecht Dürer sahip olduğu Afrika yapımı tuzlukları, Çin porselenleri, sandal ağaçları ve papağanlarını ve Hindistan'dan gelen hindistancevizleri ile tüyleri övgüyle sıralıyordu.

1513'te Portekizliler nihayet karanfilin tek merkezi olan Endonezya Takımadaları'nda yer alan küçük bir ada

kümesine, Molucca Adaları'na ulaştı. Bu keşif ciddi bir siyasal krizi tetikledi. Tordesillas Anlaşması'ndan beri Portekiz doğudaki ticari çıkarlarının peşinde koşarken Kastilya da batıya açılmaya odaklanmıştı. Bu durum Tordesillas Anlaşması'nın koşulları belirlenirken kullanılan dümdüz bir harita üzerinde sorun yaratmayabilirdi. Fakat Molucca Adaları'nın keşfiyle birlikte böyle bir hattın küre boyutundaki bir dünya üzerinde çizilmesi durumunda doğu yarımküreyi içerip içermeyeceği sorusu gündeme geldi.

İşte bu aşamada sahneye Fernão de Magalhães, daha bilinen adıyla Ferdinand Magellan çıktı. Molucca Adaları'na batıdan ulaşmanın Portekizliler gibi İyi Umut Burnu'nu aşarak ulaşmaktan daha kısa süreceğini düşünmekteydi. Ancak, Columbus'un batıya yelken açmak yoluyla doğuya ulaşma planını yeniden hayata geçirirken, Magellan'ın karşısına Portekizlilerin böyle bir plana muhalefeti çıktı; bu nedenle de planını Kastilya Kralı ve geleceğin Habsburg İmparatoru 5. Karl'a götürdü. Bu, uzun mesafeli yolculuğa yatırım yapılmasını gerektiren, Rönesans döneminin "keşif" amaçlı birçok yolculuğuna motivasyon sağlayan tipik bir ticari öneriydi. Magellan'ın önerisi batı yönünde Molucca Adaları'na yelken açmak ve ardından da Güney Amerika üzerinden geri dönmekti. Bu durumda Kastilya diplomatik ve coğrafi açıdan öncü olduğu gerekçesiyle Molucca Adaları üzerinde hak iddia edebilecek, Portekiz'in üstün nitelikli baharatlarının önünü kesecek ve Lizbon'a akan servetin yönünü Kastilya'ya çevirecekti. Magellan'ın finans desteği için gerçekleştirdiği başarılı girişim küresel düşünmeye dayanıyordu. 1519 yılında elinde "dünyanın tamamını gösteren ve izlemeyi önerdiği rotanın da işaretlendiği

çok iyi kotarılmış bir yerküre" ile Sevilla kentine vardı. Artık 16. yüzyıl dünyasının siyasal ve ticari coğrafyasını en doğru bir biçimde yansıtanlar haritalar değil, kürelerdi.

Magellan Kastilya'yı hemen ikna etti. Eylül 1519'da yelken açtı. Güney Amerika sahilleri boyunca ilerlerken Magellan iki ayaklanmayı bastırmak zorunda kaldı, Güney Amerika'nın bugün onun adını taşıyan ucundaki boğazda bir geçiş noktası ararken iki gemi kaybetti. Haritalarının gösterdiğinden daha geniş olan Pasifik Okyanusu'nu geçerken de haftalar harcadı. Filo nihayet Nisan 1521'de Filipinler'deki Samar'a ulaştı; Magellan burada önemsiz bir yerel çekişmeye karıştı ve kırk adamıyla birlikte öldürüldü. Filodan geri kalanlar yeniden yelken açıp sonunda Molucca Adaları'na ulaştı; orada gemilerine karanfil, biber, hindistancevizi ve sandal ağacı yüklediler. Dönüş yolu olarak planlandığı üzere Magellan Boğazı'nın yolunu tutmaya cesaret edemedikleri için, mürettebat devriye gezen Portekiz gemileri tarafından yakalanma riskini de göze alarak İyi Ümit Burnu yolundan dönmeye karar verdi. Bu kararlarıyla da küresel br tarih yazdılar. 8 Eylül 1522'de, 240 kişilik mürettebattan geriye kalan 18 kişi Sevilla'ya geri döndü ve bilindiği kadarıyla yerkürenin çevresini ilk kez dolanan insanlar olarak tarihe geçti.

Magellan'ın yolculuğunun haberi diplomatik bir hiddet dalgasına neden oldu. 5. Karl hiç zaman yitirmeden yolculuğun Molucca Adaları'nın yerkürenin kendisine ait bölümünde yer aldığını kanıtladığı yorumunda bulundu. Danışmanları bu sahiplenme için diplomatik ve coğrafya temelli bir neden yapılandırmaya başladı. Ptolemaios'un Asya'nın boyutunu aşırı büyük tahmin etmesi işlerine ya-

radı. Asya'nın hatalı genişliğini haritalarında yineleyerek, Kastilya, Molucca Adaları'nı olduğundan daha doğuya ve böylece de yerkürenin kendi payına düşen bölümüne yerleştirdi. Kastilyalılar, "Ptolemaios'un betimleme ve çizimleri ile yakın tarihlerde baharat bölgesinden gelenlerin bulduğu betimleme ve çizimler birbirinin benzeridir (...) Bu nedenle Sumatra, Malacca ve Molucca adaları bizim bölgemize aittir" savını destekleyen harita ve yerküreler sundular.

İki krallık 1529 tarihinde anlaşmazlıklarını çözmek için son bir çaba göstermek amacıyla Zaragoza'da bir araya gelirken, Kastilya da Portekizli haritabilimci Diego Ribeiro'yu Molucca Adaları'nı yerkürenin Kastilya bölümüne yerleştiren bir dizi harita ve yerküre yapmakla görevlendirdi. Bu, Rönesans dünyasının bugün de farkına varılabilecek kadar modern bir anlamda küreselleştiği bir andı. Magellan'ın yolculuğunun sonuçları, yerkürelerin dünyanın şekli ve boyutunun çok daha inandırıcı betimlemeleri haline geldiği anlamını taşıyordu.

Bu tür yerküreler günümüze ulaşmadıysa da Ribeiro'nun 1529 tarihli yerküresi anlaşmazlığın da temel niteliği haline gelen coğrafi gerçekliğin çarpıtılması gerçeğinin canlı bir örneğidir. Ribeiro Molucca Adaları'nı Tordesillas hattının 172 buçuk derece batısına yerleştirdi – yarımkürenin Kastilya bölümünün yalnızca yedi buçuk derece içine. Bu harita 5. Karl'a gerek duyduğu pazarlık gücünü verdi. Ada üstündeki haklarını gerisin geri talihsiz Portekizlilere sattı. Karl aslında Molucca Adaları'na batıdan bir ticaret yolu oluşturmanın çok büyük masraf ve lojistik destek gerektireceğinden ötürü, kısa vadeli nakit gelirin uzun vadeli

ticari yatırımdan daha tercih edilir olduğunun farkına varmıştı. Coğrafya konusundaki elçabukluğunun asla farkına varılmayacağını tahmin eden Ribeiro da Kastilya'nın en saygıdeğer haritabilimcisi haline geldi, çünkü boylamları hesaplama konusunda şaşmaz bir yöntem bulunmadığı sürece Molucca Adaları'nın kesin konumunu belirlemek olanaksızdı.

Yeni dünyalar, eski öyküler

Columbus'un Amerika keşfiyle birlikte Karl'ın Habsburg İmparatorluğu'nun kasalarına akmaya başlayan altın ve gümüş doğu baharat ticaretinin gelirini küçültmeye başladı. Portekiz doğu boyunca yepyeni ticaret ve alışveriş mekanizmaları gerektiren ticaret noktaları oluşturmuşken, İspanya da Amerika'yı devasa bir köle ve madencilik sömürgesine dönüştürmek için askeri gücünü kullandı.

1521'de Hernan Cortes Aztek İmparatorluğu'nun başkenti olan Tenochtitlán'a (bugünkü Mexico City) vardı; ardından da imparatorluğu belirli bir plana bağlı kalarak yok etti. Bu arada İmparator Montezuma da dahil olmak üzere halkın büyük bölümünü öldürdü. 1533'te maceracı Francisco Pizarro İnka İmparatorluğu'nun başkenti Cuzco'nun (günümüzde Peru sınırları içinde) işgali için bir avuç *conquistador* ile attan oluşan birliğe önderlik etti. Yerli halkın işgal edilen ve *encomienda* olarak bilinen bölgelerde yarı feodal bir düzen kuran İspanyolların gerçekleştirdiği şiddet yüklü yağma karşısında çok az ticari ya da askeri gücü vardı. Bu düzen altında küçük yerel topluluk-

15. Diego Ribeiro'nun yerküresinde coğrafi bilgiler Molucca Adaları'nı yerkürenin Habsburg'a ait olan bölümüne yerleştirecek biçimde çarpıtılmaktaydı.

lar İspanyol idareciler yönetiminde bölündü; bu yöneticiler insanlara zalimce sömürüye dayalı bir "geçim kaynağı" (aslında ücret almadan zor işlerde çalışmak demekti) ve Hıristiyanlık eğitimi sağlıyordu.

Hiç de aşırı olmayan hesaplamalara göre 1500 yılında yaklaşık 400 milyon olan dünya nüfusunun kabaca 80 milyonu Amerika kıtasında yaşıyordu. 1550'ye gelindiğinde Amerika kıtasının nüfusu yalnızca 10 milyondu. 16. yüzyılın başında Meksika'nın nüfusunun 25 milyon olduğu tahmin edilir. 1600 yılında bu sayı bir milyona inmişti. Avrupa'dan gelen çiçek ve kızamık gibi hastalıklar yerli nüfusun büyük bölümünü silip süpürdüyse de savaş, katliam ve kötü muamele de pek çok kişinin ölümüne neden oldu. Yığınlarca altın ve gümüş keşfetme hayali çabucak kirli ve ölümcül bir madencilik ve köleleştirme işi haline geldi.

İspanyolların Amerika kıtasını sömürmesinin Avrupa ekonomisi üzerinde doğrudan etkisi oldu. Önceleri Haiti ve Orta Amerika'dan Avrupa'ya altın akışı söz konusuydu. Ancak, Meksika ve Peru'nun fethedilmesiyle birlikte denge gümüş madenciliği lehine gelişti. 1543 ile 1548 arasında Mexico City'nin kuzeyinde Zacatecas ve Guanajuato'da gümüş damarlarına rastlandı; 1543'te İspanyollar Bolivya'daki Potosi bölgesinde ünlü tek parça gümüş tepeyi keşfettiler. En etkileyici gelişme de 1555'te cıvayla amalgam oluşturma işleminin keşfedilmesiydi; bu sayede gümüş madeni cıvaya katılmakta ve çok daha saf oranlarda gümüş elde edilmekteydi. Bunun sonucunda da Avrupa'ya büyük bir gümüş akışı başladı. 16. yüzyılın sonuna gelindiğinde Avrupa'ya yılda yaklaşık 270.000 kilo gümüş ile 2.000 kilo

altın erişmekte, bu da enflasyon artısını kemikleştirmekte, iktisat tarihçilerinin "ücret devrimi" dedikleri şeye katkı sağlamaktaydı; ücretler ve harcamalar yavaş yavaş yükselirken Avrupa kapitalizminin uzun vadeli gelişiminin anahatları da ortaya çıkıyordu.

Amerika'daki madenler ve araziler için işçiler gerekliydi; yerel nüfusun yok edilmesi de kısa zaman içinde İspanyolların emek için başka bir kaynağa yönelmeleri anlamına geliyordu. Çözüm kölelerde yatıyordu. 1510'da Kastilya Kralı Ferdinand Haiti ve çevresindeki adalardaki madenlere elli Afrikalı kölenin gönderilmesine izin verdi. 1518 yılında Alonso Zuazo aynı bölgeden 5. Karl'a yazdığı mektupta Amerikan yerlilerinin çalışma hızından duyduğu endişeyi dile getiriyordu. Önerisi de "çok narin oldukları için ancak hafif işlere uygun olan yerliler karşısında oradaki işler için en ideal insanlar olan zencilerin gönderilmesi"ydi. 1529 ile 1537 arasında Kastilya yönetimi Afrika'dan Yeni Dünya'ya köle taşınması için 360 yazılı izin verdi. Böylece, zorla ele geçirilen ya da Batı Afrika'daki Portekizli "tüccar"lardan 50 peso karşılığında satın alınan Afrikalı kölelerin teknelere tıka basa doldurulup Yeni Dünya'ya gönderilmeleriyle birlikte Rönesans'ın en sefil niteliklerinden biri vücut buldu. Amerika kıtasında bu köleler iki katına satılmakta, ardından da madenlerde ve malikânelerde çalışmaya gönderilmekteydi. 1525 ile 1550 arasında yaklaşık 40.000 köle Afrika'dan Amerika kıtasına gönderildi; Avrupa zenginleşirken Afrika topluluklarında tam bir çöküntü yaşandı.

Amerika kıtasında gerçekleşen katliam ve baskıya bütün İspanyollar destek sağlamıyordu. Fransisken Kilisesi'nden

Rahip Motolinia, "Eğer bu kadar kötülüğe neyin neden olduğunu sorarsanız, şu yanıtı veririm: aç gözlülük," demekteydi. Bartolomé de Las Casas da benzer düşünceleri paylaşarak, "Onları [Amerika yerlilerini] onlara karşı taşıdıkları nefret hissinden ötürü öldürdüklerini söylemek istemiyorum; onları öldürüyorlar çünkü zengin olmak ve bol altına sahip olmak istiyorlar," diyordu. Felsefi açıdan, Yeni Dünya'nın keşfedilmesi Avrupa'nın kendi kültürel üstünlüğüne yönelik anlayışın da değişmesine neden oldu. 1580'de yayımlanan *Essais* adlı eserinde yer alan "Des Cannibales" başlıklı yazısında, hümanist Michel de Montaigne, birkaç Brezilya yerlisiyle enine boyuna tartıştığını ileri sürüyordu. Vardığı sonuca göre, "bu halkların vahşi ya da barbarca bir yönü yoktu; yalnızca insan alışkın olmadığı her şeyi barbar diye adlandırıyordu". Montaigne "uygarlık" ve "barbarlık" kavramlarının algılanmasına oldukça kuşkucu ve bağıl bir tavırla yaklaşarak şu görüşü dile getiriyordu: "Aslında bu insanları aklın gereği barbar olarak nitelendirebiliriz, ama kendimizle kıyaslayarak barbar dememiz doğru olmaz; bizler her türlü barbarlık konusunda onları kat kat aşıyoruz."

Amerika'nın keşfi, Rönesans dönemi Avrupası'nın dünya görüşünde devrim yarattı. Kökleri çok derinlere uzanan ve yerli halkların kültürünü, dilini ve inanç dizgelerini barındırmaya uygun olmayan klasik felsefi ve dinsel inançları altüst etti. Kısmen, Avrupa'nın Ortaçağ dünyasından daha modern bir dünyaya geçişini tanımlama sorumluluğunu taşımaktaydı. Ancak, Amerika'nın keşfi aynı zamanda yeni ve bilinmeyene duyulan çok değişken korkuya ve sınırlı bir varsıllık ihtirasına neden oldu; bu-

nun sonucunda da Amerika kıtasında yerli halklara reva görülen inanılmaz ıstırap ve baskı da görmezden gelindi. Bunun sonucu, bugün Güney Amerika'nın büyük bölümünde hüküm süren yoksulluk ve siyasal dengesizlikte ve modern küresel ekonominin büyük bölümünde yer alan servet ve fırsat eşitsizliğinde görülebilir.

V. Bölüm

BİLİM VE FELSEFE

Gel, Mephistopheles, tartışalım yeniden,
Ve düşünelim kutsal astrolojiyi.
Söyle, kat kat gök var mı ayın ötesinde?
Bütün gök cisimleri birer küre mi,
Tıpkı bu yuvarlak dünyanın olduğu gibi?

(Faustus, Christopher Marlowe'dan *Doctor Faustus* içinde, yaklaşık olarak 1592)

Christopher Marlowe'un *Doctor Faustus*'u Rönesans çağında yükselişe geçen bilimsel ve izafi düşünceyle bağlantılı heyecan ve tehlikeleri ortaya koyar. Faustus astronomi, anatomi ve felsefe konularında öğrenmenin sınırlarına dayanmış olan bilgin bir "astrolog"dur. Ölüm karşısında yaşamın gizemli güçlerini ararken, Faustus, ruhunu şeytan Mephistopheles'e satar. Tövbe etme fırsatını da reddeder. Onu asıl ilgilendiren, Mephistopheles'i "kutsal astroloji" denen tartışmalı konuda sorguya çekmektir. Faustus sonunda lanetlenir ve cehennemi boylar. Fakat öğrenmeyi tercih etmesi ve dini hor görmesi Rönesans'ın ileri aşamalarındaki ortak görüşleri yansıtmaktadır. Faustus'un ka-

deri bilimsel deney etiğine ilişkin modern endişeleri taşır. Bu kararsızlık (öğrenmek istiyoruz; peki gereğinden fazlasını öğrenebilir miyiz?) 15. ve 16. yüzyıllarda gerçekleşen popüler ve uygulamalı bilim dönüşümlerinin ruhunu yansıtır. Bireyin kendi zihni, bedeni ve çevresiyle ilişkisi gibi sorunlara uygulanabilir çözümler bulmak ve kültürler arasında fikir alışverişi sağlamak arayışı, yeni teknolojilerin etkisinin yepyeni bilimsel işbirliğinin bir sonucu olarak dönüşüm geçirmiştir.

Makro evrenden mikro evrene

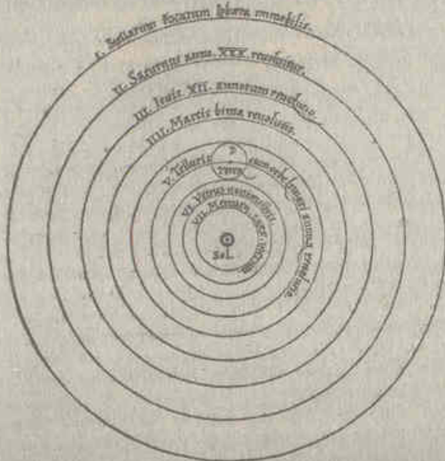
Faustus ruhunu sattıktan sonra Mephistopheles'ten "gökyüzünün tüm özelliklerini ve gezegenlerini görebileceği" bir kitap ister. Faustus'un başvurabileceği belki de en tartışmalı kitap Polonyalı din adamı ve astronom Nicolaus Copernicus'un kaleme aldığı *De revolutionibus orbium coelestium*[1] olabilirdi. Copernicus'un ilk kez Mayıs 1543'te Nürnberg'te yayımlanan devrim niteliğindeki kitabı dünyanın evrenin merkezinde yer aldığı biçimindeki Ortaçağ inancını tepetaklak ediyordu. Copernicus'un gökyüzü kavrayışı açısından dünya, bilinen diğer bütün gezegenlerle birlikte, güneşin çevresinde dönmekteydi. Copernicus Klasik Yunan ve Arap astronomi bilginlerinin eserlerini incelikli bir biçimde revizyondan geçiriyordu.

Copernicus görüşlerinin devrimsel önemini sınırlandırabilmek için bu görüşleri klasik bir bilimsel geleneğe

1) *Gökcisimlerinin Dönüşleri Üzerine.*

NICOLAI COPERNICI

net, in quo terram cum orbe lunari tanquam epicyclo contineri
diximus. Quinto loco Venus nono mense reducitur. Sextum
deniq; locum Mercurius tenet, octuaginta dierum spacio circũ
currens. In medio uero omnium residet Sol. Quis enim in hoc

pulcherrimo templo lampadem hanc in alio uel meliori loco po
neret, quàm unde totum simul possit illuminare? Siquidem non
inepte quidam lucernam mundi, alij mentem, alij rectorem uo-
cant. Trimegistus uisibilem Deum, Sophoclis Electra intuentẽ
omnia. Ita profecto tanquam in solio regali Sol residens circum
agentem gubernat Astrorum familiam. Tellus quoq; minime
fraudatur lunari ministerio, sed ut Aristoteles de animalibus
ait, maximã Luna cũ terra cognationẽ habet. Concipit interea à
Sole terra, & impregnatur annuo partu. Inuenimus igitur sub
hac

16. Nicolaus Copernicus'un De revolutionibus orbium coelestium (1543) için oluşturduğu, güneşi merkez alan düzen. İlk kez güneş ("Sol") evrenin merkezinde yer almaktaydı.

yerleştirmeye çalıştı. Fakat Katolik Kilisesi dehşete kapılıp kitabı yasakladı. Copernicus'un savı, dünyanın –ve üzerindeki insanlığın– evrenin merkezinde yer aldığı biçimindeki İncil kökenli inancı yıkmaktaydı. Bu aslında özgürleştirici ama tehlikeli bir görüştü.

Copernicus'un tezi yayımlandıktan bir yıl kadar sonra bilimin başka bir alanında devrim yaratacak başka bir kitap yayımlandı: Andreas Vesalius'tan *De humani corporis fabrica.*[1] Vesalius'un Haziran 1543'te Basel'de yayımlanan kitabı modern bilimin ve anatominin başlangıcını belirledi. Eserin başlık sayfasında, Vesalius, çevresinde öğrenciler, vatandaşlar ve meslektaşı doktorlarla çevrili bir biçimde, bir "tiyatro"da gerçekleştirilen halka açık anatomi dersini yaparken gösterilir. Vesalius bir yandan dişi kadavranın karın bölgesini açarken diğer yandan da resme bakan kişinin gözlerinin içine bakmaktadır. Bu bakış da okuyan kişiyi kitabı açmaya ve insan bedenini o teşrih edilmiş bedenin yukarılarında resmedilen iskelete kadar indirgeyen anatomi uzmanının izinden gitmeye teşvik eder. Vesalius insan bedeninin içinin gizemini karmaşık bir et, kan ve kemik haritası, potansiyel açıdan sonsuz bir araştırma alanı olarak gözler önüne serdi. İnsan bedeninin gizemlerini araştırması daha sonraları, 16. yüzyılda gerçekleşen kulak, dişi üreme organları, toplardamar sistemiyle 1628'de William Harvey'nin kan dolaşımı kuramı için gereken başlangıcı sağladı.

Vesalius'un anatomi çalışmaları yöntemsel gözlemlere ve görgül gerçekliğin analizine dayanıyordu. Vesalius açısından, bu, kendisinin de itiraf ettiği gibi, idam edilenlerin

1) *İnsan Bedeninin İşleyişi.*

17. Andreas Vesalius'un *De humani corporis fabrica* (1543) adındaki kitabının başlık sayfasında anatomik işlem sanki bir tiyatrodaymış gibi gerçekleştirilir.

ve hastalıktan ölenlerin bedenlerini çalmak anlamına geliyordu: "Çok istediğim şeyleri gecenin bir yarısında alıp kaçmaktan korkmuyordum." Vesalius insan bedeninin mikroskobik gizemlerini keşfederken, Copernicus da evrenin makroskobik gizemlerini inceliyordu. Bunların taşıdığı önem ise çok fazlaydı. Copernicus sonuçta kutsal düzende sıralanmış bir dünya olduğu kavramını çürüterek bilimin zaman ve uzam anlayışını değiştirdi. Bunun yerine, dünyanın evrenin devasa zaman ve uzamı içinde yalnızca bir gezegen olduğu algılandı. Vesalius bireyi kan, et ve kemiklerin sonsuz düzeyde karmaşık ve ayrıntılı bir mekanizması olarak görmekteydi; daha sonraları Shakespeare'in Hamlet karakteri bu mekanizmadan "öz olarak toz" diye bahsedecek ve felsefeci René Descartes da "hareket eden makine" diyecekti.

Copernicus ve Vesalius'un çalışmalarının yanı sıra bilimsel açıdan sorgulayıcı, yeni yeni gelişen disiplinleri tanımlamaya başlayan yüzlerce kitap yayımlandı. Luca Pacioli'nin *Summa de arithmetica, geometrica, proportioni et proportionalita* (1494) adlı kitabı 1472 ile 1500 arasında İtalya'da yayımlanan 214 matematik kitabından biriydi ve aritmetik ile geometrinin pratik uygulamalarının açıklandığı ilk eserdi. 1545'te astrolog Geronimo Cardano cebir konulu ilk çağdaş Avrupa kitabı sayılan *Ars magna*'yı yayımladı. 1537'de Niccolò Tartaglia fiziği konu alan *Nuova Scienza* adlı çalışmasını, ardından da *Trattato Generale di Numeri e Misure* (1556) adındaki aritmetik çalışmasını yayımladı. Beşeri bilimlerde Leonhard Fuchs *De historia stirpium commentarii insignes* (1542) ile 500 bitkiyi ele alırken Conrad Gesner'in *Historiae Animalium* (1551-8) adlı

çalışmasında hayvanbilimi yeniden tanımlayacak yüzlerce çizim yer almaktaydı. Coğrafya alanında ise, dünyanın haritalandırılması konusunda yeni yollar bulma denemelerinin sonucunda Gerard Mercator'un 1569 tarihli dünya atlası ortaya çıktı: Mercator'un ünlü projeksiyonu bugün de kullanılmaktadır.

Rönesans'ta bilimsel yenilik her zaman pratik gereksinimlerle bağlantılıydı, özellikle de savaş alanında. Niccolò Tartaglia'nin mekanik, dinamik ve hareketi konu alan eserleri balistik hakkındaki ilk modern çalışmalardı. *Quesiti ed Invenzioni Diverse* (1546) adlı çalışması askeri hevesi bilinen 8. Henry'ye atfedilmişti ve balistiğin yanı sıra ağır silahların yaratılmasını ve kullanımını ele almaktaydı. Tartaglia'nin eseri silah ve savaş aletleri alanında 14. yüzyılın başlarından itibaren barutun bir sevk unsuru olarak kullanımından 16. yüzyılda ortaya çıkan anlaşmazlıklarda süvarilerin belirleyici bir unsur olarak ön plana çıkmalarına kadar birçok yeniliğe hem yanıt verdi hem de önayak oldu. Bu türden askeri-bilimsel gelişmelerin etkisi anatomi ve cerrahi alanlarında daha fazla gelişmeye yol açtı. 1545'te Vesalius'a hayranlık besleyen Ambroise Paré 1540'lı yıllarda Fransız-Habsburg savaşlarındaki varlığına dayanarak cerrahi konulu kendi çalışmasını yayımladı. Paré ateşli silah yaralarının zehirli olduğuna ilişkin yaygın inancın yanlışlığını kanıtladıktan sonra yaraların kızgın yağla ovulmasını reddetti; bu da daha sonraları Paré'nin modern cerrahinin babası olarak tanınmasına yol açan uygulamaya dönük bir yenilikti.

Geometri ve matematik de gitgide karmaşık bir hal alan ve çoğu zaman da görünmez bir biçimde gerçekle-

şen mal hareketini ve kâğıt para akışını anlamak için yeni yollar öneriyordu; ama bunlar aynı zamanda gemi tasarımı, inceleme ve harita yapımında yeni gelişmelere olanak tanıdı. Bu da daha önce hayal bile edilemeyen bir sürat ve hacimde çok hızlı ticari işlemlerin habercisiydi. Regiomontanus'un *De Triangulis* adlı eseri 16. yüzyıl harita yapımcıları ve kaptanları açısından çok önemli hale geldi. Kitapta küresel trigonometrinin ele alınışı harita bilimcilerin dünya yüzeyinin eğilimini dikkate alan yerküreler ve harita projeksiyonları oluşturmalarını sağladı. İlk basılı eser de yerkürenin etrafının ilk kez kat edildiği 1522 sonrasında ilk yerküre ticaretinin başladığı yer olan Nürnberg'de 1533'te yayımlandı.

Matematik, astronomi ve geometri alanlarındaki bilimsel yenilikler hem doğu hem de batı yönünde gitgide daha iddialı hale gelen uzun mesafeli deniz yolculuklarının ve deniz ticaretinin yapılmasına olanak sağladı; bu durum yeni olanakların yanı sıra yeni sorunlar yarattı. Afrika, Güneydoğu Asya ve Amerika kıtasında yeni insanlarla, hayvanlarla ve minerallerle karşılaşmak Avrupa fizyolojisinin, bitkibiliminin, hayvanbiliminin ve madenbiliminin hem ufkunu genişletti hem de tanımını değiştirdi. Bu gelişmelerin genellikle ticari bir boyutu vardı. Georgius Agricola'nın ilk olarak 1556'da yayımlanan kitabı *De Re Metallica* "maden arama", "maden eritme", "gümüşün altından ve kurşunun altın ve gümüşten ayrılması" ve "tuz, soda, şap, sülfürik asit, sülfür, katran ve camın işlenmesi" konularını ele alıyordu. Kimya ile madenbilimin Agricola'nın Güney Almanya'daki madencilik topluluklarındaki gözlemleri ve deneyimleriyle birleştirilmesi ma-

dencilik tekniklerinde devrim yarattı ve 16. yüzyılın ikinci yarısında Yeni Dünya gümüşünün üretimi ve dışsatımındaki büyük artışta önemli rol oynadı.

Tüccarlar ve finans çevreleri bilime yatırım yapmanın kârlı bir işe dönüşebileceğinin kısa süre içinde farkına vardı. 1519'da Alman hümanist Ulrich von Hutton Amerika kıtasından gelen ve frengi hastalarını tedavi ettiğine inanılan mucizevi ilaç guaiacum hakkında bir yazı kaleme aldı. Kitabını Mainz başpiskoposuna atfeden Hutton şöyle yazıyordu: "Beyefendinin çiçek hastalığına yakalanmadığını umuyorum; ancak, bu hastalığa yakalanacak olursanız (Tanrı esirgesin, ama hiç belli olmaz), sizi memnuniyetle tedavi eder ve iyileştirebilirim." İnanışa göre ilk kez frengi Amerika kıtasında ortaya çıkmış ve 1453'te Columbus vasıtasıyla Avrupa'ya yayılmıştı; bu nedenle de hastalığın coğrafi kökeninin tedavi yolunu da sağlaması gerekiyordu. Söz konusu ilacın satışında tekeli elinde bulunduran tüccar kökenli Alman aile Fugger guarinoyu yaygınlaştırmak için bir kampanya başlattı ve sırf bu ilacın kullanıldığı bir dizi hastane açtı. İlacın fiyatı artıp da hiçbir işe yaramadığı görünür hale gelince, İsviçreli doktor ve simyacı Paracelsus guaiacumu hedef alan birtakım yazılar yayımlayarak ilacı ticari bir aldatmaca ilan etti; onun yerine de daha fazla ıstırap verse de cıva kullanımını önerdi.

Paracelsus, bedeni oluşturan dört sıvı –kan, sarı safra, balgam, kara safra– arasında bir denge sağlamaya inanan kurala ilişkin klasik inanışı reddetti. Bunun yerine, tıp alanında simyaya çok yakın bir yaklaşımı benimsedi ve Doğa'nın temel bileşenlerinin belirli hastalıklarla eşleştirilebileceğini ileri sürdü; bu görüş de onun demir, sülfür

ve cıva gibi elementleri frengi gibi hastalıkların tedavisinde kullanmasına yol verdi. Deneme-yanılma olgusuna ve bu arada da kimyaya güvenirken, Paracelsus, kurumsal ve finansal otoritelerle çatıştı. Fugger ailesi onun frengi ve cıva konulu çalışmalarına kitaplarının yayımlanmasını engellemek ve bilimsel inanılırlığını alaya almak için parasal güçlerini kullanarak karşılık verdi. Bu tür çekişmeler modern farmakoloji endüstrisinin ve patentli ilaç dünyasının ortaya çıkışını müjdeliyordu.

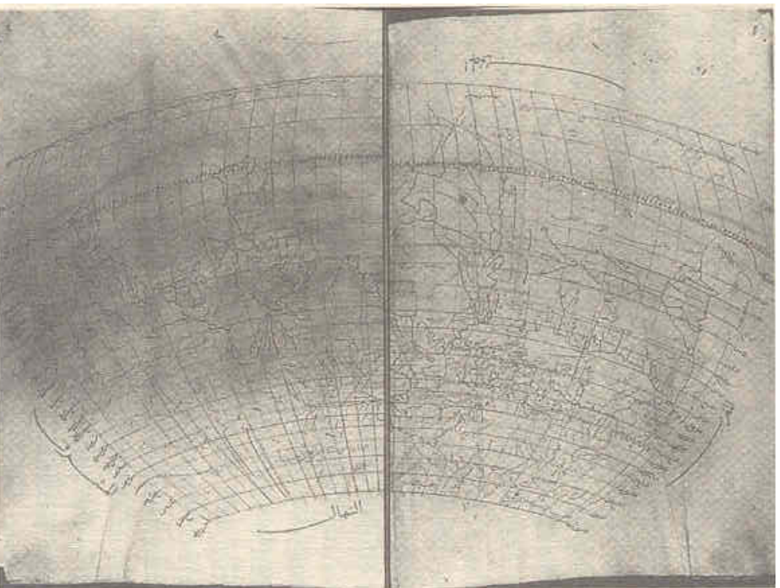
Doğu'dan gelen bilim

Rönesans bilimi Doğu ile Batı arasındaki bilgi akışının artışından da ayrıca ivme kazandı. Klasik Yunan bilimsel metinlerinin birçoğu Arapça, Farsça ve İbranice çevirilerde varlıklarını sürdürmekteydi; bu metinler İspanya'da Toledo ve Bağdat'ta da 9. yüzyılda kurulan Bilim Akademisi gibi yerlerde elden geçirildi. Müslümanların eğitim merkezleri hem Yunan öğretisine hem de Arapça yeniliklere dayanan bilimsel ilerlemeleri daha da ileri götürmek açısından çok önemliydi, özellikle de tıp ve astronomi alanında. 1140'larda, Arapça metinleri Latince'ye çevirmeyi meslek edinen Santallalı Hugo şöyle yazıyordu: "Özellikle Arapları taklit etmemiz uygun düşer, çünkü gerçek şu ki, onlar bizim öğretmenlerimiz ve öncülerimiz."

Arapça tıp araştırmaları Batı'da bilginin her yere yayılmasını doğrudan etkiledi. 10. yüzyıl Arap bilgini İbn Sina *El-Kânûn fi't-tıbb* adındaki ansiklopedik kitabını oluştururken Galenus ve Aristoteles'in tıp konusundaki görüş-

lerini inceledi. İbn Sina tıp alanını tanımlarken "Sağlıklı olduğumuzda ve sağlıksız olduğumuzda insan bedeninin çeşitli durumlarını öğrenmemizi sağlayan bilim; sayesinde, sağlık korunur ve yitirildikten sonra yeniden kazanılır," demekteydi. *El-Kânûn* 12. yüzyılda Cremonalı Gerardo tarafından Toledo'da Latince'ye çevrildi. Bu çevirinin 1500 ile 1550 arasında İtalya'da 30 baskısı yapıldı ve İbn Sina'nın kitabı Avrupa'nın dört bir yanındaki üniversitelerde tıp kitabı haline geldi. 1527'de Venedikli doktor Andrea Alpago Şam'da Venedik konsolosunun doktoru olarak edindiği deneyimlere dayanarak *El-Kânûn*'un gözden geçirilmiş bir baskısını gerçekleştirdi. Alpago Suriyeli doktor İbn el-Nafia'nın (1213-88) yazılarını da inceledi; Nafia'nın kanın akciğerle bağlantılı hareketine ilişkin araştırmaları 16. yüzyılda Avrupalıların kan dolaşımı çalışmalarını etkileyecekti. Vesalius da zamanlarını "İbn Sina ile diğer Arap yazarları hiç hakları yokken kötülemek"le geçiren bilim ve tıp adamlarını ayıplıyordu. Arap tıbbının öneminden o kadar emindi ki Arapça öğrenmeye başladı ve el-Razi'nin (Batı'da bilinen adıyla "Rhazes") tedavi yöntemlerini ve tıp gereçlerini öven yorumlar kaleme aldı. 1531'de bitkibilimin babası olarak bilinen Otto Brunfels, İbn Sarabiyun'un (Batı'da bilinen adıyla genç Serapion) 9. yüzyıldan kalma tıp malzemeleri eserini düzenledi ve bu çalışmasının bitkibilim görüşü üzerinde büyük etkisi oldu.

Astronomi ve coğrafya alanlarında Arap bilginler Yunan kozmograf Ptolemaios'un çok önemli eserlerinin çevrilmesinde özellikle büyük rol oynadı. Ptolemaios'un *Almagest* –Büyük Tez– ve *Geographia* adlı kitapları Yunanca'dan Arapça'ya çevrildi, eleştirisi yapıldı, ardından da

18. Fatih Sultan Mehmet, Georgios Amirutzes'i 1465'te Ptolemaios'a dayanarak bir harita çizmekle görevlendirdi. Bu harita Ptolemaios incelemelerinin Batı'da olduğu kadar Doğu'da da ne kadar geliştiğini gösterir.

Toledo, Bağdat ve Semerkant'ta gözden geçirildi. Konstantinopolis'in 1453 yılında düşmesinin ardından Osmanlı torunu Fatih Sultan Mehmet Ptolemaios'un eserlerini korumaya çok hevesli olduğunu kanıtladı. Yunan bilgin Georgios Amirutzes'i Ptolemaios'un Arapça metnini elden geçirmekle görevlendirdi. 1465'te tamamlanan dünya haritası Ptolemaios'un hesaplamalarının daha güncel Arapça, Yunanca ve Latince coğrafya bilgileriyle karışımından oluşur. Güneyin tepeye yerleştirilmesi, derece dizgesi kullanılması ve eksiksiz konik projeksiyon uygulamasıyla bu harita çok gelişmiş özellikler taşıyan bir dünya haritasıydı.

Doğu ile Batı arasındaki kültürel etkileşim Copernicus'un güneş sistemini güneşi merkez alarak açıklamasına katkı sağladı. En önemli Arap astronomi ve matematik merkezlerinden biri 13. yüzyılda İran'da Maragha gözlemevinde kuruldu. Bu gözlemevinin önde gelenlerinden biri, *Al-Tadhkirah fi'ilm al-hay'ah* adlı kitabıyla Ptolemaios'un uzay cisimlerinin hareketlerine ilişkin tartışmalı eserinde değişiklikler gerçekleştiren Nasîrüddin Tûsi'ydi. Tûsi'nin Ptolemaios üzerindeki değişiklikleri "Tûsi çifti"nin yaratılmasına yol açtı. Bu kurama göre, çizgisel devinim tektip dairesel devinimden türetilebilir; Tûsi, bunu, kendi yarıçapının iki katı bir kürenin içinde dönen bir küre kullanarak gösterdi. Astronomi tarihçilerinin bugün anladıkları gibi, Copernicus *De revolutionibus*'ta Tûsi çiftini kullandı ve bu kuram güneşin merkezde yer aldığı bir güneş sistemi görüşü için çok önemliydi. O zamanlar hiç kimse Rönesans sanatı üzerinde Arap etkisi aramıyordu çünkü bulunacak hiçbir şey olmadığına inanılıyordu.

Matbaa, bilim ve sanatı daha önce hiç olmadığı kadar bir araya getirdi ve buna yatırım yapan bireylerden biri de Albrecht Dürer'di. Dürer bakır plaka üzerine oyma tekniğini çabucak kavradı ve "perspektif sanatının sırlarını öğrenmek" amacıyla İtalya'ya gitti. Onun inancına göre, "yeni sanat bilime dayanmalıydı – özellikle de bilimlerin en kesin, mantıksal ve grafik açıdan da yapıcı olanı konumundaki matematiğe". 1525'te "yalnızca ressamlar değil, aynı zamanda kuyumcular, heykeltıraşlar, taş ustaları, marangozlar ve ölçümlere güvenmek zorunda kalan herkesin yararına" *Unterweisung der Messung mit dem Zirkel und Richtscheit* adındaki geometri ve perspektif konulu tezini yayımladı.

Dürer kitabında yeni perspektif ve optik biliminin uygulanışını açıklıyordu. Kitapta ayrıca perspektif ızgaralarını uygulamada kullanmak için "çizim makineleri" resimleri de yer almaktaydı. Bu resimlerden birinde çizimi yapan kişinin çizimini yaptığı konuyu kâğıt üzerine aktarabilmek için bir nişangah kullanışı gösterilir. Ressamın paletinin ızgarayı andıran yapısı çizimi yapan kişiyi modelden ayıran cam paneldeki ızgara yapıyla aynıdır. Çizimi yapanın tek yapması gereken şey, camın üzerindeki her bir noktayı kendi paleti üzerindeki ızgara üzerine aktarmaktır. Dürer'in çizimi Vesalius'un *De humani corporis fabrica* adlı eserinde rahmi bir oda dolusu erkeğin öğrenimi uğruna kesilerek açılan dişi kadavrayla büyük benzerlikler sergiler. Hem Dürer hem de Vesalius açısından, kadınların bu sanatsal ve bilimsel devrimde kesilip biçilmek ya da ses-

19. Dürer'in 1525'te yayımlanan *Unterweisung der Messung* kitabında çizim yapan kişi bir "çizim makinesi"nden çıplak kadın modele bakıyor.

sizce, cinsel açıdan elverişli modeller olarak poz vermek dışında bir rolleri olamazdı.

Dürer'in kariyerini ilk etkileyenlerden biri de Rönesans döneminde sanat ile bilim arasındaki ilişkileri temsil eden kişiydi: Leonardo da Vinci. Luca Pacioli'nin savına göre, Leonardo "her türlü kusursuzluğa sahipti; ressamların, perspektif ustalarının, mimarların ve müzisyenlerin en değerlisi"ydi; bilim konusundaki bilgilerini heykeltıraş, araştırmacı, askeri mühendis ve anatomi çizimcisi olarak sahip olduğu yetenekleri pazarlamak için kullanıyordu. Leonardo'nun sanatsal becerileri uygulanabilir bilimsel yetenekle birleştirmesi onun hizmetini birkaç kudretli hami açısından çok değerli kılmaktaydı.

1482'de Milano Dükü Ludovico Sforza uygulamaya aktarılabilir yeteneklerini vurguladığı özgeçmişini temel alarak Leonardo'yu askeri mühendis olarak işe aldı:

> Çok hafif, güçlü ve kolaylıkla taşınabilir köprüler için planlarım var (...) Her türlü kaleyi yok etmek için yön-

temlerim var (...) Top, gülle ve hafif silah yapabilirim (...) Sapan, mancınık, arbalet ve diğer gereçleri yapabilirim (...) Mimari alanında ve hem kamu binalarının hem de özel binaların inşasında tamamen tatmin edici çalışmalar yapabileceğime inanıyorum (...) Ayrıca mermer, bronz ve kilden heykel yapabilirim.

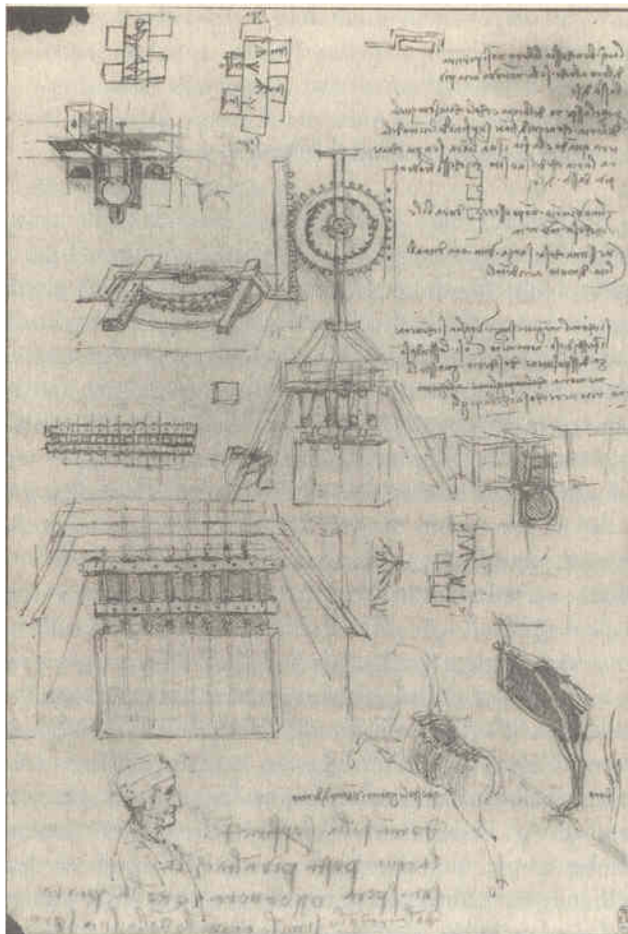
Ludovico, Leonardo'nun hayalperest askerlik ilmini bir kenara bırakıp bunun yerine ona, Leonardo'nun savına göre, "görkemli Sforza hanedanının (...) ölümsüz ihtişamı ve sonsuz onuru olacak" devasa bir at heykeli yapma işini verdi. Leonardo'nun atın boyutlarına ve dökümüne ilişkin taslakları Leonardo'nun hidrolik, anatomi ve tasarım konusunda tüm yeteneğini kullanarak Sforza hanedanının ihtişamını halkın gözleri önüne serecek bir heykel tasarladığını gösterir.

Teknik açıdan iddialı birçok projesi gibi, Leonardo'nun atı da asla yapılmadı. Leonardo yoluna devam etti ve 1504 yılında Osmanlı Sultanı 2. Beyazıt'la İstanbul Boğazı üzerine 350 metrelik bir köprü inşa etmek için görüşmelere başladı. "Köprüyü bir kemer biçiminde, çok yüksek inşa edeceğim," diye yazıyordu Leonardo Beyazıt'a. "Böylece yelkenlerini açmış bir gemi bile altından geçebilecek." Leonardo'nun gerçekçi olmayan tasarımlarından bezen Beyazıt ondan vazgeçip Michelangelo'yla görüşmeye başladı. Leonardo'nun yanlışlarından biri, görüşlerini matbaa yoluyla kalıcı hale getirmemesiydi. Bunun sonucunda da, Dürer'in aksine, Leonardo ardından gelecek nesillere hiçbir somut yenilik bırakmadı. 19. yüzyılda kaybolup gitmekten Walter Pater tarafından kurtarıla-

na kadar da zeki ama gizem dolu bir kişi olarak anılmayı sürdürdü.

Doğal felsefe

15. yüzyılda bilim, felsefe ve büyü arasında hiçbir ayrım yoktu. Bunların üçü de "doğal felsefe" adı altında geçiyordu. Doğal felsefenin gelişmesinde en büyük rolü klasik yazarların yeniden keşfedilmesi, özellikle de Aristoteles ile Platon'un eserleri oynadı. 15. yüzyılın başında Aristoteles felsefe ve bilim konusundaki skolastik görüşlerin tamamında temel konumda kalmayı sürdürdü. Arapça çevirilerin yanı sıra İbn Rüşd ve İbn Sina'nın yorumları sayesinde yok olmaktan kurtulan Aristoteles insanın doğal dünyayla ilişkisi konusunda dizgesel bir perspektif sunmaktaydı. *Physica*, *Metaphysica* ve *Meteorologica* gibi yok olmadan kalabilen metinleri bilim adamlarına doğal dünyayı yaratan güçleri anlamak için gereken mantıksal gereçleri sağladı. İnsanlık bu dünya içinde, diğer her türlü hayvanın üzerinde ve ötesinde, akıl yürütebilme yeteneği yoluyla toplumsal birliktelikler kurmak zorunda olan olumlu bir "siyasal hayvan" olarak vardı. 15. yüzyılın başından itibaren hümanist bilginler Aristoteles'i Latince'ye çevirmeye, bunun yanı sıra *Ars Poetica* ile Aristoteles taklit edilerek yazılmış *Mechanica* gibi metinleri keşfetmeye başladı. İnşa ve yapı mühendisleri hareket ve mekanik gereçlere ilişkin anlatımlarından ötürü *Mechanica*'yı kullandı. Siyasi yönetim ve iç yönetim dünyasında, Leonardo Bruni *Politica*, *Ethica Nicomachea* ile *Oeconomica*'yı çevirdi; malikânelerin ve

20. Leonardo'nun Sforza Atı için 1498'de tamamlanan dökümhaneye ilişkin planları. Heykel asla bitirilemedi.

konutların örgütlenmesinin incelendiği *Oeconomica*'nın 15. yüzyıl İtalyan toplumunun kentsel örgütlenmesi için çok değerli olduğunu ileri sürmekteydi.

Hümanist bilginler Aristoteles'ten yeni çevirileri ve yorumları yayımlamaya başlarken, aynı zamanda çok sayıda ihmal edilmiş klasik yazarı ve felsefi perspektifi –özellikle de Stoacılık, Kuşkuculuk, Epikurosçuluk ve Platonculuğun örneklerini– gün ışığına çıkardılar. En önemli gelişme, Aristoteles'in öğretmeni Platon'un eserlerinin keşfedilmesi ve çevrilmesiydi. Marsilio Ficino, Cusalı Nicolaus ve Giovanni Pico della Mirandola'nın mistik, idealist Platonculuğuna göre, Aristoteles'in inancının aksine, ruh ölümsüzdü ve mutlak kozmik bir birlik ile mutlak gerçek sevgisini amaçlamaktaydı. Dünyevi bedeni içinde hapsolup kalan ruh, Ficino'nun *Theologia Platonica*'da (1474) belirttiğine göre, "kendisini Tanrı'ya benzetmeye çalışır". Ficino'ya göre,

> Platon, her şeyi Tanrı'dan alan insan zihninin her şeyi tekrar ona vermesini doğru ve dindarca nitelendirir. Böylece, eğer kendimizi ahlak felsefesine adarsak, Tanrı da sonunda bulanıklığından sıyrılması, kutsal ışığı ve Tanrı'ya tapınmanın yolunu görebilmesi için ruhumuzu saflaştırmamızı teşvik eder.

Bu Platoncu yaklaşımın Aristotelesçi yaklaşım karşısında iki önemli avantajı vardı. Birincisi, 15. yüzyılda Hıristiyanlığın ruhun ölümsüzlüğü ve bireyin de Tanrı'ya tapınma zorunluluğu inancıyla kolaylıkla bağdaştırılabilirdi. İkincisi, felsefi kestirimi bir bireyin en değerli varlığı ola-

rak görmekteydi. Ficino'nun Platonculuk versiyonu onun bir felsefeci olarak konumunu da akıllıca yüceltmekteydi. Mistik tefekkür karşısında siyaseti reddetmesi de Ficino'yu 1463'te kendi felsefe akademisinin başı olarak atayan hamisi ve Floransalı yönetici Cosimo de' Medici'nin siyaset felsefesine uygundu.

Onun ardından gelen felsefeciler Ficino'nun Yeni-Platonculuğunu genişletip daha da incelikli hale getirdi. *Conclusiones philosophicae* (1486) adlı kitabının giriş bölümünde, Giovanni Pico della Mirandola, klasik felsefe ile Hıristiyanlığı birleştirme çabasıyla "Platon ile Aristoteles'in bağdaşması" adını verdiği şeyi yaratmaya çalıştı. Pico mistik Yahudi ve Arap metinlerine dayanarak (Arap felsefesinin önemini kabul ettiği için Arapça öğrenmeye başlamıştı) metafiziksel sorgulamanın en iyi yöntemi olarak doğal felsefeyi yapılandırmaya girişti. "Doğal felsefe ruhu üzen, ruhun dikkatini dağıtan ve onu yaralayan çekişme ve görüş farklılıklarını yatıştıracak," demekteydi. Ne yazık ki, Pico'nun *Conclusines philosophicae*'yi bir papalık komisyonu tarafından incelendi ve tezlerden bazıları dine aykırı bulundu. Rönesans çağının daha sonraki bilginleri daha çok Pico'nun *Conclusines philosophicae*'nin girişinde dile getirdiği görüşlerle ilgilendiler ve bu görüşlerin bireysel benlik konusunda yepyeni bir görüşü yansıttığını savundular. Platon'a dayanarak, Pico, kitabının giriş bölümünde insanın "kendisinin yaratıcı ve yapılandırıcısı" olduğunu ve "istediği her şeye sahip olma, istediği her şey olma" özgürlüğüne sahip olduğunu ileri sürmekteydi. Walter Pater gibi 19. yüzyıl yazarları açısından, Pico'nun giriş bölümü bireyselliğin ve Rönesans insanının doğumunun

klasik ifadesi haline geldi ve 1882'de Pico'nun kendisinin hiç kullanmadığı bir ifade kitabın İngilizce başlığı oldu: *Oration of the Dignity of Man.*[1]

Hem Platon hem de Aristoteles 16. yüzyıl sanatı, yazın sanatı, felsefesi ve bilimi üzerinde büyük bir etki oluşturmaya devam etti. Yeni-Platonculuk Michelangelo, Erasmus ve Spenser gibi birbirinden çok farklı kişilerin sanatsal ve yazınsal eserlerine esin kaynağı oluştururken, Aristotelesçilik de bilim adamlarının ve felsefecilerin genişleyen dünyalarına uygun biçimde elden geçirmelerine olanak sağlayacak kadar farklı bir eserler bütünü olarak kaldı. Ancak, yüzyılın sonlarına doğru, her iki felsefecinin de entelektüel önceliği yavaş ama geri döndürülmez bir biçimde azalmaktaydı. Amerika'nın keşfedilmesi Montaigne'in 1580'de Aristoteles ile Platon'un eserlerinin "bu yeni topraklar için uygulanamaz" olduğunu anlamasına yol açtı. 17. yüzyılın başlarında Galileo'nun Aristoteles'in hareket, hızlanma ve evrenin doğası kuramlarını çürütmesi de onun "Aristoteles'in söylediklerini deneyle sınadığından kuşkuluyum" demesine neden oldu.

Galileo'nun Aristoteles'i reddetme nedenlerini büyük ölçüde paylaşan Sir Francis Bacon bilimsel analizde görgül gözlem tartışmasını başlattı. 1620'ye gelindiğinde Bacon, "Felsefe ve bilimler artık havada başıboş salınamaz; artık her türden ve aynı biçimde çok iyi sınanmış ve tartılmış deneyimin sağlam temellerine dayanır," dediği öğrenimde "büyük yenilenme" çağrısı yapmaktaydı. Bacon'ın *Novum Organum* adlı eseri başlığını aldığı Aristoteles'in *Organon*

1) *İnsanlık Onuru Söylevi.*

adlı çalışmasının doğrudan reddini içeriyordu. Aristoteles mantıksal usavurmada tasımların kullanımını savunmuştu; buna göre, karşı çıkılamaz iki önerme (örneğin, bütün insanlar ölümlüdür ve bütün Yunanlar insandır) mantıksal açıdan belirli bir sonuca varmaktaydı (bütün Yunanlar ölümlüdür). Bu şemaya göre, kuram ve retorik, uygulama ve deneyimden daha güvenilir kabul edilir. Bacon bu şemayı tersine çevirdi. Aristoteles'in temel, kabul edilmiş önermelerinin sorgulama gerektirdiğini ileri sürdü; burada gereken şey

> yeni bir mantık, tümevarım yoluyla icat etme ve yargılamayı öğretme (tasımın doğa bilimleri için yetersiz olduğunu bulmak gibi) ve böylece de felsefe ile bilimleri hem daha gerçek hem de daha etkin kılmaktır.

Bacon gözlem, deney ve tümevarıma dayanan doğal verilerin dikkatlice derlenmesine dayanan yepyeni bir bilimsel bilgi dağarcığı önermekteydi; diğer bir deyişle, belirli gerçeklerden genel kuramsal prensipleri türetmeyi. Bu, doğal bilimlerin sınıflandırılmasının reformasyonuna yönelik çok kapsamlı bir girişimdi ve Bacon'ın ölümüyle tamamlanmadan kaldı; ama yine de Rönesans bilginleri tarafından baştacı edilen klasik varsayımlara karşı geldi ve 17. yüzyılın son yıllarında Royal Society tarafından sürdürülen deneysel bilimin öncüsü oldu. 1626'da, Bacon, Platon'a dayanan ama en değerli vatandaşları artık felsefeciler değil de deneysel bilim adamları olan ütopik bir dünyanın anlatıldığı *New Atlantis* adlı eserini tamamladı. Bu, modern bilimi ve bu bilimin felsefeden kopmasını etkileyecek bir değişiklikti.

VI. Bölüm

RÖNESANS'I YENİDEN YAZMAK

"Rönesans yazını": bu terim yanıltıcı ve anakroniktir; tıpkı daha önce karşımıza çıkan "Rönesans hümanizmi" ve "Rönesans bilimi" gibi terimlerde olduğu gibi. Petrarca, Machiavelli, More ve Bacon, yazdıkları ancak sonradan "Rönesans yazını" olarak etiketlenmiş ve günümüzde tüm dünyada üniversitelerin yazın bölümlerinde incelenen politikacılar ve diplomatlardı. Profesyonel yazar kavramının gelişmesi İspanya ve İngiltere gibi ülkelerde tiyatronun geliştiği, matbaanın finans açısından başarıyı yakaladığı ve şairlerle hiciv yazarlarının yaratıcı yazarlığı tam zamanlı bir meslek olarak algılamaya başladıkları 16. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşti. Farklı yazınsal ifade türleri –şiir, tiyatro ve düzyazı– bu toplumsal ve siyasal değişikliklere, bölgesel bağlamda farklı ifade yollarına sahip çeşitli yollardan tepki verdi. Bizim bugün Rönesans yazını diye adlandırdığımız şey öncelikle Avrupa'nın çeşitli yerli dillerinde yazıldı: İngilizce, Fransızca, İtalyanca, İspanyolca ve Almanca. Bu tür yazınsal gelişmelerin öyküsü, yazarların

kendilerini elit grubun uluslararası, klasik dilinden (Yunanca, Arapça ve özellikle de Latince) uzak tutmalarını ve kendi yerli dillerinde yazmayı tercih etmelerini içerir. Kendine özgü bu yerli gelenekleri eşit düzeyde ele almanın zorluğundan ötürü, aşağıdaki analiz özellikle İngiliz dili açısından şiir, düzyazı ve tiyatronun gelişimine vurgu yapmaktadır.

Şiir

Epiğin yanı sıra lirik şiir Rönesans çağında yazınsal yaratıcılığın baştacı kabul ediliyordu. İtalya ve Kuzey Avrupa'da sarayla bağlantılı kültürün yükselişe geçmesi nazenin sevgiliye odaklanan ve bu arada da âşık şairin öznel statüsünü yansıtan lirik şiirin kültürlü duyarlılığı açısından bir fırsat yarattı. En etkili öncülerinden biri hümanist bilgin Petrarca'ydı. 1327 ile 1375 arasında yazdığı 365 şiirden oluşan *Canzoniere* adlı eseri Dante'nin *La Vita Nuova baş*lıklı lirik koleksiyonuna dayanıyordu. Petrarca on dört mısradan oluşan ve çok ağır bir biçimde stilize edilen, tamamen kendisine özgü bir uyak yapısı bulunan iki bölüme (oktav adı verilen ilk sekiz mısra ve sekstet adı verilen son altı mısra) ayrılmış soneyi elden geçirdi. Petrarca'nın sonesi bir yandan şairin kimliğinin duygusal karmaşıklığını incelerken diğer yanda dişi unsuru idealleştirmekteydi. "İşte, ben senin yüzünden bu haldeyim, hanımım." Şairin kendi ahlaksal durumunu ya sevdiği kişi ya da dini (bu ikisi çoğu zaman bir arada yer almaktaydı) açısından incelemesine olanak tanıyan bu yakın, içgözlemsel şiirsel biçim

15. yüzyıl ile 16. yüzyıl arasında saraya özgü Rönesans kültürü ve şiirini etkiler hale geldi.

Bu gelenek İtalya'da Cardinal Bembo'nun, İspanya'da Garcilaso de la Vega'nın şiiri ve İngiltere'de de Sir Thomas Wyatt'ın Petrarca çevirileriyle gelişti. Bu İngiliz geleneği Shakespeare'in Petrarca geleneğini o ünlü "sevgilimin gözleri değil ki güneşin dengi" mısrasıyla (Sone 130) alaya aldığı sonelerinde (yaklaşık olarak 1600) doruğa ulaştı. Shakespeare sonelerinde Petrarca'nın ötesine geçti ve bunu da şair ile sevgilisi arasındaki ilişkiye üçüncü bir boyut ekleyerek gerçekleştirdi: erkek bir rakip. Yumuşak, söz oyunları içeren bir İngilizce'yle dile getirilen bu üçlü ilişkinin daha önce bir örneği yoktu. Bu uygulama Shakespeare'in erkek hasım, yazınsal alanda hamilik ve birilerinin hizmeti altına girme sorunlarına eğilebilmesini –"Şu adamın sanatının ve bu adamın da fırsatlarının ardından koşmak" (Sone 29)– ve cinsel arzularm yıkıcı etkilerini ele almasını –"Utanç hiçliği uğruna ruhun harcanışı" (Sone 129)– sağladı.

Sone 134'te şair sevgilisini erkek arkadaşına kaptırdığını kabul eder:

Şu halde, dostum senindir, itiraf etmeliyim ki,
Ben de mühürlüyüm senin iradene,
Yiterek ödeyeceğim cezasını, yitireceğim öteki beni
Onu serbest bırakasın diye.

Şair hiç değilse hasmıyla arkadaş kalmayı ümit eder, ama şiir bunun bile olanaksız olduğu gerçeğiyle sonuçlanır. "Ben onu yitirdim; sen hem ona sahipsin hem de

bana; / O ödüyor tüm yekûnu, ama ben özgür değilim daha." Şair sevgilisinin "uhdesi altındadır" ve dostunu korumak için de kendisini "yitirmeye" hazırdır, ama sonunda dostu bile sevgilisinin cinsel cazibesine kapılır. Şair dostunun borcu kapatacağını ya da "yekûnu" ödeyeceğini umar, ama burada "yekûn/whole" ile "delik/hole" arasındaki sözcük oyunu önem taşır – bu cinsel imge kadının her iki erkeği de tuzağa düşürme gücünü gösterir. Sonenin dili özellikle Elizabeth döneminin yasal yükümlülükler ve finansal borç ortamına dayanır. Gerek uyak gerekse sözcük oyunları açısından tamamen İngilizce'ye özgüdür. Shakespeare, Petrarca'nın Latin ve klasik etkisinden çok uzaklaşmaktadır. Shakespeare'in şiiri metafizik şairler gibi daha sonraki dönemlerin İngiliz şairlerinin gelişimini müjdeler ve Rönesans'ın şiirsel sözcelerinden uzaklaşıp 17. yüzyılın sonlarında ulusal, yerli geleneklere yaklaşmanın izlerini taşır.

Tutsak edici dil: kadınların yanıtı

Petrarca'nın şiirinde kadınlar saf erdemin idealleştirilmiş ama sessiz örnekleri olarak yansıtılırken, Shakespeare'in soneleri erkeklerin egemenliğindeki bir kültürde kadınların çelişkili konumuna yönelik artan endişeler yansıtır. Bazı kadınlar buna hümanist eğitimin değişen doğası ile matbaanın yükselişe geçişinden yararlanıp kadınlığın farklı bir çeşitlemesini sunarak yanıt verdi. Bu kadınların yazılarında, cinsiyetler arasındaki ilişkilere yönelik varsayımlardan birçoğunun, her alanı kaplayan erkek yazarların

eserlerinin inanmamızı sağladığı şeyden daha karmaşık olduğu gözler önüne serilir.

16. yüzyılda bazı kadın yazarlar erkeklerin kadınlara yönelik varsayımlarını sorgulamak ve kendi kişisel ve yaratıcı otonomluklarını tanımlamak için Platon ve Petrarca çizgisindeki göreneklerden yararlandı. Pernette du Guillet *Rymes* adlı eserinde (ölümünden sonra, 1545 yılında Lyon'da yayımlandı) Yeni-Platoncu görüşleri ve Petrarca çizgisindeki yaklaşımları kullanarak erkek sevgilisiyle şiirsel bir denklik sağlamaktaydı: "Nasıl ki ben seninsem / (Ve olmak istiyorsam), sen de tamamen benimsin" diyordu bir şiirinde. Ayrıca, Petrarca çizgisindeki sevgi anlayışının ikiyüzlü ve eşitsiz doğasına da saldırıyor ve kadın okuyucularının içini rahatlatıyordu: "Hiç şaşırmayalım / Eğer tutkularımız değişirse." Erkeklerin şiir geleneğinin reddedilmesi Louise Labé tarafından daha da ileri boyutlarda ifade edildi; onun şiirsel yapıdaki *Œuvres* adlı eseri de Lyon'da 1555 yılında yayımlandı. Labé, Petrarca çizgisindeki soneyi kullanarak kadınların bedenlerini nesneler haline getirişini eleştirdi ve "Bir erkeği hayran olunmaya değer kılan nedir?" diye sorarak durumu tersine çevirdi. Kurgusal bir erkek sevgiliye boyun eğmeyi kabullenmek yerine, Labé, onunla rekabete girer ve Petrarca çizgisindeki geleneği bir kez daha tersine çevirir: "Gözlerimin kudretini o kadar iyi kullanırım ki (...) O lahza tamamen ele geçiririm onu."

Bu cinsel açıksözlülük kadınların eğitim alma ve yaratıcılıklarını sergileme haklarının ısrarla vurgulanmasıyla birlikte gerçekleşti. *The Copy of a Letter* (1567) ve *A Sweet Nosegay* (1573) adındaki kitaplarında Elizabeth dönemi yazarı Isabella Whitney ev yaşantısının sınırlama-

larından bir parça bağımsızlık istemekte ve "Bağlanmın farkına varana kadar evin üyelerinden biri / Kullanacağım kitaplarımı ve kalemimi" demekteydi. Whitney'nin konu ettiği aile içi sınırlılıklardan kendisini kurtaran bir şair Venedikli, zenginlerle düşüp kalkan Veronica Franco oldu. Şiirlerini derlediği ve 1575'te yayımlanan *Terze rime* hem Petrarca'nın algıladığı biçimdeki aşkın para karşılığında zenginlerle birlikte olan bir kadının bakış açısından büyüsünü bozmakta, hem de "Biz kadınlar da silahlanıp talimden geçtiğimizde / Erkeklere karşı durabileceğiz" görüşünü dile getirmekteydi. 16. yüzyılın ortalarında Avrupa'da hüküm süren ve gitgide artan din kökenli idamlar ve siyasal çalkantılar ve ilişkileri içinde boyun eğmeyen Franco ve Whitney gibi kadınlar, kadınların doğasına ilişkin çok farklı bir perspektif sunmak için erkeklerin yazın geleneklerini uyarladı.

Basılı öyküler

Yazarlar benzersiz yazınsal seslerini duyurmak için matbaanın yepyeni olanaklarından da yararlandı. Sayıları gitgide artan okuryazarlar ve büyük çoğunlukla da büyük kentlerde yaşayan, değişen dünyayı anlamak için yeni biçimler arayan okuyucular arasında neden olduğu talep sayesinde, matbaa, yazınsal ifadeyi de dönüşüme uğrattı. 1554'te Dominiken papaz Matteo Bandello *Novelle* adındaki kitabını yayımladı; yazara göre, kitabı oluşturan ve çağdaş kent yaşamını konu alan kısa öyküler "bağlantılı tarihle ilgilenmeyip daha ziyade farklı olayların bir derleme-

sidir". Giambattista Giraldi –daha bilinen adıyla Cinthio– 1565 yılında yine aynı düzeyde etki yaratan kısa öykülerini yayımladı. *Hecatommithi* adındaki eserinin girişi 1527 yılında Luther yanlısı askerlerin Roma'yı ele geçirmeleri sırasındaki kanlı olaylara dayanır. Bu olaylar Romalı trajedi yazarı Seneca'yı anımsatan bir yaklaşımla anlatılmaktadır. Hem Cinthio hem de Bandello'nun öyküleri Elizabeth ve Jakoben dönemlerinde sergilenen en büyük ve en kanlı trajedilerden bazılarına, özellikle de Thomas Kyd'den *Spanish Tragedy*'ye (yaklaşık olarak 1587), Shakespeare'den *Othello*'ya (1603) ve John Webster'dan *The White Devil*'e (yaklaşık olarak 1613) esin kaynağı oldu. Düzyazıda olduğu gibi tiyatronun gelişimi de, özellikle İngiltere'de, gitgide saraydan ya da dinsel çevrelerden birilerinin hamiliğine değil, yatırım ve kâra dayandırılmaya başladı ve bu durum da toplumun ve bireyin gitgide daha karmaşık ve doğal betimlemelerinin gerçekleştirilmesine olanak sağladı.

Matbaacılığın sağladığı esneklik ayrıca François Rabelais gibi yazarların kitaplarına yönelik eleştirilere yanıt vermelerine ve çağdaş gelişmeleri kitaplarının daha sonraki baskılarına eklemelerine olanak tanıdı. Rabelais, Gargantua ile onun oğlu Pantagruel adındaki iki devin komik maceralarının anlatıldığı *Pantagruel* (1532) ve *Gargantua* (1534) adında iki kitap yayımladı. Rabelais bu kitaplarda devlerin maceralarını kiliseden yeni hümanist öğretiye kadar her şeyi eleştirmek ve alaya almak için kullanır. Eğitimli kesimin diliyle yerel Fransızca'yı karıştıran fantastik bir "bereketli" biçem kullanarak yazan Rabelais'nin Pantagruel betimlemesi onun biçemleri bol bol birbirine karıştırmasının en iyi örneğidir. "Öylesine inanılmaz düzeyde

iri ve o kadar ağırdı ki [onu] boğmadan dünyaya gelmeyi başaramadığı" için "doğum esnasında ölen" bir annenin oğlu olan genç dev koyun ve ayıları bütün bütün yer, bir bilginin altına kaçırmasına neden olur ve yeni öğretiyi de *The Art of Farting* ve *The Chimney-Sweep of Astrology* gibi çok çeşitli, yeni basılmış kitaplardan öğrenir. Pantagruel ayrıca Lord Kissmyarse ile Suckfart arasındaki yasal anlaşmazlığı da çözer ve, denizaşırı keşiflerin ve bilimsel yeniliklerin alaya alındığı sahnelerin ardından, nihayet "Ütopya Limanı"na yelken açar.

Rabelais'nin yaşamı esnasında yayımlanan dört adet Gargantua ve Pantagruel macerası çok büyük başarı kazandı; *Pantagruel* için kaleme aldığı önsözde, Rabelais, "Yayımcılar bu kitaptan iki ay içinde, İncil'in dokuz yılda sattığından daha fazlasını sattı," diyerek övünmekteydi. 1533'ten itibaren, Rabelais'nin acımasızca alaya aldığı Sorbonne'daki skolastik çevreler Rabelais'nin bütün kitaplarının açık saçık ve dine küfreder nitelikte olduğunu ilan ederek intikam aldı. Eserleri yaşamının geri kalanı süresince yasaklandı. Ancak, başka yazarlar onun kurallara aldırış etmeyen, cesur biçemini benimsemekte gecikmedi; bunlar arasında İngiliz hiciv yazarı Thomas Nashe de bulunmaktaydı. Rabelais gibi Nashe de lirik ve epik geleneklerini altüst etmek için düzyazının nispeten yeni sayılabilecek biçimlerini kullanır. Epik şairlerin romans anlatımını izlemek yerine, Nashe'in "fantastik tez"i daha geleneksel yazın geleneklerinin ahlaksal kurallarını aşmak için More ve Erasmus gibi (anlatım esnasında açıkça yer alan) erken dönem hümanistlerin kuşkuculuğunu ve sözel hünerlerini kullanır. Farklı biçemleri ve sesleri coşkuyla birbirine

karıştıran Nashe'in biçemi Miguel de Cervantes'in *Don Quixote*'si (1604) ile benzerlikler taşır ve İngiliz romanında gerçekleşecek gelişmeleri müjdeler. Daniel Defoe, Nashe'in eserlerine hayran olan çok sayıda erken dönem İngiliz roman yazarından biriydi.

Epik

Epik şiir Bandello, Cinthio ve Nashe'in nispeten yeni ve deneysel düzyazı kurmacalarından çok daha seçkin bir geçmişe sahipti. Homeros'un *İlias* ve *Odysseia*'sıyla Vergilius'un *Aeneis*'i Rönesans şairlerine imparatorluk kurma konusunda ve merkezi bir kişiliğin –Homeros'ta Odysseus, Vergilius'ta da Aeneas– kahramanca maceraları çevresinde yapılandırılmış ulusal kökenli mitler konusunda klasik modeller sağlamaktaydı. 15. yüzyılda İtalyan kent devletlerinin altın çağını yaşaması ve daha sonraları da Portekizlilerin, Habsburg İmparatorluğu'nun ve İngilizlerin küresel otoriter egemenlik savında bulunmaları epik şairlere klasik epiği daha çağdaş ve küresel bir boyutta yeniden işleme fırsatı verdi.

Epiğin en etkili uygulayıcılarından biri 15. yüzyılda İtalyan hanedanların en büyüklerinden biri olan Ferraralı Este hanedanında elçilik yapan Ludovico Ariosto'ydu. Epik şiiri *Orlando Furioso*'nun (1516) açılışında Ariosto şunu ilan etmektedir: "Şövalyelerin ve hanımefendilerin, aşkın ve silahların, yürekliliklerin ve cesur başarıların ezgisini söylüyorum – Mağribilerin Afrika'dan gelip Fransa'yı birbirine kattıkları zamanlardan bu yana." Bu, geçmişi

konu alan, şövalyeleri işleyen, konusunu 8. yüzyılda İmparator Charlemagne'ın Hıristiyan şövalyeleri ile Suriyeliler arasındaki çekişmelerin oluşturduğu bir şiirdi. Aristoteles daha güncel bir ortam sunamıyordu, çünkü 16. yüzyılın başına gelindiğinde Este hanedanı artık geri dönülmez bir çöküşün içindeydi. Ariosto'nun okuyan ve dinleyen Esteli asilleri Suriyelilerin modern dengi olarak gördükleri Türkleri nasıl yendikleri konusunda hayaller kurabilirlerdi, ama bu tamamen estetik bir fanteziden ibaretti. 16. yüzyıla gelindiğinde gerçek emperyal erk İtalya'nın dışındaydı.

Luis de Camões'in epik şiiri *Os Lusíadas* (1572) çok daha yakın bir geçmişe, bir diğer Avrupalı güç olan Portekiz İmparatorluğu'nun solmaya başlayan ihtişamına bir dönüştü. Camões 16. yüzyılın ortalarında Afrika, Hindistan ve Macau'da görev yaptığı esnada şiirlerini kaleme alan bir asker ve imparatorluk yöneticisiydi. *Os Lusíadas* Vasco da Gama'nın 1497'deki Hindistan yolculuğuna odaklanarak Portekiz İmparatorluğu'nun 15. yüzyıldaki yükseliş dönemini mitleştiriyordu. Ariosto gibi Camões de kendi epiğinin klasikleri aştığını çünkü eserinin kahramanlık ve coğrafya boyutunun –Yunanlar ve Romalılar tarafından asla keşfedilememiş yerlere giden Portekizlilerin başarıları ve eylemleri– klasik dünyanın başarılarını kat kat aştığını söylüyordu. "Şanlı Portekizliler / Onlara Mars ve Neptün bile boyun eğdiler." Şiir yazınsal emperyalizm açısından bir şablon yarattı ve 18. ve 19. yüzyılda devam eden küresel Avrupa sömürgeciliği boyunca da taklit edildi. Ancak, Camões'in epik şiirini yazdığı 1570'lerde Portekiz İmparatorluğu artık çöküş dönemini yaşamaktaydı ve 1580'de de İspanya Kralı 2. Felipe Portekiz'i sürekli genişleyen

Habsburg İmparatorluğu'nun bir parçası olarak ilhak etti. Ariosto'da olduğu gibi, Camões'in şiiri de geçmiş ihtişama dayanmaktaydı.

İngiltere'de Edmund Spenser ile Sir Philip Sidney epik geleneği benimsedilerse de ona apayrı bir Protestan duyarlılık kazandırdılar. Her iki yazar da Elizabeth döneminin sarayında bulunmaktan memnun kişiler olarak Tudor hanedanının mevcut zevkine hitap edecek epikler yazıp kendi toplumsal konumlarını güvenceye alma hevesindeydi. Sidney'nin *Arcadia*'sında (1590) anlatısal düzyazı ile Arkadialı çobanlarca kullanılan pastoral şiir harmanlanmakta ve aristokrat kahramanların siyasal danışmanlığından aşk ilişkilerinde ve hanedanlar arası ittifaklarda huzuru koruyabilmeye ve tutkuları dizginleyebilmeye kadar uzanan, Elizabeth dönemi siyasal ortamında önem taşıyan pek çok konuyu ele almaktaydı. Edmund Spenser tıpkı Ariosto ve Camões gibi siyasal bir yöneticiydi, ama epik yaratısında aslında hiç var olmayan bir imparatorluk ele alınmaktaydı. Spenser *The Faerie Queene*'i kaleme aldığında bir yandan da İngiliz efendisi Kraliçe I. Elizabeth –"Gökler kadar parlak Tanrıça / Zarafet ve yüksek ihtişamın aynası, / En büyük adanın en büyük Kadını"– adına İrlanda'yı sömürge haline getirmekle meşguldü.

Bilerek eski İngilizce kullanan Spenser özellikle Protestan değerleri –örneğin inanç ve ılımlılık– kişileştiren bir dizi bireyin maceralarını izler. Kraliçe Elizabeth'i görkemli bir "Faerie Queene"e –Peri Kraliçe– dönüştürürken Doğulu kökene sahip Aziz Georgios'u da İngiltere'nin koruyucu azizi ilan eder. Ama bu da diğerleri gibi yalnızca ihtişamlı bir mitti. Spenser'ın şiirini tamamladığı yıllarda,

Elizabeth siyasal açıdan Avrupa'da yapayalnız kalmıştı ve sömürgesi için geçmişe kalıt olarak bırakacağı tek şey de izleyen yüzyıllarda İrlanda'da gerçekleşecek mezhep çatışmaları olacaktı. Yine de, anadilini kullanarak Protestan İngiliz ulusunun doğuşuyla ilgili uluslararası bir epik yaratmak suretiyle, Spenser, Avrupa'nın ortak geleneğinden uzaklaştı ve Milton'ın *Paradise Lost* adlı eserini büyük ölçüde etkiledi.

Tiyatro

Rönesans konulu bu araştırmayı sona erdirmek için Shakespeare'in tiyatrosu çok uygun düşer, çünkü Shakespeare'in kariyeri gücünü Güney Avrupa ile Akdeniz etkilerinden alan klasik, hümanist gelenekten Rönesans'ın bitmek üzere olduğunun sinyallerini veren daha yerel ve daha ulusal konulara kesin bir geçişi gösterir. İlk oyunlarında Shakespeare klasik geleneğe yakından bağlı kaldı. *The Comedy of Errors*'da (1594) *–Yanlışlıklar Komedisi–* Shakespeare Romalı oyun yazarı Plautus'un *Manaechmi* adındaki komedisini bu kez klasik çağların Efes'inde geçecek biçimde yeniden yazıyordu. Tarihsel trajedi alanındaki ilk girişimi olan *Titus Andronicus* da aynı biçimde Roma tarihine dayanıyordu. Bu oyunda "barbar" Gotların yavaş yavaş Roma'nın "uygar" değerlerine sızıp bu değerleri yok etmesini izleyen Titus Andronicus karakteri yoluyla imparatorluğun çöküş yıllarındaki mücadelesinin öyküsü anlatılır.

Bu ilk oyunlar Shakespeare'in klasik geçmişe minnettarlığını sergilese de, aynı zamanda Elizabeth dönemine

özgü konular ve sorunlar da yansıtılır. *The Comedy of Errors*'da yanlış anlaşılan kimliklere ve parasal karışıklıklara dayanan komedi, İngiltere'nin Müslümanların denetimindeki Akdeniz'de uluslararası pazarlara girmeye başladığı bir dönemde İngilizlerin paranın likiditesi ve uzun mesafeler arasında gerçekleştirilen ticaretin karmaşıklığı konusunda gitgide artan huzursuzluğunu gözler önüne serer. *Titus Andronicus* da Shakespeare'in geçmişin geçmişliğinin tarihini yazmasını ve İngilizlerin Othello'nun habercisi sayılabilecek çekici ama sinsi Mağribi Aaron karakteriyle kişileştirilen farklı kültürlerle karşılaşmalarını özümsemeye çalışmasını sergiler.

Shakespeare'in tarihsel kaynaklara olan güveninin artması bunu izleyen komedi ve tarihsel oyunlarda daha yerel, Elizabeth dönemine özgü konulara ilgisinin artmasına yol açtı. *Richard II*'den *Henry V*'e kadar uzanan tarihsel oyunları, dinsel esinli tarihten İngiltere'nin yakın geçmişini ve bunun güncel zamanla ilişkisini daha yakından anlama çabasına kaymaya başladı. Bu oyunların Tudor hanedanına siyasal meşruluk açısından birer ideolojik kanıt sağlamayı üstlendiği her zaman dile getirilse de, oyunlar aynı zamanda Kraliçe Elizabeth'in ataları tarafından gerçekleştirilen kanlı şiddet ve hak gaspı döngüsünü de gözler önüne sermekteydi. *Richard II*'nin Elizabeth'e karşı gerçekleştirilen başarısız bir darbeyi desteklemek için sergilendiğine ve *Henry V*'in de İrlanda ve İskoçya'daki siyasal zorluklara çok ince dokundurmalar içerdiği için sansürlendiğine ilişkin kanıtlar mevcuttur.

Komediler, Shakespeare'in sonelerinde dile getirilen dilsel güveni yansıtır. *Twelfth Night* oyununda palyaço Feste

karşı cinsin giysileri içindeki Viola'ya şöyle der: "Bir tümce iyi bir zekâ için yalnızca deri bir eldivendir: eldivenin yanlış yüzü nasıl da çabucak dışa gelebilir!" (*Twelfth Night*, 3.1). Dili ters yüz edebilmek yeteneği ile belirli bir konumun lehine ve aleyhine konuşabilmek hümanist retoriğin bir kalıtıydı; ancak, Elizabeth çağı Londrası'nın ticari tiyatrosunda hu tür teknikler oyunun yoksul ve varsıl seyircilerine doğrudan hitap edecek konuları sergilemekte ve canlandırmakta kullanıldı. Yeni Globe Tiyatrosu'nda sergilenen ilk Shakespeare oyunu *Julius Caesar*, Julius Caesar'ın öldürülmesiyle Roma Cumhuriyeti'nin düşüşe geçmesini tiyatrolaştırarak klasik geçmişe dönmekteydi. Ama aynı zamanda retoriğin siyasal eylemi nasıl şekillendirdiğini gösteriyordu. Brutus ile Marcus Antonius'un birbirinin tamamen karşıtı olan cenaze konuşmalarında tartışılan cumhuriyetçiliğin kalıtı, Elizabeth çağının mutlakıyetçiliği bağlamında tartışılması tehlikeli bir konuydu. Ancak, komedilerinin çoğunda olduğu gibi, Shakespeare belirli bir siyasal ideolojiyi yüceltmekten çok retoriğin dinleyenleri nasıl şekillendirip ikna ettiğiyle ilgilenmekteydi. Finansal ekonomiye uyum sağlamaya çalışan tarıma dayalı bir toplumun umutları ve korkuları, kadınların konumu ve değişen aile ilişkilerine yönelik endişeler ve siyasal otorite ile kişisel kurtuluşa yönelik hiç eksik olmayan dinsel endişeler Shakespeare'in tiyatro kariyerini şekillendiren konular oldu.

"O bir çağa değil, tüm zamanlara aitti." Büyük rakibi Shakespeare öldüğünde Ben Jonson mezar kitabesi için bunu yazmıştı. Günümüzde, birçokları Shakespeare'in büyük trajedi kahramanlarının –Hamlet, Macbeth ve Othel-

lo– gerçekten de yaratıldıkları zamanı ve yeri aşan kalıcı karakterler olduklarını kabul etmekte. Ama unutmamamız gerekir ki, Rönesans'ı tanımlayan niteliklerden biri de en büyük sanatçıların eserlerinin sonsuza kadar kalacağı inancını bilinçli bir biçimde yerleştirmesidir. Hamlet Rönesans insanının eşsiz bir örneği, Marx ile Freud'un algıladıkları biçimiyle modernitenin karmaşık ve çok yönlü habercisi olsa da, Shakespeare'in zamanının kendisine özgü baskıları ve endişeleri içinde yaratıldı. Ölüm hakkındaki monologlarının ve babasının öldürülmesinin intikamını alamamış olmasının modern, uyumsuz her delikanlının umutlarını ve korkularını yansıttığı düşünülebilir. Ancak, Hamlet'in eylemlerinin aynı zamanda İngiltere'nin yeniden şekillendirilmiş Protestan duyarlılıkları, kurtuluş ve ölüm sonrası yaşama –"o keşfedilmemiş ülke ki sınırlarından / hiçbir yolcu geri dönmez"– yönelik şıkça vurgulanan korkular tarafından şekillendirildiğini anlamak da önemlidir. Benzer biçimde, Othello'nun Desdemona'yı öldürmesi kıskançlığın yıkıcı ve potansiyel açıdan öldürücü sonuçları konusunda zamanla asla solmayacak bir düşünce gibi görünse de, bu aynı zamanda Othello'nun bir yabancı, "hesapsız ve gezgin bir yabancı / hem burada hem her yerde yabancı", Fas ve Müslüman Osmanlı İmparatorluğu ile ticaret yapan İngilizlerin hiç de uzak olmadıkları, Hıristiyanlığa geçmiş bir Müslüman olarak ele alınışıdır.

The Tempest Shakespeare'in mesleği ve Rönesans'ı konu alan bu çalışma açısından uygun bir bitiriş sayılır. Geleneksel olarak bu oyunun erk sanatı üzerindeki düşünceleri yansıttığı düşünülür ve oyun Shakespeare'in sahneye veda edişini temsil eder. Aynı zamanda Shakespeare'in

en klasik oyunlarından biridir. Oyun bir adada geçen bir günü konu alır ve Vergilius'un *Aeneis*'ine dayanır; Napoli Kralı Alonso kızını Claribel'le evlendirdiği Tunus'tan evine gemi yolculuğu yapmaktadır. Prospero'nun Akdeniz'de bir yerlerde bulunan adası yakınlarında gemisi batınca yolculuk Aeneas'ın Kartaca yoluyla Truva'dan Roma'ya gidişini andırır. Ancak, oyun aynı zamanda Avrupalıların Amerika'yı sömürgeleştirmesine yönelik güçlü çağrışımlar da içerir. Oyun hem Doğu Akdeniz'e ve Rönesans düşünürleri ve sanatçıları için zengin bir esin kaynağı sağlayan klasik dünyaya, hem de Batı'ya, 17. ve 18. yüzyılda Aydınlanma düşüncesini şekillendirecek olan Atlantik dünyasına dönüktür. Yazınsal, entelektüel ve uluslararası bakışta görülen bu değişiklik Rönesans'ı tanımlayan şeyin sonunu işaret etse de, aynı zamanda kültür ve topluma yönelik farklı ve modern olarak tanımlanabilecek bir anlayışın başlangıcını göstermekteydi.

ZAMAN ÇİZELGESİ

1333	Petrarca Cicero'nun *Pro Archiai* adlı eserini keşfetti.
1348	Tüm Avrupa'da veba salgını.
1378	Papalığın bölünmesinin başlangıcı.
1397	Floransa'da Medici Bankası kuruldu.
1400	Bruni, *Laudatio Florentinae Urbis.*
1414	Constance Konsili.
1417	Papalığın bölünmesinin sonu; 5. Martinus papa seçildi
1420	Portekiz Madeira'yı sömürgeleştirdi; 5. Martinus Roma'ya döndü.
1438	Ferrara-Floransa Konsili.
1440	2. Frederick Kutsal Roma İmparatoru seçildi; Valla *Constitutum Donatio Constantini*'in sahte olduğunu belgeledi.
1444	Alberti, *Della famiglia.*
y. 1450	Gutenberg matbaayı icat etti.
1453	Konstantinopolis düştü; Yüz Yıl Savaşları sona erdi.
1459	Gozzoli, *Kâhin Kralların Tapınması*; Topkapı Sarayı'nın inşaatına başlandı.
1474	Ficino, *Theologia Platonica.*
1488	Bartolomeu Diaz İyi Ümit Burnu'nu aştı.
1492	Columbus'un ilk yolculuğu; Granada'nın fethi; Behaim'in yerküresi; Belliniler *La predica di san Marco*

ad Alessandria tablosuna başladı (1504-7 arasında tamamlandı).

1494 Tordesillas Anlaşması; İtalyan savaşları; Luca Pacioli, *Summa de arithmetica, geometrica, proportioni et proportionalita.*

1497-8 Da Gama Hindistan'a ulaştı.

1500 Cabral Brezilya'ya ulaştı.

1505 Leonardo, *Mona Lisa*; Dürer İtalya'da.

1506 Bramante Roma'da Aziz Petrus Kilisesi için çalışmaya başladı.

1509 İngiltere'de Kral 8. Henry'nin tahta çıkışı (1553'e kadar tahtta kaldı).

1511 Erasmus, *Morias Enkomion.*

1512 Michelangelo Sistine Şapeli'nin tavanını tamamladı; Erasmus, *De Copia.*

1513 Cortes Meksika'da; Portekizliler Hürmüz'ü ele geçirdi; Machiavelli, *Il Principe.*

1515 Fransa'da Kral 1. François tahta geçti (1547'ye kadar tahtta kaldı).

1516 5. Karl İspanya kralı oldu; Erasmus'un Yunanca Yeni Ahit'i; More, *Utopia.*

1517 Luther'in 95 tezi.

1520 Muhteşem Sultan Süleyman'ın tahta çıkışı.

1521 Diet of Worms[1]; Magellan'ın araştırma ekibi Pasifik Okyanusu'na ulaştı.

1) Diğer adıyla "Reichstag zu Worms". "Worms Meclisi" Almanya'nın Worms kentinde kuruldu ve tarihte Luther'i dinsel görüşlerinden ötürü yargılamasıyla ünlüdür. Karar açıklanmadan önce Luther kaçtı ve saklandı; tekrar ortaya çıktığında ise Kral 5. Karl askeri sorunlarla boğuştuğu için Luther'le ilgili karar –açıklanmasa bile hapse atılması yönünde çıktığı tahmin edilmektedir– uygulanmadı. (ç.n.)

1524 Almanya Köylü Ayaklanması; Raffaello, *Donatio Constantini.*

1525 Pavia Muharebesi; Dürer, *Unterweisung der Messung mit dem Zirkel und Richtscheit.*

1527 Roma'nın Düşüşü.

1529 Zaragoza Anlaşması; Diego Riberio'nun dünya haritası.

1533 8. Henry Roma Kilisesi'nden ayrıldı; Holbein, *Sefirler*; Regiomontanus, *De Triangulis.*

1543 Copernicus, *De Revolutionibus*; Vesalius, *Fabrica*; Portekizliler Japonya'ya ulaştı.

1545 Trento Konsili başladı (1563'te sona erdi).

1554 Bandello, *Novelle.*

1555 Augsburg Barış Anlaşması; Papa 4. Paulus'un Yahudilik karşıtı fermanı; Labé, *Œuvres.*

1556 5. Karl'ın tahttan çekilmesi; 2. Felipe İspanya kralı oldu; Tartaglia, *Trattato Generale di Numeri e Misure*; Agricola, *De Re Metallica.*

1558 İngiltere'de Kraliçe 1. Elizabeth'in tahta çıkışı.

1567 Whithey, *The Copy of a Letter.*

1569 Mercator'un dünya haritası.

1570 1. Elizabeth aforoz edildi; Ortelius, *Theatrum Orbis Terrarum.*

1571 İnebahtı Savaşı'nda Osmanlı deniz güçleri yenildi.

1572 Aziz Bartholomew Günü Katliamı; Camões, *Os Lusíadas.*

1580 Montaigne, *Essais.*

1590 Spenser, *The Faerie Queene.*

1603 Shakespeare, *Othello*; 1. Elizabeth'in ölümü; 1. James'in tahta çıkışı.

1604 Cervantes, *Don Quixote.*

1605 Bacon, *Advancement of Learning.*

RÖNESANS

JERRY BROTTON

Türkçesi: HAKAN GÜR

FİKİRLER, İNSANLAR VE UYGARLIKLAR ARASINDAKİ ALIŞVERİŞİN DORUĞA ÇIKTIĞI RÖNESANS DÖNEMİ, HİÇ KUŞKUSUZ, İNSANLIK TARİHİNİN BELİRLEYİCİ DÖNÜM NOKTALARINDAN BİRİYDİ. SADECE SANATSAL VE TİCARİ HAREKETLİLİĞİN DEĞİL, BİLİMSEL BULUŞLARIN VE YENİLİKLERİN DE DAMGASINI VURDUĞU BİR DÖNEMEÇTİ RÖNESANS. TARİHTE O GÜNE DEK BENZERİ GÖRÜLMEMİŞ BİRÇOK YENİLİĞİN HEM KABUL GÖRDÜĞÜ HEM DE ŞİDDETLE YADSINDIĞI BİR KAVŞAK NOKTASI SAYILDI. ELİNİZDEKİ ÖZLÜ İNCELEME, RESİMDEN EDEBİYATA, DOKUMACILIKTAN DENİZCİLİĞE, HARİTACILIKTAN TIBBA KADAR RÖNESANS DÖNEMİNİN ORTAK İNSANLIK MİRASINDAKİ SİLİNMEZ İZLERİNİ AYIRICI VE ÇÖZÜMLEYİCİ BİR DİKKATLE İRDELİYOR.

Kültür Kitaplığı: 119; Sanat: 15

D